

ISSN 3041-2048 (Online)

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Електронний науковий журнал

№ 4(6)'2025

Київ
2025

Засновник –
Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»

Науковий журнал виходить 4 рази на рік (щоквартально)

Заснований 2024 року

Реєстрація суб'єкта у сфері онлайн-медіа:
рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2438 від 25.07.2024
(протокол № 5 від 03.03.2025). Ідентифікатор медіа: **R40-05349**

*Ухвалено до поширення через мережу Internet вченою радою Науково-дослідного інституту
публічного права від 29 грудня 2025 року (протокол № 12)*

Редакційна колегія:

**Головний редактор,
голова редакційної колегії**

Гаруст Юрій Віталійович, доктор юридичних наук,
професор (Україна)

Відповідальний редактор

Кіяшко Юрій Михайлович, доктор філософії в галузі
права, старший науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз та законопроектних
робіт Науково-дослідного інституту публічного права

Члени редакційної колегії:

Дніпров Олексій Сергійович
Жовнірчик Ярослав Степанович

доктор юридичних наук, старший дослідник (Україна)
доктор наук з державного управління, професор
(Україна)

Зима Іван Ярославович
Каляєв Анатолій Олександрович

доктор наук з державного управління (Україна)
доктор наук з державного управління, професор
(Україна)

Козін Сергій Миколайович
Коросьд Сергій Олександрович

доктор юридичних наук, старший дослідник (Україна)
доктор юридичних наук, професор (Україна)

Костенко Інеса
Куйбіда Василь Степанович

доктор філософії в галузі права (Велика Британія)
доктор наук з державного управління, професор
(Україна)

Куркова Ксенія Миколаївна
Новак Анатолій Миколайович
Омаров Азад Енвер Огли

доктор юридичних наук, професор (Україна)
доктор наук з державного управління (Україна)
доктор наук з державного управління, професор
(Україна)

Сіцинський Назарій Анатолійович
Сорока Лариса Володимирівна
Чижмарь Катерина Іванівна

доктор наук з державного управління (Україна)
доктор юридичних наук, професор (Україна)
доктор юридичних наук, професор (Україна)

International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs : електрон. наук. журн. / редкол.:
Ю. В. Гаруст (голов. ред.) та ін. Київ : Наук.-дослід. ін.-т публ. права. 2025. № 4(6). 113 с.

Офіційний сайт видання: <https://bulletin-pla.com/>

ISSN 3041-2048 (Online)

SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Electronic Scientific Journal

No. 4(6)'2025

**Kyiv
2025**

DOI: 10.32844/ibpala-2025-4

Founder –
Private Institution “Scientific Institute of Public Law”

The scientific journal is published 4 times a year (quarterly)

Founded in 2024

Registration of «Online media» entity:
Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 2438 of 25.07.2024
(Minutes No. 5 of 03.03.2025). Media identifier: **R40-05349**

Recommended for distribution via the Internet by the Academic Council of the Scientific Institute of Public Law of month day 2025 (Minutes No. 12 of 29.12.2025)

Editorial Board:

**Editor-in-Chief,
Chairman of the Editorial Board**

Harust Yurii, Doctor of Juridical Science, Professor
(Ukraine)

Managing Editor

Yurii Kiiashko, PhD in Law, Senior Researcher Fellow,
Department of Scientific and Legal Expertise and
Drafting Works, Research Institute of Public Law

Members of Editorial Board:

**Dniprov Oleksii
Zhovnrchyk Yaroslav**

Doctor of Juridical Science, Senior Researcher (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration, Professor
(Ukraine)

**Zyma Ivan
Kaliaiev Anatolii**

Doctor of Science in Public Administration (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration, Professor
(Ukraine)

**Kozin Serhii
Koroied Serhii
Kostenko Inesa
Kuibida Vasyl**

Doctor of Juridical Science, Senior Researcher (Ukraine)
Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)
Doctor of Philosophy in Law (United Kingdom)
Doctor of Science in Public Administration, Professor
(Ukraine)

**Kurkova Kseniia
Novak Anatolii
Omarov Azad Enver Ogly**

Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration (Ukraine)
Doctor of Science in Public Administration, Professor
(Ukraine)

**Sitsynskiy Nazarii
Soroka Larysa
Chyzhmar Kateryna**

Doctor of Science in Public Administration (Ukraine)
Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)
Doctor of Juridical Science, Professor (Ukraine)

International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs: electronic scientific journal / editorial board: Yu. Harust (Editor-in-Chief) et al. Kyiv : Scientific Institute of Public Law. 2025. No. 4(6). 113 p.

Official website: <https://bulletin-pla.com/>

© Scientific Institute of Public Law, 2025

Зміст

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Гаврильченко Юрій Володимирович, Танцюра Денис Вікторович

СУЧАСНІ ВИМІРИ НЕФІНАНСОВОЇ КОРПОРАТИВНОЇ ЗВІТНОСТІ:
ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....7

Ганущин Соломія Несторівна, Вінічук Марія Володимирівна

РЕЗІЛІЄНС ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ
ДЕРЖАВИ: РОЛЬ АНТИКОРУПЦІЇ, ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
ЗЛОЧИННО ОДЕРЖАНИХ ДОХОДІВ.....12

ПРАВО

Ващинець Іван Іванович

ЩОДО ПІДСУДНОСТІ СПРАВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ У СПОРАХ
ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ..... 20

Вишневецький Владислав Олегович

МЕЖІ ОХОРОНИ ПРАВОМ ОСОБЛИВОГО РОДУ (SUI GENERIS)
НЕОРИГІНАЛЬНИХ БАЗ ДАНИХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД..... 27

Гаруст Юрій Віталійович, Попов Іван Євгенович

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ
ЗАКОННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....36

Добровольська Володимира Володимирівна

ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ..... 41

Єсімов Сергій Сергійович

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ
З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ІНШИХ ОСІБ..... 46

Ільницька Надіра Фатехівна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....52

Мартинюк Роман Станіславович,

Дацюк Олексій Олексійович, Клебан Володимир Леонідович

ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
І ОБОРОНИ: ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ..... 58

Мельник Андрій Павлович

КОРПОРАТИВНІ КОНФЛІКТИ З ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ.....67

Мельниченко Оксана Вікторівна

СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ У ТРАНСКОРДОННИХ ЦИВІЛЬНИХ
ТА КОМЕРЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ..... 74

Петров Володимир Володимирович

ЩОДО СТИМУЛІВ ТА ОБМЕЖЕНЬ З ПОГЛЯДУ РІВНОВАГИ РЕГУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ
ДЕРЖАВИ НА СФЕРУ ГОСПОДАРЮВАННЯ..... 81

Попович Павло Олександрович

НЕПОІМЕНОВАНІ ІТ-СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ
ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....87

Сірий Ігор Юрійович, Медвідь Людмила Петрівна

ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.. 93

Федорко Марина Сергіївна

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ РОЗУМНОСТІ ПОВЕДІНКИ КРЕДИТОРА
ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НИМ ДІЙ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ ЗБИТКІВ.....100

Шаталова Лариса Миколаївна, Намясенко Ольга Кузьмівна

ЕСТОПЕЛЬ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ
МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ.....106

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ.....111

CONTEXT

PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Havrylchenko Yurii Volodymyrovych, Tantsiura Denys Viktorovych

CONTEMPORARY ASPECTS OF NON-FINANCIAL CORPORATE REPORTING:

PUBLIC LAW ASPECT.....7

Hanushchyn Solomiia Nestorivna, Vinichuk Mariia Volodymyrivna

RESILIENCE OF PUBLIC GOVERNANCE UNDER THREATS TO NATIONAL SECURITY:
THE ROLE OF ANTI-CORRUPTION, INTEGRITY, AND COUNTERING THE LEGALIZATION
OF CRIMINALLY OBTAINED PROCEEDS.....12

LAW

Vashchynets Ivan Ivanovych

ON THE JURISDICTION OVER CASES INVOLVING A FOREIGN ELEMENT IN DISPUTES
CONCERNING COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED BY INFRINGEMENT
OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT.....20

Vyshnevskiy Vladyslav Olehovych

LIMITS OF THE SUI GENERIS PROTECTION
FOR NON-ORIGINAL DATABASES: THE EUROPEAN EXPERIENCE.....27

Harust Yurii Vitaliiiovych, Popov Ivan Yevhenovych

SOCIAL CONDITIONALITY OF RESPONSIBILITY FOR OBSTRUCTING
THE LAWFUL ACTIVITIES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE.....36

Dobrovoltska Volodymyra Volodymyrivna

FACTORING AGREEMENT AS A MEANS OF SECURING BUSINESS CONTRACTS.....41

Yesimov Serhii Serhiiovych

STATE AUTHORITIES AS ENTITIES APPEALING TO THE COURT TO PROTECT
THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF OTHER PERSONS.....46

Ilnytska Nadira Fatekhivna

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE LEGAL REGULATION OF THE ESTABLISHMENT
OF LEGAL ENTITIES IN UKRAINE.....52

Martyniuk Roman Stanislavovych, Datsiuk Oleksii Oleksiyovych, Kleban Volodymyr Leonidovych

FUNCTIONS AND POWERS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN THE FIELD
OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE: PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL
MECHANISM OF IMPLEMENTATION.....58

Melnyk Andrii Pavlovych

CORPORATE CONFLICTS INVOLVING OFFICERS OF BUSINESS COMPANIES.....67

Melnychenko Oksana Victorivna

JOINT COMMON PROPERTY IN TRANSNATIONAL CIVIL AND COMMERCIAL PROCEEDINGS.....74

Petrov Volodymyr Volodymyrovych

ON INCENTIVES AND RESTRICTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF THE EQUILIBRIUM
OF THE STATE'S REGULATORY INFLUENCE ON THE ECONOMY.....81

Popovych Pavlo Oleksandrovych

UNNAMED IT METHODS OF ENSURING THE FULFILLMENT OF FOREIGN
ECONOMIC CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF FINANCIAL ACTIVITIES.....87

Siryi Ihor Yuriiiovych, Medvid Liudmyla Petrivna

BASIS OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF PARTICIPANTS
IN COMBAT OPERATIONS.....93

Fedorko Maryna Serhiivna

CRITERIA FOR ASSESSING THE REASONABLENESS
OF THE CREDITOR'S CONDUCT IN MITIGATING LOSSES.....100

Shatalova Larysa Mykolaivna, Namiasenko Olga Kuzmivna

ESTOPPEL A MEANS OF COUNTERING VIOLATIONS
OF INTERNATIONAL TREATIES BY THE RUSSIAN FEDERATION.....106

REQUIREMENTS FOR DESIGNATION OF ARTICLES.....111

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.01>
УДК 3.073.52(062.551):338.242.2:657.37

СУЧАСНІ ВИМІРИ НЕФІНАНСОВОЇ КОРПОРАТИВНОЇ ЗВІТНОСТІ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гаврильченко Юрій Володимирович,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу
Інституту права та суспільних відносин Університету «Україна»
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1930-7638>

Танцюра Денис Вікторович,

аспірант кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу
Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна»
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9180-6367>

У статті досліджено нефінансову корпоративну звітність як складне суспільно-економічне явище, що набуває особливої актуальності в умовах трансформації моделей економічного розвитку, посилення вимог до прозорості діяльності бізнесу та поглиблення євроінтеграційних процесів. Обґрунтовано, що нефінансова корпоративна звітність виходить за межі традиційного інструмента інформування зацікавлених сторін і набуває значення важливого засобу реалізації завдань державного управління у сферах сталого розвитку, корпоративної доброчесності та стратегічного управління. Метою статті є аналіз різних аспектів нефінансової корпоративної звітності задля формування цілісного та системного уявлення про її сутність і значення для держави. У дослідженні застосовано комплексний підхід, що передбачає розгляд нефінансової звітності через призму інформаційно-системного, правового, управлінського, комунікативного та концептуального аспектів. Показано, що в інформаційно-системному аспекті нефінансова корпоративна звітність розглядається як результат функціонування обліково-інформаційної системи підприємства, яка забезпечує поєднання фінансових і нефінансових даних та створює інформаційну основу для управлінських рішень і публічної підзвітності. У правовому аспекті нефінансова звітність інтерпретується як форма реалізації нормативно закріплених вимог щодо розкриття інформації та як елемент регуляторної політики держави, що поступово трансформується від добровільних практик до обов'язкових моделей звітування. Управлінський аспект розкриває нефінансову корпоративну звітність як прикладний інструмент планування, контролю, управління ризиками та оцінки ефективності державних програм. У комунікативному аспекті звітність постає як особливий місток для взаємодії між бізнесом, суспільством і державою, що забезпечує прозорість, підзвітність і зворотний зв'язок. Концептуальний аналіз засвідчує перехід від фінансово орієнтованої моделі звітування до комплексного підходу до розкриття вартості, у межах якого економічні, соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємств розглядаються як взаємопов'язані.

Ключові слова: нефінансова звітність, державне управління, публічне право, сталий розвиток, прозорість і підзвітність, євроінтеграція.

Рекомендоване посилання:

Гаврильченко Ю. В., Танцюра Д. В. Сучасні виміри нефінансової корпоративної звітності: публічно-правовий аспект. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 7–11. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.01>

CONTEMPORARY ASPECTS OF NON-FINANCIAL CORPORATE REPORTING: PUBLIC LAW ASPECT

Havrylchenko Yurii Volodymyrovych,

Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of International Relations
and Political Consulting,
Institute of Law and Public Relations, University "Ukraine"
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1930-7638>

Tantsiura Denys Viktorovych,

Postgraduate student of the Department of International
Relations and Political Consulting,
Institute of Law and Public Relations, University of "Ukraine"
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9180-6367>

The article examines non-financial corporate reporting as a complex socio-economic phenomenon that is becoming particularly relevant in the context of transforming economic development models, increasing requirements for business transparency, and deepening European integration processes. It is argued that non-financial corporate reporting goes beyond the traditional tool for informing stakeholders and is becoming an important means of implementing public administration tasks in the areas of sustainable development, corporate integrity, and strategic management. The purpose of the article is to analyze various aspects of non-financial corporate reporting in order to form a comprehensive and systematic understanding of its essence and significance for the state. The study uses a comprehensive approach that involves examining non-financial reporting through the prism of informational, systemic, legal, managerial, communicative, and conceptual aspects. It is shown that, from an information and system perspective, non-financial corporate reporting is viewed as the result of the functioning of an enterprise's accounting and information system, which combines financial and non-financial data and creates an information basis for management decisions and public accountability. In legal terms, non-financial reporting is interpreted as a form of implementation of regulatory requirements for information disclosure and as an element of state regulatory policy, which is gradually transforming from voluntary practices to mandatory reporting models. The management aspect reveals non-financial corporate reporting as an applied tool for planning, control, risk management, and evaluation of the effectiveness of government programs. In terms of communication, reporting acts as a special bridge for interaction between business, society, and the state, ensuring transparency, accountability, and feedback. Conceptual analysis confirms the transition from a financially oriented reporting model to a comprehensive approach to value disclosure, within which the economic, social, and environmental aspects of business activities are considered interrelated.

Key words: non-financial reporting, public administration, public law, sustainable development, transparency and accountability, European integration.

Актуальність теми

У сучасних умовах трансформації економічного розвитку, зростання вимог до прозорості бізнесу та поглиблення євроінтеграційних процесів нефінансова корпоративна звітність набуває особливої актуальності як елемент реалізації державної політики у сферах сталого розвитку та стратегічного управління, а також як об'єкт публічно-правового регулювання.

Стан дослідження

Питання нефінансової корпоративної звітності досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних науковців переважно з позицій бухгалтерського обліку, корпоративного управління

чи відносин у сфері фінансів. Значний внесок у формування інформаційно-системного підходу до звітності зробили, зокрема, Л. А. Костирко (Костирко, 2013) та інші дослідники, які розглядають звітність як елементи єдиного інформаційного середовища підприємства. У зарубіжних дослідженнях значна увага приділяється концепціям Triple Bottom Line (TBL) (Jonker, 2020), Creating Shared Value (CSV) (Porter & Kramer, 2011), інтегрованої звітності як основи нової парадигми корпоративного звітування.

Водночас у науковій літературі недостатньо опрацьованим залишається питання комплексного осмислення нефінансової

корпоративної звітності саме з позицій державного управління. Зокрема, відсутній цілісний підхід до аналізу нефінансової звітності як багатовимірного явища, що одночасно виконує інформаційну, правову, управлінську, комунікативну та концептуальну функції у механізмі реалізації державної політики. Ця прогалина набуває особливої значущості в умовах поступового переходу України до обов'язкових стандартів нефінансового звітування та гармонізації з вимогами Європейського Союзу.

Мета статті

Для досягнення основної мети дослідження, якою є формування комплексного уявлення про явище нефінансової корпоративної звітності, автором сформульовано такі пізнавальні завдання: обрати власну методику пізнавального процесу, побудовану на комплексному підході, та висвітлити характерні властивості досліджуваного явища у інформаційному, правовому, управлінському, комунікативному та концептуальному аспектах; розкрити інструментальну роль різноаспектного розуміння для сфери державного управління.

Виклад основного матеріалу

Для більш глибокого розуміння природи нефінансової корпоративної звітності доцільно послідовно розглянути окремі аналітичні аспекти цього явища. Так, наприклад, інформаційно-системний вимір дозволяє розглядати нефінансову корпоративну звітність не як сукупність окремих документів або показників, а як результат функціонування обліково-інформаційної системи підприємства. Такий підхід створює підґрунтя для аналізу звітності в контексті корпоративного управління і державного регулювання.

У працях С. Ф. Голова (Голова, 2003), Л. А. Костирко (Костирко, 2013), Н. О. Лоханової (Лоханова, 2012) та інших дослідників обґрунтовується трактування обліку і звітності як єдиного інформаційного середовища, що акумулює фінансові та нефінансові дані і трансформує їх у звітні форми. У цьому розумінні нефінансова корпоративна звітність формується як один із результатів функціонування такої системи.

З позицій інформаційно-системного підходу нефінансова звітність виконує подвійну роль: з одного боку, вона забезпечує інформаційну підтримку управлінських рішень на рівні підприємства, а з іншого – створює інформаційну основу для публічної підзвітності та державного моніторингу. Саме в такому значенні нефінансова корпоративна звітність стає важливим елементом інформаційного забезпечення реалізації державної політики у сфері сталого розвитку та поєднує внутрішні управлінські потреби підприємства з зовнішніми вимогами прозорості та підзвітності.

Правовий вимір нефінансової корпоративної звітності дозволяє розглядати її не лише як інформаційний продукт або управлінський інструмент, а як форму реалізації юридичних

обов'язків суб'єктів господарювання та складову регуляторної політики держави. У цьому контексті нефінансова звітність набуває нормативно визначеного характеру та включається до системи правових засобів забезпечення прозорості, підзвітності та доброчесності корпоративної діяльності.

У межах правового підходу нефінансова корпоративна звітність постає як результат дії норм, що встановлюють обов'язок розкриття інформації про екологічні, соціальні та управлінські аспекти діяльності підприємств. Такий обов'язок може бути закріплений безпосередньо у законодавчих актах, підзаконних нормативно-правових актах або через імплементацію міжнародних і наднаціональних стандартів, зокрема у процесі гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу.

З правової точки зору нефінансова звітність виконує функцію інструмента регуляторного впливу, за допомогою якого держава формує правила поведінки для корпоративного сектору, визначає мінімальні стандарти прозорості та створює умови для контролю й нагляду. Важливо, що у цьому вимірі звітність перестає бути виключно добровільною практикою корпоративної соціальної відповідальності й набуває ознак юридично значущої дії, невиконання або неналежне виконання якої може тягнути за собою правові наслідки.

Окремого значення правовий вимір набуває у контексті поступового переходу від рекомендаційних моделей нефінансового звітування до обов'язкових форм розкриття інформації. І в Україні основоположним документом у цьому контексті стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2024 року, яке визначило дорожню карту впровадження ESRS-стандартів до 2030 року (Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку, 2024).

Така еволюція зумовлює зміну ролі держави – від спостерігача та стимулятора добровільних практик до активного суб'єкта регуляторної політики, який визначає вимоги до змісту, форми, строків подання та перевірки нефінансової корпоративної звітності. А сама звітність постає як елемент нормативно-правового механізму державного управління, що забезпечує реалізацію публічних інтересів у сферах сталого розвитку, захисту прав стейкхолдерів та формування відповідальної корпоративної поведінки.

В управлінському вимірі нефінансова корпоративна звітність розглядається як прикладний інструмент, спрямований на підтримку процесів планування, контролю та прийняття управлінських рішень. На відміну від суто інформаційного або правового підходів, у цьому випадку акцент зміщується на практичну корисність нефінансових даних та їх здатність впливати на реальні управлінські дії як на рівні окремого підприємства, так і на рівні державної політики.

Для корпоративного сектору нефінансова звітність виконує функцію інструмента стратегічного та операційного управління. Вона дозволяє ідентифікувати нефінансові ризики – екологічні, соціальні, репутаційні, управлінські, – оцінити їхній потенційний вплив на довгострокову стійкість компанії та врахувати їх у процесі планування діяльності. У цьому сенсі нефінансова звітність доповнює фінансові показники, розширюючи аналітичну базу для управління ризиками, ресурсами та взаємодією зі стейкхолдерами.

Управлінський вимір є не менш важливим і для органів державної влади. Нефінансова корпоративна звітність формує інформаційну основу для моніторингу ефективності регуляторних заходів, оцінки результативності реалізації державних програм у сфері сталого розвитку, екологічної та соціальної політики, а також для коригування управлінських рішень. Через аналіз нефінансових показників держава отримує можливість переходити від формального контролю до більш змістовної оцінки впливу діяльності бізнесу на суспільні процеси.

У цьому контексті нефінансова звітність набуває ознак інструмента для забезпечення необхідного впливу та зворотного зв'язку між державою та корпоративним сектором. Тобто дозволяє зіставляти задекларовані цілі політики з фактичними результатами діяльності суб'єктів господарювання, виявляти системні проблеми та формувати підґрунтя для вдосконалення механізмів державного управління.

У комунікативному вимірі нефінансова корпоративна звітність розглядається як канал структурованої взаємодії між бізнесом, суспільством і державою. У цьому ракурсі звітність виконує не лише функцію інформування, а слугує засобом налагодження діалогу, узгодження інтересів та формування довіри між ключовими учасниками соціально-економічних процесів.

Для корпоративного сектору нефінансова звітність є формою публічної самопрезентації та способом донесення інформації про цілі, цінності, управлінські підходи та соціально-екологічні зобов'язання. Через розкриття нефінансових аспектів діяльності підприємства демонструють свою відповідальність перед працівниками, місцевими громадами, споживачами та іншими зацікавленими сторонами, що сприяє зниженню інформаційної асиметрії та підвищенню рівня довіри.

З боку суспільства нефінансова корпоративна звітність виступає інструментом громадського контролю та оцінки реального впливу бізнесу на соціальне та природне середовище, а також дієвим інструментом налагодження діалогу і взаєморозуміння між компаніями і зовнішнім співтовариством (Єршова, 2016). Наявність відкритої та доступної нефінансової інформації дозволяє громадськості, експертному середовищу та неурядовим організаціям брати участь у публічному обговоренні корпоративної поведінки та впливати на формування суспільних

очікувань щодо стандартів відповідального ведення бізнесу.

Для держави комунікативна функція нефінансової звітності має подвійне значення. З одного боку, вона забезпечує надходження релевантної інформації для оцінки результативності державної політики у сферах сталого розвитку, екології, соціального захисту та корпоративної доброчесності. З іншого боку, держава, встановлюючи вимоги до змісту та форм нефінансової звітності, фактично формує рамки комунікації між бізнесом і суспільством, спрямовуючи її у русло публічних інтересів.

Таким чином, у комунікативному вимірі нефінансова корпоративна звітність постає як інституціоналізований канал взаємодії «бізнес – суспільство – держава», що забезпечує прозорість, підзвітність і зворотний зв'язок у процесі реалізації державної політики та розвитку відповідального корпоративного сектору.

У концептуальному вимірі нефінансова корпоративна звітність постає не просто як сукупність нових форм або розширення інформаційного наповнення традиційної звітності, а як відображення глибинної трансформації підходів до розуміння діяльності підприємства та створення вартості. У цьому контексті ключове значення мають концепції сталого розвитку, зокрема модель потрійного результату (Triple Bottom Line, надалі TBL), підхід створення спільної цінності (Creating Shared Value, надалі CSV), а також ідея інтегрованої звітності, які формують нову парадигму корпоративного звітування.

Концепція TBL закладає основу переорієнтації від фінансовоцентричного бачення результативності бізнесу до поєднання економічного, соціального та екологічного вимірів. У межах цього підходу вартість підприємства більше не зводиться виключно до фінансових показників, а розглядається як результат взаємодії з людським, соціальним і природним середовищем. Нефінансова корпоративна звітність у такій логіці виконує функцію інструмента відображення цієї взаємодії та фіксації нефінансових чинників довгострокової стійкості бізнесу.

Концепція CSV розвиває цю ідею, зміщуючи акцент із мінімізації негативних впливів на активне створення спільної цінності для бізнесу та суспільства. У межах такого підходу соціальні й екологічні аспекти діяльності інтегруються у бізнес-стратегію, а нефінансова звітність стає засобом демонстрації того, яким чином компанія поєднує досягнення економічних результатів із вирішенням суспільно значущих проблем. Таким чином, звітність виходить за межі опису відповідності вимогам і набуває стратегічного характеру.

Ідея інтегрованої звітності узагальнює зазначені підходи, пропонуючи розглядати корпоративну звітність як цілісну модель розкриття інформації про створення вартості в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. У цьому

підході нефінансова інформація розглядається не як додаток до фінансових даних, а як рівноправний елемент концепції вартості, що відображає використання та трансформацію різних видів капіталу. Така логіка безпосередньо пов'язана з переходом до інтегрованого мислення та переосмислення ролі звітності у корпоративному й публічному управлінні.

Отже, у концептуальному вимірі нефінансова корпоративна звітність фіксує перехід від традиційної фінансово орієнтованої моделі звітування до комплексної моделі розкриття вартості, у межах якої економічні, соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємства розглядаються як взаємопов'язані. Саме в такому розумінні нефінансова звітність набуває значення інструмента реалізації нової парадигми взаємодії бізнесу, держави та суспільства в умовах сталого розвитку.

Висновки

У результаті дослідження обґрунтовано, що нефінансова корпоративна звітність є складним багатоплановим явищем, яке виходить за межі внутрішньокорпоративних практик та набуває значення для системи державного управління. Аналіз її інформаційного, правового, управлінського, комунікативного та концептуального аспектів дозволив сформулювати цілісне уявлення про нефінансову звітність як інструмент забезпечення прозорості, підзвітності та реалізації публічних інтересів у сфері сталого розвитку, де перетинаються найважливіші функції державного управління: економічні, організаційні, контрольні, ідеологічні тощо.

Встановлено, що в інформаційно-системному та управлінському аспектах нефінансова корпоративна звітність формує інформаційну основу для прийняття управлінських рішень, моніторингу ризиків і оцінки ефективності державної політики. У правовому аспекті вона розглядається як форма реалізації нормативно закріплених вимог щодо розкриття інформації та як елемент регуляторного впливу держави на корпоративний сектор. Комунікативний аспект

дозволяє інтерпретувати нефінансову звітність як структурований канал взаємодії між бізнесом, суспільством і державою, що забезпечує публічну підзвітність і зворотний зв'язок.

Концептуальний аналіз засвідчує перехід від фінансовоцентричного підходу до багатовекторного розуміння створення вартості, у межах якого нефінансова корпоративна звітність виступає інструментом реалізації нової парадигми сталого розвитку. У сукупності це дозволяє розглядати нефінансову корпоративну звітність як важливий елемент публічно-правового механізму державного управління та створює підґрунтя для подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення правового й інституційного забезпечення нефінансового звітування в умовах євроінтеграції України.

Список використаних джерел

- Jonker, A. (2020). What is the triple bottom line (TBL)? *IBM Think*. URL: <https://www.ibm.com/think/topics/triple-bottom-line>
- Porter, M. E. & Kramer, M. R. (2011). Creating Shared Value: How to reinvent capitalism and unleash a wave of innovation and growth. *Harvard Business Review*. 62–77. URL: <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>
- Голов, С. Ф. (2003). Управлінський облік. Лібра.
- Єршова, Н. Ю. (2016). Розвиток методологічних основ формування інтегрованої звітності. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 1(1), 451–459.
- Костирко, Л. А. (2013). Інтегрована інформаційна система підтримки фінансової стратегії стійкого розвитку підприємств. *Часопис економічних реформ*, 4(12), 91–98.
- Лоханова, Н. О. (2012). Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень. Грінь Д. С.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку» №1015-п(2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-p#Text>

РЕЗІЛІЄНС ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ: РОЛЬ АНТИКОРУПЦІЇ, ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННО ОДЕРЖАНИХ ДОХОДІВ

Ганущин Соломія Несторівна,

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
Львів, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6328-9978>

Вінічук Марія Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
Львів, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6588-1254>

У статті досліджено резілієнс публічного управління як основну характеристику спроможності державних інституцій забезпечувати стабільність, адаптивність і безперервність управлінських процесів в умовах зростання загроз національній безпеці. Обґрунтовано, що сучасні виклики, пов'язані з воєнними, економічними, інституційними та соціальними ризиками, актуалізують необхідність формування стійкої системи публічного управління, здатної ефективно протидіяти дестабілізуючим чинникам. Особливу увагу зосереджено на ролі антикорупції та доброчесності як базових елементів зміцнення інституційної стійкості органів державної влади. Доведено, що корупція та легалізація (відмивання) злочинно одержаних доходів суттєво підривають ефективність публічного управління, знижують рівень довіри суспільства до держави та послаблюють її спроможність реагувати на загрози національній безпеці. Антикорупційна політика та інституціоналізація доброчесності розглядаються як стратегічні інструменти формування резілієнсу, що забезпечують прозорість, підзвітність і підвищення якості управлінських рішень. Визначено найбільш вагомий управлінський механізми зміцнення інституційної стійкості державних органів до системних ризиків і небезпек сучасності, зокрема інституційно-правові, організаційно-управлінські, кадрові та інформаційно-аналітичні механізми. Обґрунтовано доцільність застосування ризик-орієнтованого підходу, розвитку цифрових інструментів публічного управління та формування професійного доброчесного корпусу публічних службовців. Зроблено висновок, що інтеграція антикорупційних заходів, принципів доброчесності та механізмів протидії корупції та легалізації злочинно одержаних доходів є необхідною умовою підвищення резілієнсу публічного управління та забезпечення національної безпеки держави. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання при формуванні та реалізації державної політики у сфері публічного управління, антикорупційної діяльності й забезпечення національної безпеки.

Рекомендоване посилання:

Ганущин С. Н., Вінічук М. В. Резілієнс публічного управління в умовах загроз національній безпеці держави: роль антикорупції, доброчесності та протидії легалізації злочинно одержаних доходів. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.02>

Ключові слова: *резілієнс, публічне управління, економічна безпека держави, національні інтереси, антикорупція, доброчесність, загрози, ризики, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, корупція.*

RESILIENCE OF PUBLIC GOVERNANCE UNDER THREATS TO NATIONAL SECURITY: THE ROLE OF ANTI-CORRUPTION, INTEGRITY, AND COUNTERING THE LEGALIZATION OF CRIMINALLY OBTAINED PROCEEDS

Hanushchyn Solomiia Nestorivna,

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of Public Management and Administration,
Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S. Z. Gzhytskyi
Lviv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6328-9978>

Vinichuk Mariia Volodymyrivna,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Management and Administration,
Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S. Z. Gzhytskyi
Lviv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6588-1254>

The article examines the resilience of public administration as a key characteristic of the capacity of state institutions to ensure stability, adaptability, and continuity of governance processes in the context of growing threats to national security. It is substantiated that contemporary challenges associated with military, economic, institutional, and social risks intensify the need to form a resilient public administration system capable of effectively counteracting destabilizing factors. Particular attention is paid to the role of anti-corruption and integrity as fundamental elements in strengthening the institutional resilience of public authorities. It is demonstrated that corruption and the legalization (laundering) of criminally obtained proceeds significantly undermine the effectiveness of public administration, reduce public trust in the state, and weaken its ability to respond to national security threats. Anti-corruption policy and the institutionalization of integrity are considered strategic instruments for building resilience, ensuring transparency, accountability, and improving the quality of managerial decision-making. The most significant managerial mechanisms for strengthening the institutional resilience of public authorities to systemic risks and contemporary threats are identified, including institutional-legal, organizational-managerial, personnel, and information-analytical mechanisms. The expediency of applying a risk-oriented approach, developing digital tools of public administration, and forming a professional and integrity-based corps of public servants is substantiated. It is concluded that the integration of anti-corruption measures, integrity principles, and mechanisms for combating corruption and the legalization of criminally obtained proceeds is a necessary condition for enhancing the resilience of public administration and ensuring national security. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application in the formulation and implementation of state policy in the field of public administration, anti-corruption activities, and national security.

Key words: *resilience, public governance, state economic security, national interests, anti-corruption, integrity, threats, risks, legalization (money laundering) of criminally obtained proceeds, corruption.*

Актуальність теми

В умовах посилення глобальних і внутрішніх викликів національній безпеці держави особливої актуальності набуває проблема

забезпечення стійкості та адаптивності системи публічного управління. Сучасні загрози характеризуються комплексністю та взаємопов'язаністю, поєднуючи економічні, фінансові, інституційні

та соціальні чинники, серед яких вагоме місце посідає легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Цей феномен виходить за межі суто фінансового злочину, трансформуючись у системну загрозу економічній та національній безпеці держави, підриваючи довіру до публічних інститутів і спроможність державної влади ефективно виконувати свої функції. Глобалізація фінансових ринків та транснаціоналізація економічних процесів у поєднанні із зростаючими тенденціями поширення корупції особливо загострюють проблему легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та вимагають розбудови ефективної системи протидії даному небезпечному соціально-економічному та суспільно-політичному явищу на міжнародному рівні. Проте, не менш важливим залишається формування і розвиток національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, оскільки масштаби легалізаційних процесів в Україні продовжують зростати, внаслідок чого ускладнюється функціонування легальної економіки, знижується ефективність державного управління та створюються загрози національним інтересам країни, що, в сукупності призводить до створення стійкої системи негативних ефектів.

Стає очевидним, що передумовою ефективної протидії корупції та легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є не лише наукове осмислення економічної сутності даних деструктивних явищ, а й формування дієвої системи заходів їх запобігання й протидії, спроможної вчасно реагувати на сучасні виклики і небезпеки. Безумовним фактом виявляється те, що система протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, повинна бути комплексною та вдало інтегрувати правові, інституційні, організаційно-управлінські та фінансово-економічні механізми, а також спрямовуватися не лише на виявлення й блокування незаконних фінансових операцій, а й на забезпечення прозорості економічних відносин, зменшення можливостей для ведення тіньової економічної діяльності та попередження корупційних ризиків.

Варто визнати, що існуюча в Україні система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є недостатньо ефективною, попри наявність нормативно-правової бази та створення інституцій первинного і державного фінансового моніторингу, що обумовлено негативним впливом на неї таких чинників як зростання корупції, слабкість міжвідомчої координації, недостатній розвиток інструментів фінансового контролю та обмеженням міжнародної інтеграції у сфері обміну фінансовою інформацією. Зазначені тенденції доводять, що в країні обумовлюється нагальна необхідність розроблення концептуальних підходів до формування сучасної системи запобігання та протидії

легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, яка б відповідала міжнародним стандартам та враховувала б специфіку функціонування національної економіки за умови перманентних змін, посилення корупційних ризиків та необхідності зміцнення національної безпеки.

Легалізація злочинних доходів тісно пов'язана з корупційними практиками у сфері публічного управління, оскільки саме корупція створює інституційні умови для інтеграції незаконних фінансових потоків у легальну економіку. Зловживання владними повноваженнями, непрозорі бюджетні процедури, недобросовісність посадових осіб, слабкість фінансового контролю та формальний характер антикорупційних механізмів сприяють укоріненню відмивання доходів у публічному секторі. За таких умов публічне управління не лише втрачає ефективність, а й стає чинником відтворення фінансово-злочинних ризиків. В даному контексті дедалі більшої наукової та практичної значущості набуває концепція резилієнсу публічного управління, яка передбачає здатність державних інституцій запобігати загрозам, протидіяти їм, адаптуватися до кризових впливів і відновлювати функціональну спроможність без втрати легітимності та керованості. Легалізація злочинних доходів, поряд із корупцією, суттєво знижує рівень резилієнсу публічного управління, оскільки послаблює інституційну спроможність, руйнує соціальний капітал та підриває суспільну довіру до держави як гаранта безпеки і справедливості. Важливу роль у зміцненні резилієнсу публічного управління відіграють антикорупційна політика та інституалізація принципів доброчесності, які формують превентивне середовище протидії як корупційним проявам, так і легалізації злочинних доходів. Антикорупційні інструменти, що поєднують правові, організаційні та цифрові механізми, у взаємодії з етичними стандартами поведінки публічних службовців, прозорістю та підзвітністю публічних фінансів, сприяють підвищенню стійкості державних інститутів до фінансово-злочинних загроз. Тому, протидія корупції та легалізації злочинно одержаних доходів має розглядатися не ізольовано, а як складова системи резилієнсного публічного управління, спрямованої на забезпечення національної безпеки держави. У даному вимірі антикорупція, доброчесність і фінансовий контроль виступають не лише інструментами боротьби з окремими правопорушеннями, а стратегічними чинниками зміцнення інституційної стійкості та довгострокової соціально-економічної стабільності. Зважаючи на зазначене, тематика дослідження є надзвичайно актуальною та потребує поглибленого вивчення.

Стан дослідження

Проблематика резилієнсу публічного управління, антикорупційної політики та доброчесності привертає значну увагу сучасних наукових досліджень у галузі публічного управління, економічної

безпеки та державної політики. У міжнародній та вітчизняній науковій літературі наголошується на важливості інтеграції антикорупційних механізмів у систему управління для підвищення адаптивності та стійкості державних інститутів. Зокрема, Дж. Ганс-Морс, М. Борхес, О. Макарін, Т. Манна-Бланксон, А. Ніков та Д. Чжан (Gans-Morse et al., 2018) стверджують, що стратегії подолання корупції у публічному секторі обумовлюють виникнення антикорупційних ініціатив та високої якості публічного управління, а також підкреслюють, що у високо розвинутих країнах моніторинг, електронне врядування та структурні зміни призводять до зміцнення доброчесності публічних інститутів. Більше того, Р. Августин (Avhustyn R., 2025) доводить, що поряд із формуванням механізмів антикорупційної боротьби в країні вагомого значення набуває забезпечення стійкості публічного управління, за рахунок чого досягається можливість захисту національних інтересів країни в різних сферах та зміцнення національної безпеки держави, в рамках чого науковцем обґрунтовується концепція резілієнс-урядування як основи для підвищення стійкості публічних інститутів у відповідь на складні гібридні загрози та ризики, що пов'язані з сучасними викликами національної безпеки.

Сучасні дослідження вказують на те, що резілієнс публічного управління, антикорупційні стратегії та доброчесність виявляються взаємопов'язаними елементами, що в сукупності формують фундамент для підвищення інституційної стійкості перед різними загрозами, серед яких чітко окреслюється в умовах сучасності легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Незважаючи на активний розвиток теоретичних моделей, питання практичного впровадження цих підходів у конкретних державних контекстах залишається предметом подальших досліджень, адже, у науковому дискурсі дедалі частіше порушуються проблемні аспекти дослідження вітчизняної системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, адже під впливом зростання обсягів легалізованих коштів, що акумулюються внаслідок корупційних діянь, фінансових злочинів та порушень механізмів функціонування органів публічної влади, проблемні аспекти протидії легалізації доходів, як дестабілізуючого чинника забезпечення інституційної стійкості публічного управління дедалі частіше стають предметом активних обговорень науковою спільнотою та висвітлюються у працях таких вчених як О. Кришевич та Д. Кривонос (Кришевич & Кривонос, 2025), які стверджують, що ефективність функціонування національної системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є надзвичайно важливою, а в умовах ведення війни її актуальність набуває особливого значення, оскільки злочинні фінансові потоки можуть бути спрямовані на порушення

державного суверенітету й територіальної цілісності України, а значна частка грошових коштів нелегального походження спрямовується на диверсійну діяльність та на акти вчинення терористичних й сепаратичних дій. С. Леонов, А. Бойко, В. Боженко та І. Лучко (Леонов та ін., 2021) вважають, що розвиток національної системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, відбувається в умовах нестабільності та за підтримки міжнародних організацій, які координують діяльність в даному напрямку щодо запобігання виникненню умов, які сприяють розвитку даного деструктивного явища та мінімізацію ризиків використання фінансової системи з метою вчинення дій, пов'язаних із відмиванням незаконно отриманих грошових коштів та майна, а також щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних й інших спеціально уповноважених органів державної влади, що здійснюють свою діяльність у сфері боротьби з легалізаційними процесами. Ми погоджуємося з думкою науковців та вважаємо, що ефективність протидії легалізаційним процесам істотно залежить від економіко-правових механізмів протидії корупції, тінізації національної економіки та ухиленню від оподаткування (Blikhar et al., 2021).

У чинному законодавстві України, зокрема в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, 2019) під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, розуміється набуття, володіння, розпорядження й використання майна, щодо якого зафіксовані обставини свідчать про його отримання у злочинний спосіб, в тому числі проведення фінансових операцій та інших правочинів щодо переміщення такого майна, зміни його форми, а також щодо приховування й маскуванню джерел походження такого майна, його місця знаходження та осіб, що ним володіють. При цьому, в основному, акумуляція таких активів здійснюється за участі посадових осіб і службовців органів публічної влади, що доводить існування взаємозв'язку легалізаційних процесів із діяльністю високопосадовців. Тому, слушним є зауваження К. Сегал (Sehgal, 2024), який у своїх дослідженнях робить акцент на чинниках ефективності антикорупційних заходів у публічному управлінні, висвітлюючи складнощі оцінювання впливу таких політик на прозорість і підзвітність та їхній потенційний внесок у підвищення адаптивності інституційних систем.

Таким чином, сучасна наукова література підкреслює важливість комплексного підходу до формування резілієнсного публічного

управління, де домінуючими компонентами є антикорупційна політика, доброчесність посадових осіб та прозорість процедур. Незважаючи на наявність вагомих напрацювань у теоретичних дослідженнях, питання практичного впровадження концепції резієнсу публічного управління у контексті протидії загрозам національній безпеці України залишається актуальним і потребує подальшого наукового аналізу та емпіричної перевірки.

Мета статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз ролі антикорупції, доброчесності та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у формуванні резієнсу публічного управління в умовах загроз національній безпеці держави, а також визначення управлінських механізмів зміцнення інституційної стійкості державних органів до системних ризиків і небезпек сучасності.

Виклад основного матеріалу

У сучасних умовах зростання загроз національній безпеці держави поняття резієнсу публічного управління набуває стратегічного значення. На основі проведених теоретичних досліджень встановлено, що резієнс розглядається як здатність системи публічного управління забезпечувати безперервність виконання публічних функцій, адаптуватися до кризових впливів, ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози й відновлювати свою функціональну спроможність без втрати легітимності та керованості. На відміну від традиційного підходу до забезпечення державної стійкості, резієнс акцентує увагу не лише на запобіганні ризикам, а й на здатності управлінських інститутів до навчання, трансформації та інноваційного розвитку в нестійких умовах. Очевидно, що резієнс публічного

управління формується під впливом комплексу чинників, серед яких ключовими є інституційна спроможність, якість врядування, рівень довіри до влади, прозорість управлінських процесів та ефективність механізмів контролю. З цієї точки зору загрози національній безпеці економічного, політичного, соціального та інституційного характеру виступають не лише деструктивними факторами, а й каталізаторами трансформаційних змін у системі публічного управління.

На сучасному етапі, однією з найбільш небезпечних системних загроз резієнсу публічного управління є корупція, оскільки вона підриває інституційну спроможність держави, деформує управлінські рішення та знижує ефективність реалізації публічної політики. В умовах корупційного середовища публічне управління втрачає здатність адекватно реагувати на кризові виклики, що безпосередньо впливає на стан національної безпеки. Більше того, в Україні впродовж останніх років зберігається стійка тенденція до зростання обсягів відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь. Як засвідчують дані рис. 1, кількість матеріалів, пов'язаних із відмиванням доходів від корупційних діянь, направлених Державною службою фінансового моніторингу України до правоохоронних органів у 2018–2024 рр. є достатньо значною. Зокрема, у 2018 р. їх значення становило 420 матеріалів, у 2019 р. – 211 матеріалів, у 2020 р. – 204 матеріали, у 2021 р. 160 матеріалів та у 2022 р. – 121 матеріал. У 2023 р. зафіксовано різке зростання кількості виявлених випадків легалізації (відмивання) корупційних активів до позначки у 250 матеріалів. Незначна тенденція до зниження кількості таких виявлених правопорушень зберігається і у 2024 р., адже значення аналізованого показника залишається на позначці у 239 опрацьованих матеріалів.

Рис. 1. Стан та динаміка зміни кількості матеріалів, пов'язаних із відмиванням доходів від корупційних діянь, направлених Державною службою фінансового моніторингу України до правоохоронних органів у 2018–2024 рр.

Джерело: Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2024 рік, 2025

Зауважимо, що тенденція до зростання злочинів, що містять ознаки легалізації (відмивання) коштів, спостерігається в період 2023–2024 рр., що підтверджує сприятливі умови воєнного стану для інтенсифікації економічної злочинності в країні. Крім того, період повномасштабної війни характеризується й іншими викликами і небезпеками, які пов'язані із масовими обстрілами й руйнацією критичної і цивільної інфраструктури, а також житлового фонду, внаслідок чого на державному, регіональному і місцевому рівнях формуються спеціальні фонди та резерви для відновлення таких об'єктів, що створює додаткові стимули для їх використання злочинними угрупованнями за участю посадових осіб органів публічного управління з метою власного збагачення. Відповідно, на фоні зазначеного, в Україні сформувалася нова схема легалізації (відмивання) доходів, одержаних внаслідок нецільового використання коштів, що виділені на гуманітарні та соціальні проекти, відбудову (відновлення) об'єктів критичної інфраструктури та житла. Якщо проаналізувати основні тенденції щодо такого виду злочинного посягання, то у 2023 р. Держфінмониторингом було направлено до правоохоронних органів 5 матеріалів справ щодо розслідування фактів зазначених зловживань, а у 2024 р. кількість таких матеріалів збільшилася до 96 (рис. 2).

Стає очевидним, що економічна злочинність у період війни істотно активізувалася, а результати її протиправної діяльності постійно зростають. Крім того, нові виклики сучасності та розвиток цифровізації призводять до виникнення нових схем легалізації (відмивання) злочинно отриманих доходів, майна та інших активів, що дозволяє стверджувати про недостатню ефективність заходів протидії основним типологічним схемам легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, які реалізуються.

Проведені дослідження дають підстави констатувати, що ефективність боротьби з корупцією та легалізаційними процесами в Україні є нерівномірною, а саме, аналіз окремих типологічних схем відмивання злочинного одержаних доходів показав, що в певних напрямках потребується посилення уваги щодо виявлення та запобігання злочинам у сфері легалізації коштів, що пов'язані із корупцією. Крім того, окремі типологічні схеми сформувалися та почали розвиватися в період війни, що засвідчує домінуючий вплив на ефективність протидії легалізаційним процесам чинників війни. В даному контексті варто зазначити, що проаналізовані небезпечні соціально-економічні явища являються вагомими загрозами національній безпеці України, причому вони мають як внутрішній, так і зовнішній характер та суттєво впливають на функціонування системи публічного управління, вимагаючи від неї високого рівня гнучкості та стійкості.

В умовах кризових ситуацій зростає ризик концентрації влади, послаблення контролю та формалізації управлінських процедур, що може негативно позначитися на якості врядування. За таких обставин резилієнс публічного управління проявляється через здатність державних інститутів зберігати баланс між оперативністю управлінських рішень і дотриманням принципів законності, прозорості та доброчесності. Антикорупційні механізми та етичні стандарти виступають превентивними заходами в управлінських процесах у кризових умовах, забезпечуючи сталість публічної влади та захист національних інтересів. На підставі зазначеного можна стверджувати, що поєднання резилієнсу, антикорупції та доброчесності формує цілісну модель публічного управління, здатну ефективно протидіяти загрозам національній безпеці та забезпечувати довгострокову стабільність державного розвитку. Крім того, забезпечення резилієнсу публічного

Рис. 2. Стан та динаміка зміни кількості матеріалів, пов'язаних з нецільовим використанням коштів, виділених на гуманітарні та соціальні проекти, відбудову (відновлення) об'єктів критичної інфраструктури та житла, направлених Державною службою фінансового моніторингу України до правоохоронних органів у 2018–2024 рр.

Джерело: Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2024 рік, 2025

управління потребує формування управлінських механізмів зміцнення інституційної стійкості державних органів до системних ризиків і небезпек сучасності. До таких механізмів, передусім, належать інституційно-правові механізми, спрямовані на вдосконалення нормативно-правової бази у сфері публічного управління, антикорупційної політики та етики публічної служби. Чітке регламентування повноважень, процедур ухвалення рішень і відповідальності посадових осіб зменшує управлінську невизначеність і підвищує стійкість інституцій у кризових ситуаціях. Важливу роль відіграють організаційно-управлінські механізми, які передбачають оптимізацію структури державних органів, підвищення координації між різними рівнями влади, розвиток стратегічного та антикризового управління. Запровадження ризик-орієнтованого підходу в діяльності органів публічної влади дає змогу своєчасно ідентифікувати загрози, оцінювати їхній потенційний вплив на національну безпеку та розробляти превентивні управлінські рішення.

Не менш значущими є кадрові механізми, спрямовані на формування професійного, добросовісного та стійкого до корупційних впливів корпусу публічних службовців. Це передбачає запровадження прозорих процедур добору та просування кадрів, систематичне підвищення кваліфікації, розвиток етичної компетентності та лідерських якостей управлінців. Саме людський капітал є визначальним чинником резилієнсу публічного управління в умовах невизначеності та криз. Суттєвий вплив на інституційну стійкість мають також інформаційно-аналітичні та цифрові механізми, які забезпечують відкритість, підзвітність і оперативність управлінських процесів. Використання цифрових інструментів, систем моніторингу ризиків, електронного врядування та антикорупційних комплаєнс-систем сприяє зменшенню корупційних проявів, підвищенню ефективності контролю та посиленню довіри громадян до державних інституцій.

Таким чином, резилієнс публічного управління в умовах загроз національній безпеці формується на основі системного поєднання антикорупційних заходів, принципів добросовісності та ефективних управлінських механізмів, спрямованих на зміцнення інституційної стійкості державних органів. Реалізація таких підходів створює передумови для стабільного функціонування публічної влади, підвищення її адаптивності та здатності забезпечувати національні інтереси держави в умовах сучасних викликів.

Висновки

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що резилієнс публічного управління в умовах сучасних загроз національній безпеці держави є комплексною системною характеристикою, яка відображає здатність державних інституцій забезпечувати стабільність, адаптивність і безперервність управлінських процесів в умовах криз, невизначеності

та підвищених ризиків. Встановлено, що рівень інституційної стійкості публічного управління безпосередньо залежить від ефективності антикорупційної політики, дотримання принципів добросовісності та результативності механізмів протидії легалізації злочинно одержаних доходів. На підставі результатів емпіричних досліджень доведено, що корупція та пов'язані з нею фінансові правопорушення виступають ключовими дестабілізуючими чинниками системи публічного управління, оскільки підривають довіру до державної влади, знижують ефективність реалізації публічної політики та послаблюють спроможність держави реагувати на загрози національній безпеці. Тому, антикорупція та добросовісність розглядаються не лише як інструменти запобігання правопорушенням, а як стратегічні умови формування резилієнсу публічного управління. При цьому, визначено, що інституціоналізація добросовісності в системі публічного управління сприяє формуванню етичної управлінської культури, підвищенню прозорості та підзвітності органів влади, а також зниженню вразливості державних інституцій до внутрішніх і зовнішніх загроз. Дотримання стандартів добросовісності публічними службовцями підсилює легітимність управлінських рішень і створює передумови для стійкого соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано, що ефективна протидія легалізації злочинно одержаних доходів є важливою складовою забезпечення національної безпеки та зміцнення резилієнсу публічного управління, оскільки сприяє зменшенню фінансових потоків, пов'язаних із корупційною та тіньовою діяльністю, і підвищує спроможність держави контролювати економічні ризики. Комплексне поєднання антикорупційних, фінансово-контрольних та управлінських інструментів дозволяє мінімізувати системні небезпеки та посилити інституційну стійкість органів влади.

На підставі зазначеного визначено основні управлінські механізми зміцнення інституційної стійкості державних органів, до яких належать: інституційно-правові, організаційно-управлінські, кадрові та інформаційно-аналітичні механізми, реалізація яких сприяє підвищенню адаптивності публічного управління до сучасних викликів і загроз. Запровадження ризик-орієнтованого підходу, розвиток цифрових інструментів управління, удосконалення антикорупційних процедур і формування професійного добросовісного корпусу публічних службовців розглядаються як пріоритетні напрями державної політики. Доведено, що формування резилієнсу публічного управління в умовах загроз національній безпеці можливе лише за умови системного та інтегрованого підходу, який поєднує антикорупцію, добросовісність і дієву протидію легалізації злочинно одержаних доходів. Реалізація запропонованих підходів створює передумови для підвищення ефективності державного управління, зміцнення довіри суспільства до влади та забезпечення

сталого розвитку держави в умовах сучасних глобальних і внутрішніх викликів.

Список використаних джерел:

- Avhustyn, R. (2025). Resilience-governance as a tool for enhancing the Stability of Public Administration in the National Security Sector of Ukraine. *Herald of Khmelnytskyi National University*, 344(4), 30–38. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-4>
- Blikhar, M. M., Ortynska, N. V., Dufeniuk O. M. et al. (2021). Economic and legal mechanism for combating legalization (laundering) of income resulting from tax evasion in the context of deoffshorization of Ukraine's economy. *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*, 5(40), 497–505. DOI: [10.18371/fcaptp.v5i40.245204](https://doi.org/10.18371/fcaptp.v5i40.245204)
- Gans-Morse, J., Borges, M., Makarin, A. et al. (2018). Reducing bureaucratic corruption: Interdisciplinary perspectives on what works. *World Development*, 105, 171–188. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.12.015>
- Sehgal, K. (2024). Measuring the Effectiveness of Anti-Corruption Policies in Public Administration. *Universal Research Reports*, 11(5), 20–25. URL: <https://doi.org/10.36676/urr.v11.i5.1446>
- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
- Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2024 рік (2025). Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/2025/REPORT2024.pdf>
- Кришевич, О. В. & Кривонос, Д. В. (2025). Аналіз кримінально-правових аспектів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та відмежування від шахрайства в ракурсі дослідження кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності та проти власності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 3(89), 252–257. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.37>
- Леонов, С. В., Бойко, А. О., Боженко, В. В. та ін. (2021). Роль та значення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сучасних умовах розвитку фінансового ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 3(19), 305–313. DOI: [10.25140/2411-5215-2019-3\(19\)-305-313](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2019-3(19)-305-313)

ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.03>

УДК 341.981

ЩОДО ПІДСУДНОСТІ СПРАВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ У СПОРАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ващинець Іван Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного та приватного права

Київського університету права Національної академії наук України

Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6983-6151>

Стаття присвячена проблемі визначення підсудності у справах про порушення прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі за участю кількох відповідачів у різних юрисдикціях. Автор виходить з наявності значної кількості порушень прав інтелектуальної власності онлайн в Україні та Європейському Союзі, що пов'язано з транскордонним характером цифрових мереж та відсутністю територіальних кордонів у віртуальному просторі. Підкреслюється, що множинність відповідачів і розпорошеність їхньої діяльності по різних державах призводять до фрагментації позовів, необхідності паралельних проваджень і ризику ухвалення несумісних рішень, що суперечить принципу правової визначеності.

У роботі аналізуються положення Закону України «Про міжнародне приватне право» щодо загальних та спеціальних підстав підсудності справ з іноземним елементом, а також підстави виключної підсудності у справах про реєстрацію прав інтелектуальної власності. Окремо відмічається коло справ, які виключаються зі сфери дії Конвенції про угоди про вибір суду та Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, що значно зужує можливості договірного врегулювання юрисдикції у спорах щодо прав інтелектуальної власності. Порівнюються підходи українського законодавства та Регламенту (ЄС) № 1215/2012 (Брюссель I bis) до визначення юрисдикції, зокрема спеціальні підстави юрисдикції у справах з деліктних зобов'язань та механізми уникнення ухвалення несумісних судових рішень.

Значну увагу приділено аналізу рекомендаційних міжнародних актів – Принципів ALI, Принципів CLIP та Кіотських рекомендацій Міжнародної асоціації права, які пропонують моделі консолідації позовів до кількох відповідачів у справах про порушення прав інтелектуальної власності та критерії тісного зв'язку вимог як умови для такої консолідації. На основі порівняльно-правового аналізу робиться висновок про доцільність імплементації у вітчизняне законодавство положень, подібних до статті 8 (1) Регламенту Брюссель I bis, які дозволили б розглядати в Україні консолідовані позови до кількох відповідачів, у тому числі іноземних, без необхідності множинних судових проваджень у різних державах. Такі зміни, на думку автора, сприятимуть гармонізації українського права з правом ЄС та підвищенню ефективності захисту прав інтелектуальної власності у цифровому середовищі.

Ключові слова: міжнародне приватне право, міжнародне право інтелектуальної власності, міжнародний цивільний процес, Регламент Брюссель I bis, підсудність справ з іноземним елементом, порушення прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі, фрагментація (дроблення) позову, консолідація позову.

Рекомендоване посилання:

Ващинець І. І. Щодо підсудності справ з іноземним елементом у спорах про відшкодування збитків, завданих порушенням прав інтелектуальної власності у цифровому середовищі. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 20–26. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.03>

ON THE JURISDICTION OVER CASES INVOLVING A FOREIGN ELEMENT IN DISPUTES CONCERNING COMPENSATION FOR DAMAGES CAUSED BY INFRINGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Vashchynets Ivan Ivanovych,

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor at the Department of International and Private Law

Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6983-6151>

The article addresses the issue of determining jurisdiction in cases concerning infringements of intellectual property rights in the digital environment involving multiple defendants located in different jurisdictions. The author starts from the premise that there is a significant number of online infringements of intellectual property rights in Ukraine and the European Union, which is linked to the cross-border nature of digital networks and the absence of territorial borders in virtual space. It is emphasized that the multiplicity of defendants and the dispersal of their activities across different states lead to fragmentation of claims, the need for parallel proceedings, and the risk of inconsistent judgments, which contradicts the principle of legal certainty.

The paper analyses the provisions of the Law of Ukraine “On Private International Law” concerning the general and special grounds of jurisdiction in cases with a foreign element, as well as the grounds of exclusive jurisdiction in cases relating to the registration of intellectual property rights. It separately notes the categories of cases that are excluded from the scope of application of the Convention on Choice of Court Agreements and the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments in Civil or Commercial Matters, which significantly narrows the possibilities for contractual regulation of jurisdiction in disputes concerning intellectual property rights. The approaches of Ukrainian legislation and Regulation (EU) No. 1215/2012 (Brussels I bis) to the determination of jurisdiction are compared, in particular the special heads of jurisdiction in matters relating to non-contractual obligations and the mechanisms for avoiding the adoption of irreconcilable judicial decisions.

Considerable attention is devoted to the analysis of soft-law international instruments – the ALI Principles, the CLIP Principles and the Kyoto Guidelines of the International Law Association – which propose models for the consolidation of claims against multiple defendants in disputes concerning infringements of intellectual property rights and criteria of a close connection between claims as a condition for such consolidation. On the basis of a comparative legal analysis, the conclusion is drawn as to the expediency of implementing into domestic legislation provisions similar to Article 8 (1) of the Brussels I bis Regulation, which would allow Ukrainian courts to hear consolidated claims against multiple defendants, including foreign ones, without the need for multiple court proceedings in different states. In the author’s view, such amendments would promote the harmonisation of Ukrainian law with EU law and enhance the effectiveness of the protection of intellectual property rights in the digital environment.

Key words: *private international law, international intellectual property law, international civil procedure, Brussels I bis Regulation, jurisdiction over cases involving a foreign element, infringement of intellectual property rights in the digital environment, fragmentation of claims, consolidation of claims.*

Актуальність теми

З розвитком новітніх цифрових технологій порушення прав інтелектуальної власності, пов'язані з такими технологіями, набули значного поширення. Проведені в Україні дослідження свідчать про стійку тенденцію до зростання порушень прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі, насамперед у межах електронної комерції (Центр спостереження IPR, 2025). Подібна ситуація спостерігається також і в Європейському Союзі, де онлайн-піратство залишається серйозним

викликом (European Union Intellectual Property Office, 2024).

Для значної кількості порушень прав інтелектуальної власності у цифровій сфері є характерним транснаціональний (міжнародний) характер, пов'язаний, зокрема, з відсутністю державних кордонів у цифровому середовищі. Нерідко такі порушення вчиняються особами, які знаходяться в різних юрисдикціях, і не пов'язані з суб'єктом відповідних прав інтелектуальної власності жодними договірними відносинами. У таких випадках правовласник для повного

відшкодування завданої шкоди буде змушений звертатися з позовом до судів в різних державах, що покладає на нього надмірний тягар, оскільки він змушений витратити більше ресурсів на паралельні провадження у різних юрисдикціях. Крім того, наявність паралельних судових проваджень за участю різних відповідачів щодо порушень виключних прав інтелектуальної власності на той же об'єкт, які належать тому ж суб'єкту, може не відповідати принципу правової визначеності через загрозу винесення судами в різних юрисдикціях несумісних рішень.

За таких обставин питання визначення підсудності подібних спорів з множинністю відповідачів становить проблему, яка на сьогодні не має загально визнаного вирішення.

Стан дослідження

Різні аспекти підсудності справ з іноземним елементом у міжнародному приватному праві досліджувалися у працях А. Довгерта, О. Мережка, Г. Цірата, Ю. Черняк, Ю. Чурпіти та інших. Водночас проблема підсудності справ щодо порушення прав інтелектуальної власності, вчинених кількома відповідачами у різних юрисдикціях, у вітчизняній літературі досліджена недостатньо.

Мета статті

Мета статті полягає у дослідженні чинних норм міжнародного приватного права України та відповідних норм права ЄС, документів рекомендаційного характеру щодо підсудності справ про порушення прав інтелектуальної власності кількома особами в різних юрисдикціях і визначенні можливого вирішення проблеми захисту виключних прав у такій ситуації без необхідності суб'єкту виключних прав звертатися з численними позовами до судів різних держав за місцезнаходженням (місцем проживання) відповідачів.

Виклад основного матеріалу

Порушення прав інтелектуальної власності, пов'язані з новітніми технологіями, мають певні особливості порівняно з традиційними порушеннями. Оскільки у цифрових мережах відсутні державні кордони, порушення, які там вчиняються, мають транскордонний характер. При цьому в багатьох випадках у такому порушенні задіяні кілька осіб, кожна з яких вчиняє конкретні неправомірні дії. Так, видавець в одній країні може без дозволу суб'єкта виключних прав інтелектуальної власності на літературний твір видати цей твір, а інші особи можуть здійснювати розповсюдження контрафактних примірників цього твору через торговельні мережі та онлайн. У подібних справах притягнення до відповідальності усіх порушників, особливо якщо вони знаходяться у різних країнах, може бути значно утруднено.

Подібне мало місце, зокрема, у справі, що розглядалася господарським судом м. Києва, в якій було порушено виключні права позивача на переклад, видання і продаж примірників літературного твору шляхом неправомірного видання і розповсюдження його примірників нерезидентом

(Рішення Господарського суду м. Києва у справі № 20/249-39/440-2012, 2013). Як свідчить тривала історія цієї справи у позивача, який зареєстрований в Україні фізичною особою-підприємцем, виникли складнощі із доведенням наявності підстав підсудності такої справи судам України, яку він обґрунтовував розповсюдженням у м. Києві піратських примірників перекладу твору, права на який йому належали. Для остаточного вирішення цього питання знадобилося втручання Верховного Суду України (Ухвала Верховного Суду України у справі № 6-21685св08, 2009). У кінцевому підсумку позов у цій справі, поданий тільки до іноземного видавця піратських примірників, був задоволений частково, а позивач отримав мінімально дозволена законом суму компенсації за порушення його авторських прав.

Порушення прав інтелектуальної власності у цифровій сфері в іноземній літературі ще називають «всюдисущими» (англ. "ubiquitous infringements"), оскільки розміщення на вебсайті піратської копії об'єкта права інтелектуальної власності чи неправомірне використання такого об'єкта в доменному імені може бути порушенням виключних прав на ці об'єкти у будь-якому місці, де можна отримати до них доступ (Christie, 2017). Так як подібні справи містять іноземний елемент, питання їхньої підсудності слід вирішувати за допомогою норм міжнародного приватного права.

Чинний Закон України «Про міжнародне приватне право» містить два підходи до визначення підсудності для справ щодо прав інтелектуальної власності з іноземним елементом. Відповідно до статті 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» справи з іноземним елементом, якщо спір пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видачі свідоцтва (патенту) в Україні, підсудні виключно господарським судам України (Про міжнародне приватне право, 2005). Підстави підсудності вітчизняним судам інших справ з приводу прав інтелектуальної власності, які ускладнені іноземним елементом, визначаються виходячи із загальних випадків, вказаних у статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право». Зокрема, пунктами 3 і 7 частини першої статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлено, що вітчизняні суди розглядають будь-які справи з іноземним елементом у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України, а також якщо дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України. Там же у пункті 1 Закон встановлює підсудність вітчизняним судам справ з іноземним елементом, якщо на території України відповідач у такій справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи-відповідача. Наведені положення, таким

чином, визначають загальні правила підсудності судам України справ з іноземним елементом, що виникають із заподіяння шкоди, у тому числі й правам інтелектуальної власності.

Аналогічні формулювання правил підсудності справ з іноземним елементом запропоновані у статтях 1903 і 1904 Проекту Цивільного кодексу України (Проект Книги 8 Цивільного кодексу України, 2025).

Окремо необхідно зауважити, що справи з приводу прав інтелектуальної власності, ускладнені іноземним елементом, переважно виключені зі сфери дії Конвенції про угоди про вибір суду, яка набрала чинності для України з 01.08.2023. Так, згідно з пунктом 2 статті 2 Конвенції вона не застосовується до таких питань як дійсність прав інтелектуальної власності, інших ніж авторські або суміжні права, а також до порушення прав інтелектуальної власності, інших ніж авторські чи суміжні права, крім спорів про порушення авторських прав, що виникли внаслідок порушення договору між сторонами, який стосується зазначених прав, або могли виникнути у зв'язку з порушенням такого договору (Конвенція про угоди про вибір суду, 2005).

Водночас пункт 3 статті 10 Конвенції встановлює, що навіть у разі винесення рішення про дійсність прав інтелектуальної власності, інших ніж авторське право або суміжні права, у визнанні чи виконанні судового рішення може бути відмовлено або воно може бути відстрочено відповідно до попереднього пункту лише якщо:

а) таке рішення є несумісним із судовим рішенням чи рішенням компетентного органу щодо такого питання, винесеним у Державі згідно із законодавством якої виникли права інтелектуальної власності, або

б) провадження щодо дійсності прав інтелектуальної власності триває в такій Державі (Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, 2019).

Ці положення Конвенції про угоди про вибір суду про визнання і виконання рішень про дійсність прав інтелектуальної власності дещо пом'якшують підхід Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, підпункт «т» пункту 1 статті 2 якої беззастережно виключає зі сфери її дії питання інтелектуальної власності.

Отже, у разі виникнення спору з приводу прав інтелектуальної власності, ускладненого іноземним елементом, сторони за дотримання вказаних умов можуть укласти угоду про вибір суду, що буде розглядати такий спір. Проте на практиці вірогідність укладення такої угоди є невисокою.

Основним документом у праві Європейського Союзу, який регулює досліджуване питання, є оновлений Регламент (ЄС) № 1215/2012 Європейського парламенту та Ради щодо юрисдикції, визнання та виконання рішень

у цивільних та комерційних справах (Регламент Брюссель I bis). У статті 24 (4) Регламент визначає виключну підсудність судів тієї держави-члена ЄС, в якій було подано заявку на депонування чи реєстрацію об'єкта права інтелектуальної власності, в якій таке депонування чи реєстрація здійснені або вважаються здійсненими відповідно до акта права Союзу чи міжнародної конвенції, незалежно від місця проживання сторін, у провадженнях, що стосуються реєстрації або дійсності патентів, торговельних марок, промислових зразків чи інших подібних прав, для виникнення яких вимагається депонування або реєстрація, незалежно від того, чи порушено відповідне питання шляхом пред'явлення позову або у порядку захисту (Regulation (EU) No. 1215/2012, 2012). Це ж положення вказує, що без шкоди для юрисдикції Європейського патентного відомства, встановленої Конвенцією про видачу європейських патентів, яка підписана в м. Мюнхені 5 жовтня 1973 року, суди кожної держави-члена мають виключну юрисдикцію у провадженнях, що стосуються реєстрації або дійсності будь-якого європейського патенту, наданого для цієї держави-члена.

Загальні правила підсудності, встановлені Регламентом, передбачають можливість розгляду судами держав-членів ЄС справ у країні domicilia відповідача як основного критерію визначення підсудності (стаття 4 (1) Регламенту). Суди держав ЄС можуть також розглядати справи, в яких відповідачі не мають domicilia в країні суду, проте це можливо лише у випадках, прямо вказаних в Регламенті (стаття 5 (1) Регламенту). Одним із таких випадків є справи з деліктних або квазиделіктних зобов'язань, які можуть розглядатися у судах за місцем, де сталася або може статися подія, внаслідок якої завдана шкода (стаття 7 (2) Регламенту).

Як бачимо, і вітчизняний Закон, і Регламент Брюссель I bis передбачають декілька можливостей щодо звернення до суду позивачем у справі про порушення його виключних прав інтелектуальної власності та стягнення завданих збитків у разі, якщо така справа містить іноземний елемент. Проте, як зазначалося вище, порушення у цифровому середовищі часто здійснюються декількома особами, які можуть проживати або мати місцезнаходження у різних країнах. Зазначені особливості цифрових порушень призводять до необхідності подавати кілька позовів до різних відповідачів у різних країнах, незважаючи на те, що фактично порушено виключні права на один об'єкт. У наведеній вище справі, що розглядалася українськими судами, позивач вирішив не подавати позови до інших осіб, які порушили його виключні права на переклад літературного твору, очевидно, розуміючи складність і значну вартість, пов'язані з можливим судовим розглядом за кордоном. Однак у разі завдання значної шкоди правовласник буде змушений подавати позовні заяви у суди різних юрисдикцій.

Це явище, яке отримало назву фрагментації (дроблення) позову, має негативні наслідки як для позивача, так і загалом для міжнародно-правової системи захисту прав інтелектуальної власності: позивач змушений витратити додаткові ресурси та час на подання позовів у різних юрисдикціях, при цьому суди в таких справах можуть виносити несумісні, суперечливі рішення, що не відповідає принципу правової визначеності.

Можливі шляхи вирішення цієї проблеми пропонувалися різними групами науковців та практиків. Одними з хронологічно перших запропонованих рішень цього питання стали розроблені Американським інститутом права принципи, що регулюють питання юрисдикції, вибору права та визнання і виконання судових рішень у транскордонних спорах щодо інтелектуальної власності (т. зв. Принципи ALI). У частині II Принципів ALI, присвяченій питанням юрисдикції цієї категорії спорів, розробники пропонують механізм координації розгляду транскордонних спорів або шляхом організації співробітництва національних судів, що розглядають окремі позовні вимоги у таких спорах, або шляхом консолідації, за можливості, окремих позовних вимог для розгляду одним судом (The American Law Institute, 2008).

У контексті консолідації позовів параграф 206 Принципів ALI передбачає можливість подання позову до одного чи кількох відповідачів, які не є резидентами держави суду, якщо позовні вимоги до них та до відповідача-резидента держави суду настільки тісно пов'язані, що вони повинні розглядатися разом для недопущення ризику прийняття несумісних судових рішень. Цей параграф також встановлює дві додаткові умови, за наявності будь-якої з яких допускається консолідований розгляд. Так, він можливий, якщо існує суттєвий, прямий і передбачуваний зв'язок між правами інтелектуальної власності, які є предметом захисту в обраній юрисдикції, та кожним нерезидентом-відповідачем, або між судом цієї держави та державами, резидентами яких є додатково залучені відповідачі, не існує іншої юрисдикції, яка була б тісніше пов'язана з усім спором (The American Law Institute, 2008).

Ще одною системою принципів, покликаною вирішити питання захисту прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні, стали Принципи CLIP, назва яких походить від абревіатури неурядової робочої групи, яка їх розробила, – Європейська група Макса Планка з питань колізійного права у сфері інтелектуальної власності (CLIP), куди входять відомі фахівці у сфері міжнародного приватного права та права інтелектуальної власності. Можливість подання позову у справах про захист прав інтелектуальної власності до кількох відповідачів, один або кілька з яких не є резидентами держави суду, передбачена статтею 2:206 Принципів CLIP. Подібно до Принципів ALI головною умовою подання такого позову

є настільки тісний зв'язок між позовними вимогами, що їх доцільно розглядати й вирішувати разом з метою уникнення ризику ухвалення несумісних судових рішень у разі їх розгляду в різних судових провадженнях (European Max Planck Group on Conflict of Laws in Intellectual Property, 2013).

У той же час на відміну від пропозицій Американського інституту права, Принципи CLIP деталізують поняття несумісних судових рішень, під якими розуміють розбіжності у результатах розгляду позовів до різних відповідачів, який виникає в контексті однакової по суті фактичної та правової ситуації. При цьому в спорах про порушення прав інтелектуальної власності та з урахуванням конкретних обставин справи:

(а) спори охоплюють по суті однакову фактичну ситуацію, якщо відповідачі, навіть у різних державах, діяли однаково або подібним чином відповідно до спільної політики;

(б) спори можуть охоплювати однакову по суті ситуацію, навіть якщо до вимог щодо різних відповідачів підлягають застосуванню різні національні закони, за умови, що відповідні національні закони значною мірою гармонізовані нормами регіональної організації економічної інтеграції або міжнародними конвенціями, які застосовуються до відповідних спорів (European Max Planck Group on Conflict of Laws in Intellectual Property, 2013).

Положення тієї ж статті 2:206 Принципів CLIP визначають спеціальні випадки, коли загальне правило щодо подання позову до суду держави, в якій будь-хто з відповідачів має місцезнаходження або місце проживання. Так, якщо з обставин справи явно випливає, що один з відповідачів координував відповідну діяльність або іншим чином є найбільш тісно пов'язаним зі спором у цілому, то юрисдикція в описаній ситуації належить виключно судам держави, у якій цей відповідач має звичайне місце проживання (місцезнаходження). Винятками із загального правила також будуть випадки, коли внесок відповідача, який має звичайне місце проживання в державі суду, є неістотним щодо спору в цілому, або коли позов до відповідача, який є резидентом держави суду, є очевидно неприйнятним (European Max Planck Group on Conflict of Laws in Intellectual Property, 2013).

З огляду на серйозність проблеми, Міжнародна асоціація права (ILA) також запропонувала своє бачення шляхів її вирішення та 13 грудня 2020 року прийняла документ під назвою «Рекомендації щодо інтелектуальної власності та міжнародного приватного права» або «Кіотські рекомендації» (International Law Association, 2020). Другий розділ документу присвячений питанням юрисдикції позовів з приводу інтелектуальної власності та, подібно до Принципів ALI та Принципів CLIP, передбачає подання таких позовів передусім в суд держави звичайного місця проживання відповідача (Рекомендація 3). Рекомендація 7 цього розділу присвячена

питанням консолідації позовів у випадку множинності відповідачів. Вона встановлює можливість подання позову до кількох відповідачів, деякі з яких не мають звичайного місця проживання в державі суду, у разі виконання трьох умов:

– спір стосується тих самих або істотно пов'язаних прав інтелектуальної власності, наданих в одній або кількох державах;

– вимоги до відповідача, який має звичайне місце проживання в державі суду, та до інших відповідачів є настільки тісно пов'язаними, що їх слід розглядати разом з метою уникнення серйозного ризику ухвалення несумісних судових рішень;

– щодо кожного відповідача, який не має звичайного місця проживання в державі суду, існує істотний зв'язок між відповідними правами інтелектуальної власності та спором за його участю (International Law Association, 2020).

Отже, можливість розгляду позову до кількох відповідачів про порушення прав інтелектуальної власності в суді держави за місцем проживання одного з цих відповідачів ставиться Кіотськими рекомендаціями в залежність від тісної пов'язаності позовних вимог між собою і метою недопущення прийняття несумісних судових рішень. Такий підхід до питання визначення юрисдикції даної категорії спорів є спільним для усіх трьох документів рекомендаційного характеру (The American Law Institute, 2008; European Max Planck Group on Conflict of Laws in Intellectual Property, 2013; International Law Association, 2020).

Подібні міркування покладені в основу статті 8 (1) Регламенту I bis, що передбачає подання позову до одного з судів держав-членів ЄС, відповідачами в яких є також особи, що не мають доміцilia в країні суду. За змістом цих положень особа, яка має доміцilia у державі-члені ЄС, також може бути відповідачем за позовом, якщо вона є одним із кількох відповідачів – у судах за місцем доміцilia будь-якого з них, за умови, що вимоги настільки тісно пов'язані, що їх доцільно розглядати та вирішувати разом з метою уникнення ризику ухвалення несумісних судових рішень у разі окремого провадження.

Ризик ухвалення несумісних рішень щодо тісно пов'язаних позовних вимог, які можуть розглядатися судами в різних державах-членах ЄС, є чи не основною причиною прийняття даного положення. На думку відомого фахівця у сфері права інтелектуальної власності Пола Торреманса, цей ризик є *conditio sine qua non* для застосування положень цієї статті, яка встановлює відступ від статті 4 (1) Регламенту Брюссель I bis (Torremans, 2016, p. 1635) щодо пред'явлення позову до суду держави за місцем доміцilia відповідача. Підтвердження такої позиції знаходимо у преамбульному положенні 16 Регламенту ЄС № 1215/2012, де відзначається необхідність існування альтернативних підстав юрисдикції, які ґрунтуються на тісному зв'язку

між судом і позовом або спрямовані на забезпечення належного здійснення правосуддя, а також підкреслюється, що застосування критерію тісного зв'язку має гарантувати правову визначеність і унеможливити ситуації, за яких відповідач притягується до суду держави-члена, звернення до якого він не міг розумно передбачити (Regulation (EU) No. 1215/2012, 2012).

Наявність у різних рекомендаційних документах, розроблених визначеними міжнародними неурядовими організаціями і відомими правниками, та чинному акті права ЄС аналогічних умов для визначення юрисдикції суду щодо кількох відповідачів з місцем проживання у різних державах у справах з іноземним елементом вказує на наявність певного консенсусу щодо обґрунтованості такого підходу. Достатньо тривала чинність статті 8 (1) Регламенту Брюссель I bis у незмінній редакції свідчить про позитивну практику її застосування. Як зазначається у літературі, положення вказаної статті можуть слугувати відповіддю на проблему поширення контенту, що порушує права інтелектуальної власності, та забезпечити консолідацію проваджень в одному суді (Otchenash, 2022, p. 47).

З огляду на відсутність подібних норм у вітчизняному праві, видається доцільним розглянути можливість урахування вказаного досвіду в законодавстві України про міжнародне приватне право щодо консолідації справ про порушення прав інтелектуальної власності кількома відповідачами у різних юрисдикціях.

Висновки

Порушення прав інтелектуальної власності у цифрових мережах можуть здійснюватися різними особами в різних державах. Положення чинного Закону України «Про міжнародне приватне право» у такій ситуації передбачають можливість звернення з позовом за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідачів або їхнього майна, за місцем заподіяння шкоди або за місцем вчинення порушення цих прав. Однак навіть такі широкі підстави визначення підсудності справ не завжди дають можливість розглянути спір про порушення прав інтелектуальної власності у цифровій мережі в межах одного судового провадження. Суб'єкт прав інтелектуальної власності для захисту належних йому прав і відшкодування збитків буде змушений звертатися з позовом до судів у різних державах, що може призвести до винесення різних по суті, несумісних одне з одним судових рішень. Для уникнення цього у вітчизняному законодавстві про міжнародне приватне право доцільно встановити правила спільного розгляду відповідних позовних вимог до українських та іноземних відповідачів судами України навіть за відсутності інших підстав визначення підсудності, встановлених статтями 76 і 77 Закону України «Про міжнародне приватне право». Імплементация положень, тотожних за змістом статті 8 (1) Регламенту Брюссель I bis, уможливить такий

розгляд, буде ще одним кроком у гармонізації вітчизняного законодавства з правом ЄС та сприятиме підвищенню захисту прав інтелектуальної власності. Водночас складність визначення підсудності у справах про порушення прав інтелектуальної власності у відносинах з іноземним елементом потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел

- Christie, A. F. (2017). Private international law principles for ubiquitous intellectual property infringement – A solution in search of a problem? *Journal of Private International Law*, 13(1), 152–179. DOI: <https://doi.org/10.1080/17441048.2017.1304047>
- European Max Planck Group on Conflict of Laws in Intellectual Property (2013). *Conflict of laws in intellectual property: The CLIP principles and commentary*. Oxford University Press.
- European Union Intellectual Property Office (2024). *Online copyright infringement in the European Union: Films, music, publications, software and TV (2017–2023)*. URL: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2024_online_copyright_infringement/2024_online_copyright_infringement_in_the_EU_FullR_en.pdf
- International Law Association, Committee on Intellectual Property and Private International Law (2020). *Guidelines on intellectual property and private international law (Kyoto Guidelines) (Res 6/2020)*. URL: <https://www.ila-hq.org/en/documents/kyoto-guidelines-res-6-en-final-adopted-on-13-december-2020>
- Otchenash, M. (2022). *Jurisdiction for online intellectual property infringements in the EU: Overcoming strict territoriality* (Doctoral dissertation). Universitat Oberta de Catalunya. URL: <http://hdl.handle.net/10803/675949>
- Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast) (2012). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012R1215>
- The American Law Institute (2008). *Intellectual property: Principles governing jurisdiction, choice of law and judgments in transnational disputes*. ALI Publishers.
- Torremans, P. (2016). Jurisdiction for cross-border intellectual property infringement cases in Europe. *Common Market Law Review*, 53(6), 1625–1645. DOI: 10.54648/COLA2016144
- Закон України «Про міжнародне приватне право» №2709-IV(2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
- Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах (2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19
- Конвенція про угоди про вибір суду (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_004
- Проект Книги 8 Цивільного кодексу України (2025). URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/76362.pdf>
- Рішення Господарського суду м. Києва у справі від 18.02.2013 у справі № 20/249-39/440-2012 (2013). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29541030>
- Ухвала Верховного Суду України від 12.08.2009 у справі № 6-21685св08 (2009). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/4501598>
- Центр спостереження IPR (2025). *Посилення системи правозастосування у сфері ІВ в Україні: Звіт Центру спостереження IPR за 2025 рік*. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій. URL: <https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/Zvit-2025.pdf>

МЕЖІ ОХОРОНИ ПРАВОМ ОСОБЛИВОГО РОДУ (SUI GENERIS) НЕОРИГІНАЛЬНИХ БАЗ ДАНИХ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Вишневський Владислав Олегович,

аспірант Київського університету права НАН України

Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2429-571X>

У статті досліджено еволюцію підходів до тлумачення критерію значного внеску як передумови виникнення права особливого роду (sui generis) на неоригінальні бази даних у діяльності платформ електронних оголошень із користувацьким вмістом. Мета роботи полягає у виробленні підходу до розмежування витрат, пов'язаних із формуванням елементів бази даних, та автономних інвестицій оператора, спрямованих на їх отримання, перевірку чи подання у контексті Директиви 96/9/ЄС (1996), практики Суду справедливості Європейського Союзу та новітньої французької судової практики. Методологічною основою є аналіз рішень європейських і французьких судів із подальшим узагальненням матеріально-правових і процесуальних стандартів доказування. З'ясовано, що вплив теорії побічного продукту історично ускладнював правовий захист платформ, оскільки витрати на залучення аудиторії та забезпечення потоку оголошень часто кваліфікувалися як загальні операційні видатки. На підставі новітньої французької практики обґрунтовано перехід до функціональної оцінки інвестицій, за якої цільові комунікаційні бюджети, комплексні механізми перевірки вмісту та інструменти його алгоритмічного структурування можуть визнаватися значним внеском за умови доведення їх цільового характеру, автономності та прямого причинно-наслідкового зв'язку з отриманням (акумулюванням), перевіркою та поданням вмісту компіляції даних. Доведено, що встановлення охороноздатності бази даних не зумовлює автоматичної заборони автоматизованого вилучення. У таких спорах необхідно додатково підтвердити об'єктивний ризик економічного заміщення, здатного вплинути на нормальну експлуатацію та окупність інвестицій. У підсумку запропоновано двоетапну функціональну модель правозастосування, що охоплює оцінку автономності інвестицій і окремий аналіз економічного заміщення, а також сформульовано практикоорієнтовані рекомендації щодо стандартів доказування для національної судової практики.

Ключові слова: право sui generis, неоригінальні бази даних, значний внесок, отримання даних, перевірка даних, подання даних, платформи з користувацьким вмістом, платформи електронних оголошень, автоматизоване вилучення даних, економічне заміщення.

LIMITS OF THE SUI GENERIS PROTECTION FOR NON-ORIGINAL DATABASES: THE EUROPEAN EXPERIENCE.

Vyshnevskiy Vladyslav Olehovych,

PhD Student at the Kyiv University of Law

of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2429-571X>

This article examines the evolution of approaches to interpreting the substantial investment criterion as a precondition for the emergence of the sui generis database right in relation to non-original databases operated by user-generated content (UGC)-driven online classifieds platforms. The study addresses

Рекомендоване посилання:

Вишневський В. О. Межі охорони правом особливого роду (sui generis) неоригінальних баз даних: європейський досвід. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 27–35. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.04>

the doctrinal challenge of distinguishing investments related to the generation of database elements from autonomous investments directed at the obtaining, verification, and presentation of database contents, in light of Directive 96/9/EC (1996), the case law of the Court of Justice of the European Union, and recent French jurisprudence. Methodologically, the research relies on a critical analysis of European and French judicial decisions, followed by a synthesis of both substantive and evidentiary standards. The article demonstrates that the influence of the spin-off theory historically constrained the protection of classified platforms, as expenditures aimed at audience acquisition and ensuring a stable inflow of listings were often characterised as general operating costs.

Drawing on recent French rulings, the paper identifies a shift towards a functional assessment of investment. It argues that targeted communication budgets, comprehensive content-verification mechanisms (including anti-fraud and cybersecurity measures), and investments in algorithmic structuring and presentation may qualify as substantial investment, provided their autonomy and direct causal link to the formation and maintenance of a structured data asset are convincingly demonstrated. The study further establishes that database protectability does not automatically entail a prohibition of automated extraction or re-use. In such disputes, the rightholder must independently demonstrate an objective risk of economic substitution capable of undermining the normal exploitation of the database or the amortisation of the investment. The article ultimately proposes a two-stage functional model of adjudication – combining structured assessment of substantial investment with a separate analysis of economic substitution – and formulates practice-oriented evidentiary benchmarks for national courts in automated data-extraction disputes in digital markets.

Key words: *sui generis database right, non-original databases, substantial investment, obtaining of data, verification of data, presentation of data, user-generated content platforms, classified platforms, automated data extraction, economic substitution.*

Актуальність теми

Поширення платформних бізнес-моделей, що ґрунтуються на акумуляції вмісту, створеного користувачами, зумовлює проблему правової кваліфікації внеску операторів платформ електронних оголошень як підстави для виникнення права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальну базу даних (компіляцію даних). Специфіка таких ресурсів полягає в тому, що первинне наповнення бази даних здійснюється її користувачами, тоді як діяльність оператора спрямована на залучення аудиторії, розбудову технічної інфраструктури та забезпечення перевірки й структурування оголошень. Така модель ускладнює застосування класичного тлумачення критерію отримання вмісту, оскільки елементи бази даних виникають у момент подання оголошення користувачем, а не існують як зовнішній масив даних для збирання. У свою чергу, рання практика Суду справедливості Європейського Союзу сформувала класичне тлумачення критерію отримання вмісту, відповідно до якого отримання означає активний пошук і збирання вже існуючих даних. За такого підходу інвестиції, пов'язані з організацією потоку користувацького контенту, можуть бути віднесені до загальних операційних витрат, що ускладнює доведення значного внеску як необхідної передумови виникнення права *sui generis*.

Водночас новітня судова практика держав ЄС демонструє перегляд цього підходу та перехід до функціональної оцінки інвестицій операторів платформ. Проте зазначена трансформація недостатньо досліджена у вітчизняній доктрині та не отримала системного відображення в національній судовій практиці. У контексті імплементації

статті 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (Про авторське право і суміжні права, 2022) така невизначеність створює ризики неоднакового застосування норм і знижує ефективність захисту виробників баз даних від недобросовісного автоматизованого вилучення та повторного використання вмісту.

Стан дослідження

Проблематику тлумачення критерію значного внеску для охорони неоригінальних баз даних у цифровій економіці в науковій літературі висвітлено переважно крізь призму розмежування процесів створення та отримання вмісту, а також через оцінку економічної сутності внеску в його перевірку чи подання. У зарубіжній доктрині відповідні публікації здебільшого стали реакцією на практику Суду справедливості ЄС щодо обмежувального тлумачення категорії «отримання». Зокрема, у праці М. Дж. Девісона та П. Б. Гугенгольца (Davison & Hugenholtz, 2005) проаналізовано наслідки такого тлумачення та розкрито вплив теорії побічного продукту на обсяг правової охорони. Системний огляд національної практики застосування Директиви 96/9/ЄС здійснено А. Беунен (Beunen, 2007), яка простежила еволюцію сприйняття цієї теорії в ключових європейських юрисдикціях. Методологічні підходи до оцінки значного внеску розроблено в роботах Е. Дерклай (Derclaye, 2005, 2012), де також проаналізовано французьку судову практику в аспекті її відповідності стандартам Суду справедливості ЄС. Економічний вимір інвестицій у бази даних досліджено К. Сгангою (Sganga, 2023), яка акцентує на процесах очищення, перевірки та структурування вмісту як джерел формування доданої вартості. Сучасну доктринальну

дискусію узагальнено у працях Е. Дерклає та М. Гусовеца (Derclaye & Husovec, 2022), а також Г. Ріхтера (Richter, 2024), які звертають увагу на необхідність перегляду меж інвестиційної охорони.

В українській доктрині загальні засади правового режиму баз даних та розпорядження майновими правами на них досліджено в роботах С. Литвина (Литвин, 2012) та О. Хавронюка (Хавронюк, 2021). Питання імплементації європейських стандартів у контексті Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX (Про авторське право і суміжні права, 2022) проаналізовано В. Дмитришиним (Дмитришин, 2023), Х. Кметик-Подубінською (Кметик-Подубінська, 2024) та В. Лопатнюком (Лопатнюк, 2025).

Водночас спеціальна проблематика кваліфікації інвестицій операторів платформ із користувацьким вмістом – зокрема відмежування цільових витрат на забезпечення потоку даних від загальних маркетингових бюджетів, а також визначення комплексної перевірки й алгоритмічного структурування вмісту як самостійних складових законодавчого критерію значного внеску – залишається недостатньо систематизованою. Окремого доктринального осмислення потребує й процесуальний аспект доведення автономності таких інвестицій та встановлення економічного заміщення як самостійного елементу правової оцінки.

Мета статті

Мета статті полягає у формуванні функціональної моделі оцінки значного внеску операторів платформ електронних оголошень з урахуванням новітньої французької судової практики, а також у розробленні процесуальних рекомендацій для захисту їхніх неоригінальних баз даних у спорах щодо автоматизованого вилучення та повторного використання вмісту.

Виклад основного матеріалу

На ранніх етапах розвитку цифрової економіки європейська правозастосовна практика сформувала обмежувальний підхід до визначення критерію значного внеску щодо неоригінальних баз даних. З огляду на відсутність у Директиві 96/9/ЄС (1996) нормативного визначення терміна «отримання», Суд справедливості ЄС у рішеннях *Fixtures Marketing* (2004) та *British Horseracing Board* (2004) розтлумачив процес отримання вмісту бази даних як діяльність, спрямовану на пошук і збирання вже існуючих елементів, виключивши з цього поняття ресурси, витрачені на створення самих даних (*Fixtures Marketing Ltd v. Svenska Spel AB*, 2004; *The British Horseracing Board Ltd v. William Hill Organization Ltd*, 2004).

У доктрині такий обмежувальний підхід пов'язують із теорією «побічного продукту» (*spin-off theory*), засади якої було сформовано в нідерландській судовій практиці. Суть концепції полягає в тому, що коли формування бази даних є лише супутнім наслідком основної господарської діяльності суб'єкта, інвестиції

розглядаються як спрямовані насамперед на створення самої інформації, а не на її отримання. Оскільки ж охорона *sui generis* поширюється лише на якісно та/або кількісно значний внесок в отримання, перевірку чи подання вже наявних даних, ресурси, витрачені на їх первинне створення, не враховуються. Відтак неможливість чітко відмежувати витрати на створення вмісту від цільових та автономних інвестицій у його отримання, перевірку чи подання істотно ускладнює доведення значного внеску як передумови виникнення права особливого роду (*sui generis*).

Для операторів платформ електронних оголошень, функціонування яких ґрунтується на вмісті, створеному користувачами, обмежувальне тлумачення критерію «отримання» та застосування теорії «побічного продукту» створили суттєвий правовий бар'єр. Ключова проблема полягала в тому, що в ранній французькій судовій практиці витрати на залучення користувачів і забезпечення функціонування платформи здебільшого не визнавалися внеском у отримання вмісту, оскільки розглядалися як інтегровані у процес створення елементів бази даних або як пов'язані із загальною господарською діяльністю оператора. Як наслідок, за відсутності чіткого цільового розмежування витрат на отримання, перевірку чи подання вмісту, платформи часто були позбавлені можливості довести наявність якісно та/або кількісно значного внеску, необхідного для виникнення права особливого роду.

Практичним проявом обмежувального підходу стала правова позиція Касаційного суду Франції у справі *Précom v. Direct Annonces* (2009). Спираючись на розмежування між інвестиціями у пошук і збирання вже наявних даних та витратами на створення нових елементів, суд дійшов висновку, що витрати на залучення користувачів, організацію приймання й обробки оголошень та налагодження процесу їх поширення належать до витрат на створення елементів бази даних. Оскільки такі витрати функціонально пов'язані з первинним формуванням вмісту бази даних, а не з пошуком і збиранням вже існуючих даних, вони не можуть кваліфікуватися як автономний внесок в отримання вмісту. Суд також оцінив інвестиції платформи у перевірку вмісту та зазначив, що базова модерація, яка зводиться лише до контролю на наявність явної протиправності чи очевидної неузгодженості, має характер суто формальної процедури. За таких обставин вона не становить якісно та/або кількісно значного внеску у перевірку вмісту, що є необхідною передумовою виникнення права особливого роду (*Précom v. Direct Annonces*, 2009).

Подальший розвиток судової практики засвідчив, що сформульоване у справі *Précom* розмежування між створенням і отриманням даних спричинило ризик надмірно формалізованого застосування саме щодо платформ електронних оголошень. Оскільки у 2009 році витрати

на приймання, первинну обробку та поширення оголошень були віднесені до створення елементів бази даних, у подальшій практиці з'явилася тенденція поширювати таку кваліфікацію на ширший спектр діяльності операторів, пов'язаної зі збиранням клієнтських оголошень та залученням користувачів. Унаслідок цього без достатнього функціонального аналізу відповідні витрати нерідко визнавалися складовою процесу створення, що істотно ускладнювало доведення внеску в отримання вмісту як самостійного виду діяльності. У справі *Pressimmo v. Yakaz* (2015) Касаційний суд Франції здійснив процесуальне уточнення цього підходу. Він не змінив матеріального розмежування, сформульованого у справі *Précom v. Direct Annonces* (2009), однак наголосив, що відмова в захисті не може ґрунтуватися на формальному віднесенні витрат до створення без їх належної правової кваліфікації. Суд зазначив, що під час вирішення таких спорів необхідно встановлювати функціональну природу кожної категорії витрат та з'ясувати, чи є відповідні ресурси невід'ємною складовою первинного формування елементів, чи вони мають самостійний характер і можуть розглядатися як автономний значний внесок в отримання вмісту бази даних (*Pressimmo v. Yakaz*, 2015). Таким чином, постанова 2015 року не відступила від правової позиції у справі *Précom v. Direct Annonces*, а запобігла її спрощеному та механічному застосуванню щодо діяльності платформ електронних оголошень.

Закріплення у судовій практиці суворого стандарту розмежування інвестицій у створення та отримання даних спонукало виробників баз даних шукати альтернативні підстави для обґрунтування правової охорони своїх вкладень. Відповідні тенденції були передбачені в науковій доктрині ще до загострення сучасних спорів. Зокрема, А. Беунен звернула увагу на ризик формування так званої «лазівки перевірки». Сутність цього явища полягає в тому, що якщо оператор платформи фактично самостійно формує інформаційні елементи, він позбавлений можливості довести наявність значного внеску в їх отримання. За таких умов виробник може намагатися перекваліфікувати понесені витрати та представити їх як автономний значний внесок у перевірку вмісту бази даних (Beunen, 2007).

Відповідно до зазначеної логіки оператори платформ були змушені змістити акцент процесуального доказування. Фокус обґрунтування поступово перемістився з внеску в отримання вмісту на доведення значного внеску у перевірку та подання вмісту бази даних. Практичну реалізацію такої стратегії демонструє постанова Апеляційного суду Парижа у справі *Les Éditions Neressis v. Gloopot* (2013). Суд визнав, що технічна та ручна обробка оголошень, яка охоплювала звірку ідентифікаційних даних і аналіз оголошень, становить значний внесок у перевірку вмісту, водночас витрати на упорядкування

масиву оголошень і забезпечення їх доступності для користувачів були кваліфіковані як значний внесок у подання (*Les Éditions Neressis v. Gloopot*, 2013). Такий підхід відкривав виробникам баз даних додаткову можливість обґрунтувати захист своїх інвестицій. Водночас він мав об'єктивні економічні межі. У моделі діяльності платформ електронних оголошень основний обсяг фінансових ресурсів зазвичай спрямовується на залучення аудиторії, тоді як інвестиції безпосередньо у перевірку й подання інформації є істотно меншими за масштабом. У результаті навіть компенсаторна орієнтація на ці елементи внеску не усувала структурної проблеми доказування.

Загалом правозастосовна практика початкового етапу сформувала підвищений стандарт доказування автономності інвестицій за всіма складовими внеску, який платформи електронних оголошень не завжди могли подолати з огляду на специфіку своєї господарської моделі. За таких умов суб'єкти, що здійснювали автоматизоване вилучення та повторне використання вмісту, опинилися у відносно сприятливішому становищі, оскільки складність доведення охороноздатності неоригінальних баз даних істотно знижувала практичну ефективність судового захисту їх виробників.

Подальша еволюція практики засвідчила поступове розширення тлумачення критерію отримання вмісту. Поворотним моментом стала постанова Першої цивільної палати Касаційного суду Франції від 5 жовтня 2022 року у справі № 21-16.307 LBC France v. Entrepaticuliers.com. Інтерпретуючи критерії, сформульовані Судом справедливості ЄС, суд розмежував створення даних користувачами та їх отримання оператором платформи й визнав, що витрати, спрямовані на залучення та акумулювання оголошень, можуть становити інвестиції саме у пошук і збирання оголошень, тобто в отримання вмісту. Окремо суд конкретизував технічну складову цього критерію, визнавши значним внеском витрати на зберігання та обробку даних, розбудову інфраструктури для щоденного опрацювання понад 800 тисяч нових оголошень, використання ієрархічних таблиць зберігання та забезпечення повної простежуваності змін оголошень (*LBC France v. Entrepaticuliers.com*, 2022). У сукупності це дозволило кваліфікувати відповідні витрати як автономні внески в отримання вмісту бази даних, тим самим послабивши обмежувальний ефект логіки «побічного продукту».

Щодо критерію перевірки вмісту, Касаційний суд у згаданій постанові не зводив модерацию до виконання мінімальних обов'язків хостинг-провайдера з протидії явно протиправному контенту. Натомість суд визнав, що дворівнева система верифікації може становити самостійний значний внесок у перевірку вмісту бази даних. Також було встановлено, що перевірка здійснюється відразу після подання оголошення шляхом автоматизованої фільтрації спеціалізованим програмним

забезпеченням “Serenity”, а після публікації командою модераторів.

Суд зазначив, що користувацькі оголошення без багаторівневої верифікації не забезпечують необхідного рівня надійності, а цілеспрямовані зусилля платформи з їх перевірки можуть розглядатися як автономний значний внесок, який не зводиться до загальних витрат на ведення господарської діяльності (LBC France v. Entrepaticuliers.com, 2022). Цей підхід узгоджується з позицією К. Сганги (Sganga, 2023), яка розглядає очищення та впорядкування даних як ключовий етап створення доданої вартості в інформаційній економіці (р. 2).

Важливим елементом функціональної оцінки значного внеску стало уточнення меж між охоронюваним поданням вмісту та технічними чи інтерфейсними рішеннями як такими. Суд зазначив, що платформа забезпечує складне структурування масивів даних, а значним внеском у подання визнав фінансування розробки й підтримання деталізованої класифікаційної ієрархії (LBC France v. Entrepaticuliers.com, 2022). Така система рубрикації, яка розподіляє близько 28 млн оголошень за основними категоріями, підкатегоріями та пошуковими параметрами й постійно оновлюється окремою командою, забезпечує індексацію та впорядковане відображення вмісту, що безпосередньо зумовлює її функціональну придатність і ринкову цінність.

При цьому функціональна оцінка значного внеску була здійснена судом не тільки щодо бази даних у цілому, але й щодо її відокремлених тематичних сегментів, що підтвердило можливість застосування критеріїв охорони до окремої частини бази даних. Касаційна інстанція визнала допустимим відокремлений захист тематичного сегмента платформи, зокрема підбази «нерухомість», від систематичного вилучення та повторного використання. Платформа сформулила багатокомпонентну модель доведення значного внеску щодо відповідного сегмента, яку суд визнав прийнятною. По-перше, було підтверджено цільові витрати на залучення релевантного контенту, зокрема фінансування цільових рекламних кампаній у сфері нерухомості обсягом понад 4,9 млн євро протягом 2014–2016 рр. По-друге, до доказової бази включено структурні інвестиції, спрямовані на розширення сегмента, зокрема придбання спеціалізованої компанії-оператора вартістю 19,8 млн євро. По-третє, було застосовано пропорційний підхід, за яким платформа обґрунтувала та документально підтвердила віднесення 10 % загального значного внеску в отримання, перевірку та подання вмісту до тематичного сегмента бази «нерухомість», що суд визнав допустимим способом доведення (LBC France v. Entrepaticuliers.com, 2022).

Відтак, у своєму рішенні Касаційний суд уточнив підхід до оцінки значного внеску для платформ електронних оголошень, застосувавши розширене функціональне тлумачення. Суд

визнав релевантними не лише витрати, пов'язані з безпосереднім пошуком і збиранням даних, а й комунікаційні та інфраструктурні інвестиції. Водночас було збережено вимогу щодо процесуального розмежування таких інвестицій, доведення їх автономності та встановлення безпосереднього функціонального зв'язку з кожним із трьох елементів значного внеску – отриманням, перевіркою та поданням вмісту.

Водночас саме розширення змісту критерію отримання вмісту актуалізувало питання про допустимі межі правової охорони *sui generis*. Якщо витрати на залучення аудиторії та акумулювання користувацького контенту визнаються потенційно релевантними для встановлення значного внеску, це об'єктивно розширює сферу застосування права особливого роду. За відсутності чітких функціональних обмежень таке тлумачення може призвести до зміщення акценту з охорони інвестицій у формування та підтримання структурованого масиву даних на фактичну охорону звичайної маркетингової діяльності платформи. Саме тому витрати на залучення аудиторії можуть визнаватися внеском у отримання лише за умови доведення їх автономності та прямої функціональної спрямованості на забезпечення надходження й оновлення релевантних елементів бази даних, а не на загальне просування бренду чи підвищення ринкової впізнаваності платформи. Подібний результат суперечив би інвестиційній природі правового режиму, спрямованого на забезпечення функціонування інформаційних ресурсів як економічних активів, а не на монополізацію бізнес-моделі як такої.

У відповідь на цей ризик у судовій практиці поступово формується вимога функціонального розмежування інвестицій. Вона покликана відокремити вкладення, безпосередньо спрямовані на формування та підтримання інформаційного ресурсу, від загальних витрат на ведення підприємницької діяльності платформи. У цьому контексті доведення інвестицій в отримання вмісту не може розглядатися ізольовано й має супроводжуватися підтвердженням автономних, об'єктивно спрямованих внесків у перевірку та подання даних. Саме такі супутні процеси забезпечують трансформацію неструктурованого користувацького контенту в надійний, впорядкований і функціонально придатний для використання масив інформації, що відповідає інвестиційній природі правової охорони.

Окремо від питання встановлення значного внеску постає проблема визначення меж його судового захисту. Практика Суду справедливості ЄС, зокрема у справі *CV-Online Latvia v. Melons* (2021), передбачає додаткову умову – необхідність доведення ризику підриву нормального використання бази даних, який ставить під загрозу окупність здійснених інвестицій. Отже, позивач має обґрунтувати не лише сам факт вилучення або повторного використання, а й наявність об'єктивної економічної загрози,

пов'язаної з можливим заміщенням первинного ресурсу. У межах цього підходу визначальним є не формальний факт автоматизованого вилучення, а характер і модель подальшої експлуатації даних. Судова оцінка спрямовується на з'ясування того, чи перетворює сервіс відповідача вилучений масив інформації на функціональний субститут первинної бази даних, здатний замінити її нормальне використання та спричинити перерозподіл аудиторії.

Якщо оператор конкурентної платформи фактично підміняє функціональне призначення первинного ресурсу, надаючи доступ до його вмісту у спосіб, що істотно знижує потребу користувачів звертатися до першоджерела, імовірність ризику для окупності здійснених інвестицій зростає. Натомість коли вилучена копіяція використовується як вихідний матеріал для створення якісно іншого цифрового продукту, який не відтворює пошуково-каталожну функцію первинної бази даних, підстави для констатації економічного заміщення можуть бути відсутні (CV-Online Latvia v. Melons, 2021). Таким чином, вирішальним є не кількісний обсяг вилучених даних як такий, а характер їх подальшого використання та його вплив на здатність первинного ресурсу реалізувати свою економічну модель.

Практичне застосування цього підходу в національній практиці Франції відбулося у рішенні Паризького судового трибуналу від 21 лютого 2025 року у справі *LeBonCoin v. Direct Annonces*. Суд, визнавши наявність значного внеску та факт систематичного вилучення даних, відмовив у задоволенні позову, оскільки позивач не довів об'єктивного ризику підриву окупності своїх інвестицій. Не було встановлено, що діяльність платформи конкурента створює реальну загрозу фінансовій моделі первинної платформи або призводить до економічного заміщення її послуг (*LeBonCoin v. Direct Annonces*, 2025).

Подальшу конкретизацію стандарту доказування такого ризику здійснив Касаційний суд Франції у постанові від 15 жовтня 2025 року у справі *Groupe La Centrale v. ADS4ALL*. Суд наголосив, що припущення про потенційну шкоду є недостатніми для задоволення позову. Ризик підриву окупності має підтверджуватися конкретними, об'єктивно вимірюваними показниками, які свідчать про порушення нормального використання бази даних, зокрема задокументованим зниженням відвідуваності, доходів або кількості безпосередніх звернень користувачів до первинного ресурсу (*Groupe La Centrale v. ADS4ALL*, 2025). Таким чином, національна практика послідовно імплементує підхід Суду справедливості ЄС, відмежовуючи гіпотетичну можливість шкоди від доведеного економічного заміщення, здатного поставити під загрозу окупність здійснених інвестицій.

Отже, сучасна практика застосування права *sui generis* до неоригінальних баз даних із користувацьким наповненням сформулила

двоступеневу модель. На першому етапі здійснюється функціональний аналіз значного внеску з розмежуванням інвестицій за критеріями отримання, перевірки та подання вмісту і доведенням їх автономності та причинного зв'язку з формуванням масиву даних. На другому етапі для заборони автоматизованого вилучення необхідним є підтвердження об'єктивного ризику підриву окупності інвестицій через економічне заміщення. Саме така конструкція окреслює межі охорони та її реалізації.

Для національного правозастосування у спорах, де виробником бази даних є платформи з користувацьким вмістом, доцільно застосувати європейський функціональний підхід до визначення значного внеску в отримання, перевірку та подання вмісту. Відповідно предметом доказування мають автономні інвестиції оператора, функціонально спрямовані на забезпечення систематичного надходження, підвищення достовірності та організацію доступності й упорядкування вмісту. Це означає, що позивач повинен відокремити такі інвестиції від загальних операційних витрат платформи та довести їх безпосередній причинно-наслідковий зв'язок із формуванням і підтриманням бази даних.

Основним ризиком у таких спорах є отождолення критерію отримання з загальними маркетинговими витратами платформи. Щоб уникнути цього, оцінка отримання має здійснюватися тестом, придатним для судової перевірки. По-перше, необхідно встановити, що відповідний масив відповідає ознакам бази даних і формується внаслідок організованої діяльності оператора. По-друге, витрати можуть кваліфікуватися як внесок у отримання лише за умови їх функціональної спрямованості на стимулювання подання та оновлення елементів, а не на загальне просування бренду. По-третє, такі витрати мають бути підтверджені об'єктивними показниками, які демонструють причинно-наслідковий зв'язок між відповідними інвестиціями та динамікою наповнення або оновлення масиву даних. Це вимагає від позивача чіткого виокремлення цільових бюджетів і надання об'єктивних показників, що дозволяють відмежувати механізми наповнення бази від загальної рекламної активності платформи.

Доведення значного внеску за такою моделлю потребує не формального подання значного обсягу документів, а побудови структурованої доказової конструкції, яка дозволяє суду відтворити функціональне призначення витрат і розмежувати їх за трьома критеріями внеску. Практично це означає консолідацію даних управлінського й фінансового обліку з цільовою деталізацією бюджетів за напрямками отримання, перевірки та подання. Така доказова база має бути доповнена внутрішніми документами, що підтверджують цільове спрямування витрат, а також операційною статистикою, яка демонструє причинно-наслідковий зв'язок між інвестиціями

та динамікою наповнення або оновлення масиву, а також технічною документацією, що ідентифікує архітектуру публікації, модерації та структурування даних. При цьому французька судова практика свідчить, що належним доказуванням можуть визнаватися не лише первинні бухгалтерські документи, а й консолідовані матеріали управлінського обліку, підкріплені аудиторськими висновками та технічною експертизою функціонування платформи. Допускається використання узагальнених фінансово-аналітичних матеріалів за умови чіткого цільового розподілу витрат за кожним із критеріїв значного внеску та можливості їх функціонального співвіднесення з відповідними процесами формування й підтримання бази даних. Системне поєднання цих елементів забезпечує доведення автономності внеску та унеможливорює віднесення загальних витрат до критеріїв значного внеску без належного функціонального обґрунтування.

Для забезпечення правової визначеності меж охорони у спорах щодо платформ електронних оголошень обґрунтування внеску в отримання вмісту має супроводжуватися доведенням автономних інвестицій у перевірку та подання як самостійних напрямів діяльності. Оцінювання внеску у перевірку вмісту не може зводитися до формального дотримання нормативних вимог, а має охоплювати комплексні заходи, спрямовані на системне підвищення якості, достовірності та актуальності даних. У прикладному вимірі до таких заходів належать багаторівневі системи контролю, що поєднують людську експертизу з автоматизованими алгоритмами, інструменти протидії шахрайству, механізми виявлення дублікатів, забороненого або недостовірного вмісту, стандартизація описів і перевірка цілісності даних. До цієї ж категорії можуть належати інструменти підтвердження особи користувача та джерела інформації, зокрема через інтеграцію з сервісами цифрової ідентифікації та системами багатofакторної автентифікації. Інвестиції в інформаційну безпеку враховуються як внесок у перевірку лише за умови їх безпосередньої спрямованості на очищення та верифікацію вмісту, а не на загальний захист інформаційної інфраструктури компанії. З процесуального погляду відповідні витрати мають бути чітко відмежовані від інших операційних витрат і деталізовані настільки, щоб суд міг співвіднести їх із конкретними функціями забезпечення достовірності бази даних.

Внесок у подання вмісту слід розуміти як системне упорядкування та забезпечення доступності копії даних. Він охоплює формування і підтримання багаторівневих класифікаційних структур, систем індексації, пошуково-фільтраційних механізмів та інших інструментів, що забезпечують коректне порівняння і релевантну видачу оголошень. До таких інвестицій можуть належати оновлення таксономічних ієрархій, алгоритмічне вдосконалення правил

категоризації, налаштування логіки ранжування та контроль якості структурування. Вирішальним є те, що ці заходи спрямовані на перетворення неструктурованого потоку користувацьких даних на функціонально організований ресурс. У процесуальному аспекті відповідні вкладення мають бути відокремлені від загальних витрат на підтримання інтерфейсу і підтвержені як самостійний напрям інвестицій. Саме наявність задокументованих автономних інвестицій у перевірку та подання дозволяє відмежувати виробника бази даних від інформаційного посередника, який обмежується пасивним акумулюванням та відображенням даних.

Навіть за умови підтвердження охороноздатності бази даних і доведення значного внеску за всіма трьома критеріями, констатація правопорушення у формі автоматизованого вилучення та повторного використання вмісту потребує самостійного аналізу критерію економічного заміщення. Це означає, що позивач має довести не лише факт вилучення даних, а й те, що подальше використання масиву створює функціональний замітник первинного ресурсу, здатний вплинути на його нормальну експлуатацію та окупність здійснених інвестицій. Використання інформації як вихідного матеріалу для формування іншого за своєю функцією цифрового продукту саме по собі не свідчить про наявність такого ризику, якщо воно не призводить до перерозподілу аудиторії або зменшення попиту на первинну форму подання даних. Саме встановлення об'єктивного економічного ефекту, а не формального факту автоматизованого доступу, є вирішальним для констатації порушення права *sui generis*.

Відповідно, для належного практичного застосування національного режиму охорони баз даних судам та учасникам ринку доцільно керуватися комплексною функціональною моделлю. Вона передбачає, по-перше, послідовну ідентифікацію та процесуальне розмежування автономних інвестицій за трьома критеріями – отриманням, перевіркою та поданням вмісту – із доведенням їх безпосередньої спрямованості на формування, забезпечення достовірності та структурну організацію масиву даних. По-друге, навіть за встановлення значного внеску, необхідним є окреме обґрунтування об'єктивного ризику економічного заміщення у випадках автоматизованого вилучення та повторного використання інформації. Саме така двоетапна конструкція забезпечує баланс між захистом інвестицій виробника та недопущенням розширення сфери виключного контролю за межі інвестиційної природи права *sui generis*.

Висновки

У статті проаналізовано еволюцію підходів європейської, передусім французької, судової практики до визначення якісно та кількісно значного внеску у спорах щодо правового захисту неоригінальних баз даних платформ електронних

оголошень. Обґрунтовано, що сучасне правозастосування відходить від формального розуміння отримання вмісту як механічного збирання вже існуючих даних і переходить до функціональної оцінки автономних інвестицій оператора, спрямованих на забезпечення систематичного надходження, перевірки та подання вмісту. Ключовим елементом такого підходу є процесуальне розмежування витрат та доведення їх прямого причинно-наслідкового зв'язку з формуванням і підтриманням структурованого масиву даних.

Водночас визначено межі дії права sui generis у цій категорії спорів. Встановлення значного внеску саме по собі не зумовлює автоматичної заборони автоматизованого вилучення даних. Констатація правопорушення потребує додаткового доведення об'єктивного ризику підриву нормальної експлуатації бази даних через економічне заміщення. Такий підхід виконує запобіжну функцію проти надмірного розширення сфери виключного контролю та забезпечує баланс між захистом інвестицій виробника і збереженням конкурентного середовища цифрового ринку. Запропонована у статті функціональна двоетапна модель доказування може слугувати методологічною основою для гармонізації національної практики застосування статті 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права» з актуальними стандартами Європейського Союзу.

Список використаних джерел

- Beunen, A. C. (2007). *Protection for databases: The European Database Directive and its effects in the Netherlands, France and the United Kingdom* [PhD thesis, Leiden University]. Wolf Legal Publishers. <https://hdl.handle.net/1887/12038>
- CV-Online Latvia SIA v. SIA "Melons", Case C-762/19 (CJEU 2021). ECLI:EU:C:2021:434. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CA0762>
- Davison, M. J., & Hugenholtz, P. B. (2005). Football fixtures, horse races and spin-offs: The ECJ domesticates the database right. *European Intellectual Property Review*, 27(3), 113–118. http://www.ivir.nl/publicaties/download/EIPR_2005_3_databaseright.pdf
- Derclaye, E. (2008). *Databases sui generis right: What is a substantial investment? A tentative definition*. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=1131766>
- Derclaye, E. (2012). Recent French decisions on database protection: Towards a more consistent and compliant approach with the Court of Justice's case law? *European Journal of Law and Technology*, 3(2). <https://ssrn.com/abstract=1989031>
- Derclaye, E., & Husovec, M. (2022). *Sui generis database protection 2.0: Judicial and legislative reforms* [LSE Law Working Paper No. 11/2022]. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4138436>
- Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases (Consolidated text 06/06/2019). <http://data.europa.eu/eli/dir/1996/9/2019-06-06>
- Dmytryshyn, V. S. (2023). Prava osoblyvoho rodu (sui generis) v avtorskomu pravi Ukrainy [Sui generis rights in the copyright law of Ukraine]. *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Legal Sciences: Problems and Perspectives"* (Lviv, January 27–28, 2023). Lviv University Press, 41–44. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-11>
- Fixtures Marketing Ltd v. Svenska Spel AB, Case C-338/02 (CJEU 2004). ECLI:EU:C:2004:696. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62002CJ0338>
- Khavroniuk, O. O. (2021). *Tsyvilno-pravovyi zakhyst baz danykh* [Civil law protection of databases] [Doctoral dissertation, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law].
- Kmetyk-Podubinska, Kh. I. (2024). Sui generis yak osoblyve pravo rozrobnykiv za Dyrektyvoiu 96/9/leS [Sui generis as a special right of developers under Directive 96/9/EC]. *Proceedings of the 8th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Actual Problems of Intellectual, Information, IT and Internet Law"* (Lviv, May 15, 2024), 81–84. https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zbinyk_8_Lviv_IPconference.pdf
- Lopatniuk, V. A. (2025). *Pravova okhrona baz danykh za zakonodavstvom Ukrainy ta pravom leS* [Legal protection of databases under the legislation of Ukraine and EU law] [Doctoral dissertation, Ivan Franko National University of Lviv].
- Lytvyn, S. Y. (2011). *Pravovyi rezhyr kompiliatsii danykh (bazy danykh) yak obiekta tsyvilnoho prava* [Legal regime of data compilation (databases) as an object of civil law] [Doctoral dissertation, Research Institute of Intellectual Property of the NALS of Ukraine].
- Precom, *Ouest France v. Direct Annonces*, Pourvoi n° 07-19.734 (Cour de cassation, 1re chambre civile 2009). <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000020359064>
- Pro avtorske pravo i sumizhni prava* [On copyright and related rights], Zakon Ukrainy No. 2811-IX (2022, December 1). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2811-20>
- Richter, H. (2024). Zum Proprium der Immateri algüterrechtswissenschaft: Lehren aus der Odyssee des EU-Datenbankherstellerrechts [On the essence of intellectual property law: Lessons from the odyssey of the EU database producer right]. In F. Thouvenin et al. (Eds.), *Kreation Innovation Märkte – Creation Innovation Markets* (pp. 951–984). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-662-68599-0_63

- S. A. S. U. LBC France v. S. A. Directannonces*, RG n° 21/09261 (Tribunal judiciaire de Paris, 3ème chambre 2ème section 2025). <https://www.courdecassation.fr/decision/67b8d31ff3224acf5827597c>
- SAS Les Editions Neressis v. SA Gloobot*, RG n° 12/05061 (Cour d'appel de Paris, Pôle 5-Chambre 2 2013). <https://www.doctrine.fr/d/CA/Paris/2013/R0D0886D8F3B9876145FE>
- Sganga, C. (2023). Sui generis protection of non-creative databases. In E. Bonadio & P. Goold (Eds.), *The Cambridge Handbook of Investment-based Intellectual Property* (pp. 27–46). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108989527.005>
- Société ADS4ALL v. Société Groupe La Centrale*, Pourvoi n° 23-23.167 (Cour de cassation, 1re chambre civile 2025). ECLI:FR:CCASS:2025:C100655. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000052484692>
- Société Entrepaticuliers.com v. Société LBC France*, Pourvoi n° 21-16.307 (Cour de cassation, 1re chambre civile 2022). ECLI:FR:CCASS:2022:C100703. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000046389113>
- Société Pressimmo On Ligne v. Société Yakaz*, Pourvoi n° 14-14.501 (Cour de cassation, 1re chambre civile 2015). ECLI:FR:CCASS:2015:C101248. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000031478862>
- The British Horseracing Board Ltd and Others v. William Hill Organization Ltd*, Case C-203/02 (CJEU 2004). ECLI:EU:C:2004:695. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62002CJ0203>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Гаруст Юрій Віталійович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національний університет оборони України
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5450-4368>

Попов Іван Євгенович,

слухач Національного університету оборони України
Київ, Україна

У даній науковій статті досліджується явище соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України як індикатор реального зв'язку кримінального законодавства з актуальними потребами суспільства. Автор обґрунтовує, що кримінальне право не може існувати поза соціальним контекстом і є реакцією держави на загрози, які підривають безпеку, стабільність та правопорядок. Зокрема, йдеться про криміналізацію діянь, що блокують або ускладнюють виконання функцій Збройних Сил України – інституції, яка забезпечує оборону, суверенітет та цілісність держави в умовах збройної агресії.

Разом з тим, безпосередньо в межах дослідження проаналізовано чинники, що впливають на процес криміналізації: передумови (історичні, політичні, інформаційні, безпекові) та принципи (необхідність, пропорційність, визначеність). Обґрунтовано, що внесення до Кримінального кодексу України статті 114-1 було не політичним чи декларативним жестом, а відповіддю на об'єктивну суспільну потребу в правовому захисті національної безпеки.

У рамках наукової статті особливу увагу приділено ролі інформаційної безпеки, де перешкодження діяльності армії може набувати форм дезінформації, саботажу, маніпуляції громадською думкою або порушення військової логістики. Визначено, що вищезазначені дії мають підривний характер і тому потребують кримінально-правової оцінки. Норма про відповідальність за подібне посягання виконує не лише репресивну, а й превентивну та виховну функцію, підкреслюючи здатність держави до самозахисту.

У підсумку встановлено, що норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності ЗСУ, є юридичним інструментом, що має глибоку соціальну обумовленість. Її наявність у Кримінальному кодексі відповідає як суспільним очікуванням, так і базовим принципам кримінальної політики. Таким чином, можемо констатувати, що такий підхід дозволяє зміцнити правовий фундамент обороноздатності держави, утвердити верховенство права в умовах війни та забезпечити легітимність правових механізмів захисту національних інтересів.

Ключові слова: соціальна обумовленість, кримінальна відповідальність, перешкодження, Збройні Сили України, національна безпека, криміналізація, правова охорона.

Рекомендоване посилання:

Гаруст Ю. В., Попов І. Є. Соціальна обумовленість відповідальності за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.05>

SOCIAL CONDITIONALITY OF RESPONSIBILITY FOR OBSTRUCTING THE LAWFUL ACTIVITIES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Harust Yurii Vitaliiovich,

Doctor of Law, Professor, Colonel of Justice,
Deputy Head of the Department of Military Law
and Law Enforcement Activities
National Defense University of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5450-4368>

Popov Ivan Yevhenovych,

student of the National Defense University of Ukraine
Kyiv, Ukraine

This scientific article examines the phenomenon of social conditioning of criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine as an indicator of the real connection of criminal legislation with the current needs of society. The author argues that criminal law cannot exist outside the social context and is a state response to threats that undermine security, stability and law and order. In particular, it concerns the criminalization of acts that block or complicate the performance of the functions of the Armed Forces of Ukraine – an institution that ensures defense, sovereignty and integrity of the state in conditions of armed aggression. At the same time, the factors influencing the process of criminalization are analyzed directly within the framework of the study: prerequisites (historical, political, informational, security) and principles (necessity, proportionality, certainty). It is substantiated that the introduction of Article 114-1 into the Criminal Code of Ukraine was not a political or declarative gesture, but a response to an objective social need for legal protection of national security.

Within the framework of the scientific article, special attention is paid to the role of information security, where obstruction of the activities of the army can take the form of disinformation, sabotage, manipulation of public opinion or disruption of military logistics. It is determined that the above-mentioned actions are subversive in nature and therefore require criminal legal assessment. The norm on liability for such an encroachment performs not only a repressive, but also a preventive and educational function, emphasizing the state's ability to self-defense.

As a result, it is established that the norm providing for criminal liability for obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine is a legal instrument that has a deep social conditionality. Its presence in the Criminal Code corresponds to both public expectations and the basic principles of criminal policy. Thus, we can state that this approach allows us to strengthen the legal foundation of the state's defense capability, establish the rule of law in wartime, and ensure the legitimacy of legal mechanisms for protecting national interests.

Key words: social conditioning, criminal liability, obstruction, Armed Forces of Ukraine, national security, criminalization, legal protection.

Актуальність теми

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України питання забезпечення безперешкодної діяльності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) набуває надзвичайної ваги. Будь-які спроби втручання у виконання функцій оборони і захисту держави становлять безпосередню загрозу життю військовослужбовців, територіальній цілісності України та загальному стану національної безпеки. Саме тому, вважаємо, що в контексті воєнного стану, ефективність і безперервність виконання бойових завдань вимагають від суспільства максимальної солідарності та нетерпимості до проявів саботажу чи протидії. Перешкодження діяльності ЗСУ

розглядається не лише як підрив бойового потенціалу, а й як форма допомоги агресору. У таких умовах на законодавчому рівні виникає необхідність у чітко врегульованій кримінальній відповідальності за такі діяння. Недопущення дискредитації, дезорганізації або блокування військових структур прямо впливає на здатність держави давати відсіч зовнішній агресії. Забезпечення правового захисту діяльності армії є елементом моральної і політичної стійкості суспільства. Законодавчі механізми повинні не лише карати за протиправну поведінку, а й виконувати превентивну функцію. Відповідальність за перешкодження ЗСУ покликана гарантувати надійність захисної системи держави та її здатність вистояти

в умовах війни. Тому, закономірно, що законодавець в 2014 році доповнив Кримінальний кодекс України (далі – КК України) статтею 114-1 «Перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

Стан дослідження

Соціальна обумовленість відповідальності за перешкодження законній діяльності ЗСУ на сьогодні ще не була предметом активних наукових досліджень. Основні дослідження відбувалися стосовно питань криміналізації перешкодження законній діяльності ЗСУ, елементів складу кримінального правопорушення «Перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» тощо. Разом з тим, окремі аспекти соціальної обумовленості відповідальності за перешкодження законній діяльності ЗСУ досліджували Д. О. Олейніков, О. О. Пащенко, Є. В. Пилипенко, П. Л. Фріс та інші науковці. Проте з огляду на воєнний стан та важливість кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності ЗСУ наукові дослідження в цьому напрямі продовжують активно розвиватися.

Мета статті

Метою статті є дослідження соціальної обумовленості відповідальності за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу

Кримінальне законодавство, як і окремі його правові інститути, не є випадковим чи спонтанним явищем, що виникає поза реаліями життя. Воно формується під впливом об'єктивних соціальних процесів, відображаючи потреби, суперечності та виклики, що існують у суспільстві на певному етапі його розвитку. Кожна норма кримінального права є відповіддю держави на ту чи іншу суспільно небезпечну поведінку, що потребує запровадження кримінально-правової заборони. Саме тому вбачається, що центральним питанням для науки кримінального права має бути з'ясування причин і підстав появи конкретного кримінального закону, зокрема, чому саме певне діяння держава визнає злочинним, а не залишає поза межами кримінального впливу. Така постановка питання передбачає глибокий міждисциплінарний аналіз, що включає врахування історичних, політичних, економічних, морально-етичних та соціально-психологічних чинників.

Варто зазначити, що одним із базових концептів, який дозволяє оцінити обґрунтованість та доцільність існування певної кримінально-правової норми, виступає поняття соціальної обумовленості. Йдеться про необхідність того, щоби кримінальний закон відповідав реальним суспільним потребам, відображав існуючі ризики, враховував характер і динаміку злочинності, а також забезпечував належний баланс між охороною прав людини і захистом публічних інтересів. У цьому контексті соціальна обумовленість є складним феноменом, який можна тлумачити як сукупність обставин, об'єктивно притаманних

соціальному середовищу, що обумовлюють необхідність існування конкретної кримінально-правової норми. Це поняття має стати критерієм, за допомогою якого можливо визначити не лише легітимність кримінального закону, а й ступінь його ефективності, гуманності, превентивного потенціалу та відповідності правовій системі загалом (Пащенко, 2018).

8 квітня 2014 року КК України було доповнено ст. 114-1 «Перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» (Кримінальний кодекс України, 2001). Доповнення КК України даною статтею було реакцією на зовнішні загрози суверенітету України з огляду на початок бойових дій на сході України.

Отже, як ми бачимо, поява цієї статті стала результатом агресії на сході держави. Але при цьому, питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України набуває особливого значення в умовах повномасштабної війни, яка триває на території нашої держави.

Варто зазначити, що в сучасному правовому дискурсі соціальна обумовленість розглядається як глибинний принцип побудови кримінального законодавства, що передбачає наявність об'єктивної суспільної потреби у криміналізації того чи іншого діяння. Відповідно, норма, яка передбачає відповідальність за перешкодження діяльності армії, не є штучною чи декларативною конструкцією. Вона є прямим наслідком соціальних реалій, які сформувалися у зв'язку з воєнною агресією та необхідністю всебічного захисту національної обороноздатності (Пащенко, 2018).

Згідно з частиною першою статті 1 Закону України «Про Збройні Сили України», Збройні Сили України становлять собою особливий різновид державного військового формування, на яке покладено найвідповідальнішу місію – забезпечення оборони держави, а також гарантування її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності (Про Збройні Сили України, 1991).

Слід зазначити, що ЗСУ виконують надважливу конституційну функцію, яка полягає у забезпеченні оборони держави, її незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та стримуванні воєнної загрози з боку ворога. У зв'язку з цим будь-яке посягання на безперешкодне виконання Збройними Силами поставлених перед ними завдань є не просто протиправним, але й глибоко антисоціальним актом, що підриває основи державного устрою та національної безпеки. Соціальна обумовленість криміналізації перешкодження їхній законній діяльності зумовлена нагальною потребою у захисті таких базових цінностей як життя військовослужбовців, державна цілісність, функціонування оборонного апарату, стабільність політичної влади та моральна єдність нації (Пилипенко, 2016).

Крім того, соціальна обумовленість цієї кримінально-правової норми проявляється у її тісному зв'язку з суспільними очікуваннями. Українське суспільство перебуває у стані підвищеної мобілізації, концентрації на ідеї самозбереження та опору зовнішньому агресору. Будь-які дії, які гальмують, блокують або дезорганізують діяльність ЗСУ, сприймаються як зрада, співпраця з ворогом або свідоме підірвання обороноздатності держави. Саме тому суспільна думка потребує не лише морального осуду подібної поведінки, а й чіткого, рішучого правового реагування. Норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності військових формувань, несе в собі превентивне, виховне і стабілізуюче навантаження, оскільки засвідчує, що держава володіє правовими механізмами самозахисту та здатна забезпечити внутрішню консолідацію в умовах воєнного протистояння (Фріс, 2017).

Особливу увагу слід звернути на те, що соціальна обумовленість вказаного злочину проявляється також у сфері інформаційної безпеки, яка на сучасному етапі стала ключовим елементом гібридної війни. Поширення фейкових повідомлень про ЗСУ, дискредитація їх командування, маніпулювання громадською думкою, блокування логістики чи вплив на рішення військово-цивільного управління – все це є сучасними формами перешкодження, що мають серйозні наслідки як на полі бою, так і в тилу. Кримінальне право повинно оперативно реагувати на ці виклики, надаючи необхідну юридичну конструкцію для притягнення до відповідальності осіб, які свідомо або через недбалість ускладнюють виконання військових обов'язків.

У процесі криміналізації такого суспільно небезпечного діяння як перешкодження законній діяльності ЗСУ доцільно враховувати поділ чинників на дві умовні групи, що відображають як передумови, так і принципи цього процесу. Цей поділ дає змогу краще зрозуміти логіку кримінально-правового реагування на загрози, які постають перед державою, особливо в умовах воєнного часу.

Так, відмічаємо, що перша група чинників, а саме передумови криміналізації, є тісно пов'язаною з об'єктивними соціальними, політичними, історичними й безпековими умовами, які зумовлюють необхідність криміналізації конкретного діяння. У випадку перешкодження законній діяльності ЗСУ до таких передумов слід віднести повномасштабну агресію російської федерації, активізацію гібридної війни, зростання випадків саботажу, колабораціонізму, деморалізації війська через інформаційні атаки, втручання у процес управління підрозділами, а також організацію протестної активності, що блокує або ускладнює бойові чи логістичні операції. Усі ці обставини утворюють суспільну потребу в посиленому захисті функціонування оборонного сектору, особливо в частині недопущення

навмисного створення перешкод для військово-службовців, які здійснюють свій обов'язок.

В свою чергу, до другої групи чинників, тобто принципів криміналізації, належать нормативні орієнтири, яких має дотримуватись законодавець у процесі кримінально-правової оцінки діяння. Такими принципами є, зокрема, принцип необхідності, що передбачає криміналізацію лише тих діянь, які є реально небезпечними для найважливіших правовідносин; принцип пропорційності, що вимагає встановлення адекватної відповідальності відповідно до характеру посягання; принцип визначеності, що потребує чіткого формулювання складу кримінального правопорушення без двозначності (Пилипенко, 2018).

У випадку із перешкодженням діяльності ЗСУ, усі вказані принципи дотримано: існування складу кримінального правопорушення з формальними ознаками дозволяє забезпечити оперативне реагування на загрозу, норма охоплює умисні діяння, що створюють небезпеку для захисту державного суверенітету, а встановлена санкція не виходить за межі допустимої караності.

Як ми бачимо, криміналізація перешкодження законній діяльності Збройних Сил України спирається як на об'єктивні суспільно-історичні передумови, викликані воєнним станом, так і на фундаментальні принципи кримінального права, що дозволяють забезпечити легітимність і ефективність захисту ключових інститутів держави. Такий підхід гарантує, що кримінальне законодавство не є довільною реакцією, а логічним наслідком реальної потреби у збереженні державності, правопорядку та конституційної стабільності.

Таким чином, відповідальність за перешкодження законній діяльності ЗСУ є правовим інструментом, що має глибоку соціальну обґрунтованість. Вона впливає з об'єктивної необхідності захистити структуру, яка гарантує існування самої державності. Ця відповідальність є не просто проявом репресивної функції права, а й засобом формування соціальної свідомості, зміцнення громадської довіри до армії та утвердження ідеї недоторканності національного суверенітету. Отже, в цьому аспекті, нормативне закріплення відповідальності за подібне посягання є не лише правомірним, а й історично неминучим явищем у процесі розвитку української держави в умовах зовнішньої загрози і є соціально необхідним не тільки для держави, але й для суспільства.

Висновки

Отже, узагальнення вищевикладеного дозволяє зробити висновок, що відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України є логічним наслідком глибоко вкоріненої соціальної потреби захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та загальнонаціональної безпеки в умовах збройної агресії. Її запровадження є обумовленим не лише специфікою сучасної воєнно-політичної ситуації,

але й об'єктивними процесами трансформації українського правопорядку, спрямованими на забезпечення стабільності та непорушності функціонування оборонного сектора. Така кримінально-правова реакція покликана не просто покарати порушників, а й виконувати важливу превентивну, стримувальну та стабілізаційну функцію. Урахування соціальної обумовленості цього інституту гарантує, що законодавча ініціатива ґрунтується на реальних викликах і суспільних очікуваннях, а не на формальних деклараціях. Саме у зв'язку з цим криміналізація діянь, що спрямовані на блокування, гальмування або підрив ефективності ЗСУ, постає як необхідна і виправдана реакція правової держави на загрози її існуванню. Соціальна обумовленість у даному випадку виступає не лише як концептуальна рамка для законодавця, а й як критерій легітимності самого покарання. Тільки за таких умов можливо забезпечити правову силу, авторитет і дієвість норми, що стоїть на сторожі інтересів держави й суспільства в один із найтрагічніших періодів її історії. Тому соціальна обумовленість відповідальності за перешкодження законній діяльності ЗСУ є надзвичайно важливою як для суспільства, так і для держави.

Список використаних джерел

- Закон України «Про Збройні Сили України» № 1934-XII (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
- Кримінальний кодекс України № 2341-III (2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
- Пашенко, О. О. (2015). Значення моралі для з'ясування соціальної обумовленості кримінально-правових норм. *Питання боротьби зі злочинністю*, 29, 177–188.
- Пашенко, О. О. (2018). Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність. Юрайт.
- Пилипенко, Є. В. (2016). Щодо обґрунтованості криміналізації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 1, 267–277.
- Пилипенко, Є. В. (2018). *Перешкодження діяльності у кримінальному праві України* [Дис. канд. юрид. наук. Львівський державний університет внутрішніх справ].
- Фріс, П. Л. (2017). Кримінальне право України. Загальна частина. Фенікс.

ДОГОВІР ФАКТОРИНГУ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

Добровольська Володимира Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9304-3792>

Стаття присвячена змістовній характеристиці договору факторингу як засобу забезпечення господарських договорів, для якого є притаманним самостійний а не додатковий (акцесорний) характер. У загальному сенсі факторинг представляє собою складний фінансовий інструмент та вид господарської операції, що поєднує в собі фінансування, управління дебіторською заборгованістю та страхування кредитних ризиків.

Згідно з чинним законодавством та міжнародними стандартами, факторингова послуга є предметом договору факторингу, яка складається з трьох ключових елементів: грошовий елемент (фінансування), тобто фактор (банк або фінустанова) надає клієнту аванс (зазвичай 80–95 % від суми інвойсу); юридичний елемент (дисконт / плата), адже сам клієнт відступає право вимоги боргу, а фактор отримує за це винагороду у вигляді комісії або дисконту (різниця між номіналом боргу та фактично виплаченою сумою) та сервісний елемент (адміністрування), коли фактор бере на себе облік дебіторської заборгованості, контроль строків оплати та, за потреби, процедуру стягнення боргу.

Доведено, що договір факторингу як спосіб забезпечення господарських договорів представляє собою специфічний вид факторингу, який часто називають «заставним» або «забезпечувальним» факторингом, за яким відступлення права грошової вимоги не є самоцінною операцією з купівлі-продажу боргу, а виступає як спосіб гарантування того, що клієнт поверне фактору інші борги (наприклад, за основним кредитом, овердрафтом або лінією фінансування). Міжнародно-нормативними критеріями факторингу є те, що фактор обов'язково має виконувати принаймні дві з наступних чотирьох функцій: фінансування постачальника, включаючи позику або авансовий платіж; ведення обліку (бухгалтерський аспект) стосовно дебіторської заборгованості; пред'явлення до оплати (інсакація) дебіторської заборгованості та захист від дефолту (неплатежу) дебіторів, тобто взяття на себе кредитних ризиків.

Ключові слова: факторинг, господарський договір, засоби забезпечення, зовнішньоекономічний контракт, суб'єкт господарювання, господарське законодавство.

Рекомендоване посилання:

Добровольська В. В. Договір факторингу як засіб забезпечення господарських договорів. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 41–45. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.06>

FACTORING AGREEMENT AS A MEANS OF SECURING BUSINESS CONTRACTS

Dobrovolska Volodymyra Volodymyrivna,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economic Law and Process

National University "Odesa Law Academy"

Odesa, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9304-3792>

The article is devoted to the substantive characteristics of the factoring agreement as a means of securing business contracts, which is characterized by an independent rather than additional (accessory) nature. In a general sense, factoring is a complex financial instrument and a type of business transaction that combines financing, receivables management and credit risk insurance.

According to current legislation and international standards, the factoring service is the subject of a factoring agreement, which consists of three key elements: a monetary element (financing), i.e. the factor (bank or financial institution) provides the client with an advance payment (usually 80–95% of the invoice amount); a legal element (discount / fee), because the client himself cedes the right to claim the debt, and the factor receives remuneration for this in the form of a commission or discount (the difference between the nominal value of the debt and the amount actually paid) and a service element (administration), when the factor takes on the accounting of receivables, control of payment terms and, if necessary, the procedure for debt collection. It has been proven that a factoring agreement as a method of securing business contracts is a specific type of factoring, often called "collateral" or "security" factoring, under which the assignment of the right to claim money is not a valuable transaction for the purchase and sale of debt, but acts as a way of guaranteeing that the client will repay the factor other debts (for example, under a main loan, overdraft or financing line). International regulatory criteria for factoring are that the factor must necessarily perform at least two of the following four functions: financing the supplier, including a loan or advance payment; keeping records (accounting aspect) regarding receivables; presentation for payment (collection) of receivables and protection against default (non-payment) of debtors, i.e. assuming credit risks.

Key words: *factoring, commercial contract, means of security, foreign economic contract, business entity, commercial legislation.*

Актуальність теми

Важливим аспектом будь-яких договірних відносин є забезпечення належного їх виконання шляхом різноманітних засобів, які визначені та невизначені нормами чинного законодавства. Проблемним є застосування діючих договорів у якості забезпечення інших договорів, що визначає актуальність дослідження.

Стан дослідження

Науково-теоретичне підґрунтя інституту факторингу у вітчизняній доктрині закладено у працях різноманітних вчених, як господарників, так й цивілістів, таких як С. С. Бичкова, М. В. Дубина, В. К. Макарович, О. В. Орлова, В. С. Петренко та інших. Проблемним є відсутність наукового обґрунтування визначення факторингу у якості забезпечення господарських договорів.

Мета статті

Метою статті є дослідження договірної природи факторингу як способу забезпечення виконання різноманітних господарських договорів, у тому числі зовнішньоекономічного контракту з точки зору господарсько-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу

Цивільне законодавство містить чисельні способи забезпечення виконання зобов'язань, які також використовуються суб'єктами господарювання та спонукають їх до належного виконання своїх договірних повноважень. У літературі точаться дискусії щодо поняття, ознак та різновидів факторингу. Так, на думку економістів «факторинг – це метод фінансування, при якому фірма продає свої торгові борги з дисконтом фінансовій установі. Іншими словами, факторинг – це безперервна угода між фінансовою установою (фактором) і фірмою (клієнтом), яка продає товари та послуги торговим клієнтам у кредит» (Петренко та ін., 2021). Тобто, факторинг представляє собою складний фінансовий інструмент та вид господарської операції, що поєднує в собі фінансування, управління дебіторською заборгованістю та страхування кредитних ризиків. Інакше – це продаж права вимоги боргу, тобто суб'єкт господарювання продає свої неоплачені рахунки (інвойси) спеціалізованій компанії чи банку (фактору), щоб отримати гроші негайно, не чекаючи, поки покупець – зобов'язана сторона договору розрахується

за договором. С. М. Бервено «кваліфікує договір факторингу як багатоцільовий правочин, який містить елементи торгово-комісійної операції, фінансування та цесії, серед яких відступлення права грошової вимоги становить юридичну сутність факторингу» (Бервено, 2008).

Деякі фахівці розглядають у якості предмету факторингу факторингову послугу та зазначають, що «факторингова послуга – вид фінансової послуги, нематеріальний результат взаємодії між суб'єктами в процесі задоволення з метою отримання доходу одним учасником (виробником факторингової послуги) потреби в додаткових фінансових ресурсах іншого (споживача факторингової послуги, клієнта), що реалізується шляхом викупу достроково несплаченої дебіторської заборгованості з дисконтом за власний рахунок з подальшим її отриманням від боржника в обумовлений період» (Дубина, 2017). В. Шевченко вказує на те, що «факторинг – це комплекс послуг, котрі надаються компаніям, які здійснюють свої розрахунки з відстрочкою платежу, в обмін на відступлення дебіторської заборгованості, що включає фінансування поставок товарів, страхування кредитних ризиків, облік стану дебіторської заборгованості й регулярне надання відповідних звітів клієнтові, а також контроль своєчасності оплати й роботу з дебіторами» (Шевченко, 2007). Тобто, факторингова послуга як вид фінансової послуги – це комплексний фінансовий продукт, який являє собою фінансування суб'єкта господарювання під відступлення ним права грошової вимоги до третьої особи (боржника). Згідно з чинним законодавством (зокрема ст. 1077 ЦК України) та міжнародними стандартами, факторингова послуга складається з трьох ключових елементів: грошовий елемент (фінансування), тобто фактор (банк або фінустанова) надає клієнту аванс (зазвичай 80–95 % від суми інвойсу); юридичний елемент (дисконт / плата), адже сам клієнт відступає право вимоги боргу, а фактор отримує за це винагороду у вигляді комісії або дисконту (різниця між номіналом боргу та фактично виплаченою сумою) та сервісний елемент (адміністрування), коли фактор бере на себе облік дебіторської заборгованості, контроль строків оплати та, за потреби, процедуру стягнення боргу. Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 16.03.2021 у справі № 906/1174/18 визначив ознаки договору факторингу. Тож, договір факторингу має такі ознаки: 1) предметом договору є надання фінансової послуги за плату; 2) зобов'язання, в якому клієнтом відступається право вимоги, може бути тільки грошовим; 3) договір факторингу має передбачати не тільки повернення фінансування фактору, а й оплату клієнтом наданої фактором фінансової послуги; 4) договір факторингу укладається тільки в письмовій формі та має містити визначені Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» умови;

5) мета договору полягає у наданні фактором та отриманні клієнтом фінансової послуги (Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 906/1174/1811, 2021). Тобто ключовою особливістю факторингу Велика Палата виділяє саме надання новим кредитором (фактором) фінансової послуги, тобто надання грошових коштів попередньому кредитору (клієнту) за плату.

У 2025 році факторинг набув спеціального нормативного законодавчого забезпечення, адже, «закон – це не просто «оновлення правил», а якісне перезавантаження українського ринку факторингу. Він створює чітку, прозору та цифрову модель, яка: упорядковує відносини між клієнтами, факторами та боржниками; гарантує захист прав сторін; виводить факторинг із «сірої зони» правової невизначеності та стимулює нові форми фінансування бізнесу» (Мучник, 2025). Цей факт дозволив перетворити дебіторську заборгованість українських компаній (яка оцінюється в сотні мільярдів гривень) на реальну ліквідність. У 2025 році бізнес отримав можливість не «заморожувати» кошти в неоплачених рахунках, а миттєво повертати їх в обіг під захистом спеціального закону.

На міжнародному рівні, зокрема, в Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг «договір факторингу означає договір, укладений між однією стороною (постачальником) та іншою стороною (фактором), відповідно до якого: (а) постачальник відступає або може відступати фактору право грошової вимоги, яке впливає з договорів купівлі-продажу товарів, укладених між постачальником та його покупцями (боржниками), крім договорів купівлі-продажу товарів, придбаних в першу чергу для їхнього особистого, сімейного або домашнього використання; (б) фактор має виконувати принаймні дві з таких функцій: – фінансування постачальника, включаючи надання позики та здійснення авансових платежів; – ведення обліку (головної бухгалтерської книги) щодо дебіторської заборгованості; – пред'явлення до сплати грошових вимог; – захист від несплат боржників; (с) боржники повинні бути повідомлені про відступлення права грошової вимоги (ч. 2 ст. 1) (Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг про міжнародний факторинг (Оттава, 28 травня 1988 року), 1988). Конвенція встановлює жорсткий критерій, адже щоб договір вважався факторингом, фактор обов'язково має виконувати принаймні дві з наступних чотирьох функцій: фінансування постачальника, включаючи позику або авансовий платіж; ведення обліку (бухгалтерський аспект) стосовно дебіторської заборгованості; пред'явлення до оплати (інсакація) дебіторської заборгованості та захист від дефолту (неплатежу) дебіторів, тобто взяття на себе кредитних ризиків.

Важливим аспектом, на думку К. В. Коломієць, є те, що «договір факторингу слід вважати підприємницьким договором, оскільки він відповідає ряду характерних для такого виду договорів

ознак, а саме: наявність з обох сторін спеціальних суб'єктів – суб'єктів підприємницької діяльності; спрямованість на задоволення економічних потреб суб'єктів в процесі здійснення підприємницької діяльності; відплатність, тобто надання фактором фінансування з метою отримання доходу від користування клієнтом наданими грошовими коштами з одного боку та оплата клієнтом наданих фактором послуг – з другого боку» (Коломієць, 2020). Тобто, договір факторингу є різновидом господарського договору, оскільки він не просто регулює передачу грошей, а безпосередньо обслуговує професійну господарську діяльність. За двома критеріями можливо говорити про приналежність договору факторингу до господарського договору та господарсько-правового регулювання, зокрема, це комерційна мета (оплатність), адже господарський договір завжди спрямований на отримання прибутку або забезпечення умов для його отримання. Крім того, фактор надає послугу за плату (дисконт, комісія, відсотки), а клієнт укладає договір, щоб прискорити обіг капіталу та отримати «живі» гроші для подальшого виробництва чи торгівлі. Також це предмет договору – «комерційний борг», адже об'єктом факторингу є грошова вимога, яка виникла з іншого господарського договору (купівлі-продажу, поставки, надання послуг), у тому числі зовнішньоекономічного характеру. Тобто факторинг «нашаровується» на основний бізнес-процес, стаючи його фінансовим двигуном.

Слушною є думка С. С. Бичкова про те, що «договір факторингу є змішаним договором. Окрім основного зобов'язання – надати грошові кошти – фактор також може брати на себе зобов'язання щодо надання клієнтові додаткових послуг, пов'язаних із обслуговуванням грошової вимоги, що відступається. Повний пакет факторингових послуг, крім фінансування, включає страхування ризику неплатежу, адміністрування (управління дебіторською заборгованістю), інформаційні послуги. Однак надання додаткових послуг не є обов'язковим для договору факторингу» (Бичкова, 2006). Тобто, як вказує О. В. Орлова «договори факторингу, що укладаються з метою забезпечення виконання інших зобов'язань клієнта перед фактором, не передбачають розрахунків між сторонами і отримання фактором винагороди» (Орлова, 2012). Тобто, за висновками В. К. Макарович «з правової точки зору факторинг є придбання права грошової вимоги фактором у постачальника за певну плату боргових зобов'язань, що виникають як наслідок виконання частини умов договору постачання між покупцем і продавцем» (Макарович, 2025). В. П. Мироненко та К. В. Коломієць вважають, що «договір факторингу є своєрідним поєднанням кредитного договору (надання фінансування) і договору про надання послуг, а також модифікованим варіантом уступки вимоги. При цьому дослідниці відносять його до змішаних договорів, оскільки він містить елементи договорів

кредитування, страхування, поруки, а також є засобом забезпечення виконання зобов'язань» (Мироненко & Коломієць, 2018).

Верховний Суд вказує на те, що «метою укладення договору факторингу є отримання клієнтом фінансування (коштів) за рахунок відступлення права вимоги до боржника. За договором факторингу відступлення права вимоги може відбуватися лише за плату» (Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду у справі № 916/1410/19, 2020).

Договір факторингу як спосіб забезпечення господарських договорів представляє собою специфічний вид факторингу, який часто називають «заставним» або «забезпечувальним» факторингом, за яким відступлення права грошової вимоги не є самоцінною операцією з купівлі-продажу боргу, а виступає як спосіб гарантування того, що клієнт поверне фактору інші борги (наприклад, за основним кредитом, овердрафтом або лінією фінансування). Тобто, вбачається за доцільне визначити в Законі України «Про факторинг» поняття «забезпечувального факторингу» як акцесорно-фінансового інструменту, який передбачає відступлення права грошової вимоги фактору не як остаточний продаж активу, а як заставу (гарантію) виконання іншого зобов'язання клієнта перед фактором.

Залежно від виду факторингу, на думку Є. Гофмана основними функціями фактора є: 1. Стягнення дебіторської заборгованості. Фактор стягує дебіторську заборгованість від імені свого клієнта і позбавляє його від проблем, пов'язаних із колекторською роботою. Це допомагає клієнту зосередитися на виробництві. Боржники більш чуйно реагують на вимоги фактора, який є кредитною установою. Стягнення дебіторської заборгованості є найважливішою функцією фактора. 2. Управління продажами фактора. У деяких видах факторингу дуже важливе управління книгою продажів. Після встановлення факторингових відносин вони перетворюються на книгу продажів фактора. Фактор має зраховувати рахунок клієнта щоразу, коли надходить платіж, надсилати клієнту періодичні виписки та підтримувати зв'язок із клієнтами та покупцями товарів для вирішення всіх можливих суперечок. Він повинен інформувати клієнта про залишки на рахунку, прострочені рахунки, фінансовий стан покупців тощо. Таким чином, фактор бере на себе роботу щомісячного аналізу продажів, аналізу прострочених рахунків і кредитного аналізу. 3. Фінансування торгових боргів. Найважливішою особливістю факторингу є те, що фактор купує балансові борги свого клієнта, а борги закріплюються за ним. Фактор авансує своєму клієнту до 80 % заборгованості. Якщо борги враховані з регресом і якщо покупець не сплатить вексель у встановлений термін, він повинен повернути аванс, наданий фактором. Якщо борги враховуються без права регресу, фактор повинен нести збитки, якщо покупець не сплачує векселя

у встановлений термін. 4. Кредитне розслідування та надання кредиту. Фактор повинен стежити за фінансовим становищем покупців, оскільки він бере на себе ризик неплатежу покупцями через їхню фінансову неспроможність платити. Це припущення про кредитний ризик є однією з найважливіших функцій, яку приймає фактор. Отже, перш ніж прийняти ризик, він повинен бути повністю обізнаний про фінансову життєздатність покупців, їх фінансове здоров'я, чесність і чесність у діловому світі тощо. Для цього фактор також проводить роботу з кредитного розслідування (Гофман, 2009).

Висновки

Договірна природа факторингу як способу забезпечення виконання господарських зобов'язань полягає у його подвійній ролі, тобто він одночасно виступає і як самостійна фінансова послуга, і як допоміжний (акцесорний) механізм, що гарантує стабільність основних торговельних відносин. Зазначене означає, що факторинг не просто «існує поруч» із договорами поставки чи надання послуг, у тому числі й зовнішньоекономічного характеру, а стає їхнім фінансовим фундаментом. Це перетворює факторинг на: інструмент хеджування, тобто захист від цінових та валютних коливань під час довгих відстрочок та певний механізм верифікації, адже саме фактор, перевіряючи дебітора перед фінансуванням, фактично підтверджує надійність господарського зв'язку.

Список використаних джерел

- Hofmann, E. (2009). Inventory financing in supply chains: a logistics service provider-approach. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 39(9), 716–740.
- Бичкова, С. С. (2006). *Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання*. КНТ.
- Бондар, Т. В., Дзера, О. В., Кузнецова, Н. С. та ін. (2008). *Договірне право України*. Юрінком Інтер.
- Дубина, М. В., Жаворонок, А. В. & Дубина, П. В. (2017). Аналіз сучасного стану ринку

факторингових послуг в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 4(12), 134–145.

- Коломієць, К. В. (2020). *Договір факторингу як підстава зміни кредитора у зобов'язанні*. [Дис. докт. філ., Національна академія внутрішніх справ]. Інституційний репозитарій Національної академії внутрішніх справ. URL: <https://elar.navs.edu.ua/>
- Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг про міжнародний факторинг (Оттава, 28 травня 1988 року) (1988). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_210#Text
- Макарович, В. К. (2025). Факторинг: обліково-правовий аспект. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>
- Мироненко, В. П. & Коломієць, К. В. (2018). Поняття, істотні умови та юридична природа договору факторингу. *Юридична наука*, 1, 7–13.
- Мучник, І., Полякова, О., & Оприська, З. (2025). Огляд Закону про факторинг: нові можливості для фінансування бізнесу в Україні. URL: <https://eba.com.ua/>
- Орлова, О. В. (2012). Договірне регулювання факторингової діяльності: обліково-юридичний аспект. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*, 1(22), 280–288.
- Петренко, В. С., Карнаушенко, А. С., & Боровік, Л. В. (2021). Факторинг: сутність, види та переваги факторингу в фінансовій діяльності підприємств. *Ефективна економіка*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.14
- Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.03.2021 у справі № 906/1174/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96342866>
- Постанова КГС ВС від 03.06.2020 у справі № 916/1410/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89625064>
- Шевченко, В. В. (2007). Факторинг: нові можливості фінансування. *Економічний вісник НГУ*, 3, 66–72.

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ІНШИХ ОСІБ

Єсімов Сергій Сергійович,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
Львів, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9327-0071>

У статті розглянуто органи державної влади як суб'єкти звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів інших осіб. Реалізація права на судовий захист шляхом участі органів публічної влади щодо захисту інтересів інших осіб у цивільному і адміністративному процесах, вимагає наукового дослідження через те, що реалізація зазначеного права впливає з обов'язків, покладених на зазначені суб'єкти в контексті їх публічно-правового статусу, що пов'язано з реалізацією процесуальних прав. Об'єктом статті виступають правовідносини, у контексті діяльності органів державної влади щодо права на захист прав, свобод фізичних і юридичних осіб. Предмет – це норми права, що встановлюють компетенцію органів влади в реалізації захисту у суді прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Методологічна основа статті охоплює загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: діалектичний, системного аналізу, функціональний, логічний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, тлумачення права, правового моделювання. Зазначено, що органи державної влади можуть виступати суб'єктами звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів інших осіб. Це правова можливість виступати на користь фізичних та юридичних осіб, що здійснюється державними органами для захисту порушених прав і законних інтересів зазначених осіб у випадках, передбачених Цивільним і Цивільним процесуальним кодексами України та Кодексом адміністративного судочинства України. Захист прав фізичних та юридичних осіб передбачає застосування правових норм різних галузей права, що зумовлює його міжгалузевий характер, направлений на реалізацію повноважень і компетенцій органів державної влади, відновлення порушених прав. Втілення правових норм для реалізації захисту прав і законних інтересів у діяльність органів державної влади у контексті статті 53 «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» Кодексу адміністративного судочинства України, доцільно доповнення повноважень і компетенцій державних органів у нормативно-правових актах, які визначають завдання та функції державних органів.

Ключові слова: адміністративне судочинство, держава, публічна влада, органи, цивільне судочинство, статус, компетенція.

Рекомендоване посилання:

Єсімов С. С. Органи державної влади як суб'єкти звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів інших осіб. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 46–51. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.07>

STATE AUTHORITIES AS ENTITIES APPEALING TO THE COURT TO PROTECT THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF OTHER PERSONS

Yesimov Serhii Serhiiovych,

Candidate of Legal Sciences, Professor,

Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines

Lviv State University of Internal Affairs

Lviv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9327-0071>

This article examines public authorities as parties that may bring legal actions to protect the rights and legitimate interests of others. The exercise of the right to judicial protection through the participation of public authorities in defending the interests of others in civil and administrative proceedings requires scholarly research because the exercise of this right stems from the duties imposed on these entities in the context of their public-law status, which is linked to the exercise of procedural rights. The object of the article is legal relations in the context of the activities of state authorities regarding the right to protect the rights and freedoms of natural and legal persons. The subject is the legal norms establishing the competence of state authorities in the judicial protection of the rights and legitimate interests of natural and legal persons. The methodological basis of the article encompasses general scientific and specialized methods of inquiry: dialectical, systemic analysis, functional, logical, comparative-legal, formal-legal, interpretation of law, and legal modeling. It is noted that state authorities may act as parties to court proceedings for the purpose of protecting the rights and legitimate interests of other persons. This is a legal capacity to act on behalf of natural and legal persons, exercised by state authorities to protect the violated rights and legitimate interests of such persons in cases provided for by the Civil Code and the Code of Civil Procedure of Ukraine, as well as the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The protection of the rights of individuals and legal entities involves the application of legal norms from various branches of law, which determines its interdisciplinary nature, aimed at exercising the powers and competences of state authorities and restoring violated rights. To implement legal norms for the protection of rights and legitimate interests in the activities of state authorities within the context of Article 53 "Participation in court proceedings by bodies and persons granted by law the right to bring actions in court on behalf of other persons" of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, it is advisable to supplement the powers and competences of state bodies in regulatory legal acts that define the tasks and functions of state bodies.

Key words: administrative proceedings, state, public authority, bodies, civil proceedings, status, competence.

Актуальність теми

Розглядаючи право на судовий захист через призму гарантій здійснення, забезпечення та захисту своїх прав і свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб за допомогою судочинства, необхідно підкреслити, що дане право набуло універсального та невід'ємного характеру для людини, оскільки відображено у законодавстві та міжнародних правових актах. Закріплення в Конституції України права на судовий захист послужило основою для формування та розвитку галузевого законодавства, покликаного конкретизувати зазначені положення та порядок їх реалізації, оскільки виходячи з приписів Конституції України, зацікавлена особа на свій розсуд обирає форми та способи захисту прав, у тому числі за допомогою звернення до суду. Процесуальні процедури реалізації гарантій, започатковані Конституцією України, знаходять відображення в нормативних актах, які імперативно встановлюють порядок звернення

за судовим захистом. Тому право на судовий захист нерозривно пов'язане із процесуальною формою реалізації та встановленими законом правилами судочинства.

Стан дослідження

Питання правової регламентації діяльності органів державної влади як суб'єктів звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів інших осіб досліджували вчені: В. Авер'янов, В. Бевзенко, Я. Берназюк, Л. Біла-Тіунова, П. Вовк, Ю. Георгієвський, Д. Гнап, О. Закаленко, К. Кобилянський, В. Котенко, Р. Куйбіда, А. Осадчий, О. Пасенюк, Ю. Педько, В. Перепелюк, П. Рабінович, О. Рябченко, О. Ульяновська, О. Харитонова, Ю. Шимшученко та інші. В умовах європейської інтеграції питання захисту прав і свобод фізичних і юридичних осіб у контексті відповідності європейським стандартам набувають актуальності і вимагають проведення теоретико-правових досліджень з урахування правового

режиму воєнного стану та перспектив післявоєнного відновлення країни.

Мета статті

Метою статті є дослідження правових засад діяльності органів державної влади як суб'єктів звернення до суду з метою захисту прав і законних інтересів інших осіб.

Виклад основного матеріалу

Право на судовий захист сприймається в контексті звернення фізичними і юридичними особами, їх представниками в судові інстанції з метою захисту порушених прав. У науковій літературі та правозастосовній практиці дуже рідко знаходиться відображення такий порядок реалізації зазначеного права, як звернення органів влади до судових інстанцій.

Конституційний Суд України зазначає, що судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України. Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право. А за змістом частини другої статті 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (Конституційний Суд України, 2022).

Питання участі органів влади щодо захисту прав, свобод і законних інтересів інших осіб є предметом окремого розгляду через те, що реалізація зазначеного права впливає з обов'язків, покладених на зазначені суб'єкти права у контексті їх публічно-правового статусу та компетенції, які тісно пов'язані з реалізацією ними процесуальних прав.

Порядок участі органів влади у цивільному та адміністративному судочинстві, можливість звернення зазначених суб'єктів права до суду на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб і їх участь у вирішенні спорів закріплені у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК) та Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС) (ЦПК України, 2004; КАС України, 2005).

Органи державної влади відповідно до ст. 56 «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» ЦПК вправі звернутися до суду лише у випадках, передбачених законом, і лише із заявою на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб на їх прохання або на захист прав, свобод і законних інтересів невизначеного кола осіб. З аналізу положень ЦПК випливає, що коло органів влади, які мають право виступити в судовому порядку на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб на їх прохання або на захист прав, свобод і законних інтересів невизначеного кола осіб обмежений законом.

Дещо інша нормативна ситуація визначена в ст. 53 «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» КАС. Відповідно до КАС державні органи, органи місцевого самоврядування, інші органи можуть звернутися до суду на захист публічних інтересів, на захист прав і законних інтересів інших осіб. У разі звернення на захист публічних інтересів державні органи реалізують компетенцію і владні повноваження, не будучи безпосередніми вигодонабувачами за рішенням суду, оскільки поданий позов спрямований на захист публічних інтересів.

При аналізі положень ст. 56 ЦПК та ст. 53 КАС є необхідність усунення у викладі тексту зазначених норм неоднозначність термінів щодо визначення суб'єктів права, уповноважених на ініціювання судового спору на захист інших осіб. Річ у тім, що з аналізу норм ч. 1 ст. 56 ЦПК та ч. 1 ст. 53 КАС випливає, що правом на звернення до суду за захистом прав і законних інтересів інших осіб у цивільному процесі наділені органи державної влади, а в адміністративному процесі – державні органи. Проблема термінологічних особливостей текстів процесуальних актів щодо понять «орган державної влади», «державний орган» можуть відображати певні сутнісні складності у визначенні суб'єктного складу правовідносин у цивільному та адміністративному процесі.

Диспозиція ч. 1 ст. 5 Конституції України вказує, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ (Конституція України, 1996). Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади і органи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють повноваження в установлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Під час вивчення правових підстав звернення органів влади до суду на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб простежується непослідовність законодавця у використанні термінів «орган державної влади» та «державний орган».

У правовій доктрині неодноразово висловлювалася думка про такий критерій відмежування органів державної влади від державних органів, як державно-владні повноваження (Джафарова, 2025). Прибічники цієї концепції поділяють державні органи на два види: власне органи державної влади та державні органи без владних повноважень, до яких відносять органи, створені для забезпечення виконання повноважень органами державної влади, для здійснення повноважень органів державної влади від їхнього імені на певній території.

Однак, розуміючи під державно-владними повноваженнями можливість регулювання

супільних відносин, видання загальнообов'язкових нормативно-правових актів, слід зазначити, що чинне законодавство наділяє правомочністю у сфері прийняття нормативно-правових актів не лише органи державної влади, а й державні органи. Вказана позиція не пояснює правового становища деяких державних органів, які наділені владними повноваженнями, але не належать до прямої вказівки закону щодо органів державної влади.

Іншим критерієм розмежування пропонувалося визначити віднесення державного органу до певної гілки влади: законодавчої, виконавчої, судової. Органи, що належать до однієї з гілок влади, є органами державної влади; органи, які не належать до жодної з гілок влади, – державними органами. Проголошений у Конституції України поділ влади на три гілки влади не охоплює весь спектр державно-владних повноважень, які здійснюються не лише органами, що належать до однієї з цих гілок. Такий критерій розмежування має формально-юридичний характер.

Ряд авторів під державним органом розуміє організаційно-виділену, самостійну державну інституцію, що діє від імені народу за уповноваженням держави, що володіє відповідними владними повноваженнями та компетенцією, включаючи структуру, та застосовує адекватні форми та методи діяльності у процесі здійснення (Гайченко, 2019; Марущак & Пророченко, 2019).

Проблематиці теорії органів держави присвячено праці П. Рабіновича, який виділяє три типи державних інститутів, зокрема організаційно-функціональних, головним різновидом яких є державні органи (Рабінович, 2021). Ці інститути охоплюють органи держави та усі складові державної організації, законодавчої регламентації державних інститутів їх природи, мету, порядку створення та функціонування, положення про встановлення з допомогою закону низки основних елементів статусу державних органів.

Досить оригінальне трактування сутності органу державної влади запропонував О. Петришин, який представив загальну характеристику органів державної влади як ланок механізму соціального управління, зводячи свої висновки до того, що орган може розглядатися як один із різновидів соціального інституту, тобто установи, покликаною виконувати конкретні публічні функції, регулювати поведінку, діяльність людей задля задоволення індивідуальних, групових чи суспільних (Петришин, 2015).

З погляду на визначення терміну «державний орган» є думка про співвідношення поняття «державний орган» як родового по відношенню до поняття «орган державної влади», що є доказом складності даних правових категорій і різних підходів до розкриття природи та змісту (Законодавство України, 2025).

Невизначеність понять «державні органи» та «органи державної влади», які використовуються у ст. 56 ЦПК та ст. 53 КАС та відображають

певні сутнісні складності у визначенні суб'єктного складу правовідносин, що виникають у цивільному та адміністративному судочинстві, може бути усунена шляхом заміни зазначених понять новим терміном – «публічна влада», виклав ст. 66 Конституції України у редакції: «Публічна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову». Відповідно доцільно внести зміни у ст. 56 ЦПК та ст. 53 КАС щодо однакового терміну.

Водночас, доцільно зберегти відсилання у диспозиції ст. 56 ЦПК та ст. 53 КАС на вказівку обмеження права звертатися до суду у випадках і на підставах, передбачених законом. Названа пропозиція дозволить істотно розширити кількість суб'єктів влади, уповноважених на реалізацію права на судовий захист на користь інших осіб. Юридична конструкція згаданих норм наповниться новим терміном і виключить можливий розсуд судовими органами через невизначеність термінологічного порядку, що обмежує механізм реалізації.

Норми, що регламентують участь органів влади у цивільному та адміністративному судочинстві у порядку ст. 56 ЦПК та ст. 53 КАС, мають відсильний характер, що зумовлює встановлення правових підстав для звернення до суду у випадках, встановлених законом.

Для того, щоб встановити межі участі зазначених суб'єктів права як ініціаторів спору на захист прав, свобод і законних інтересів інших осіб у цивільному та адміністративному процесах, слід усвідомити правовий статус органів державної влади та державних органів через призму ознак, що характеризують їх.

В основі правових характеристик публічної влади, головним чином, лежать інститути конституційного ладу, які закріплюють основоположні засади державної влади та місцевого самоврядування як самостійної форми реалізації влади народу в Україні.

Державна влада України відповідно до ст. 6 Конституції України здійснюється на основі поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Організація публічної влади, встановлення системи адміністративних органів законодавчої, виконавчої та судової влади, порядку їх організації, діяльності та формування адміністративних органів державної влади здійснюється на підставі норм Конституції та законів України.

Система державної влади в особі органів різного рівня, які мають публічно-владні повноваження, визначена в Конституції України та набула свого послідовного розвитку на галузевому рівні – у законодавстві України.

Доктринальні підходи до визначення ознак правового статусу органів державної влади і державних органів дуже різноманітні.

Орган державної влади має три ознаки: кожен орган державної влади створюється відповідно до встановлених законів або інших правових актів порядком, що унеможливорює довільне нагромадження органів державної влади.

З погляду на закон України «Про центральні органи виконавчої влади» органи державної влади у своїй діяльності керуються Конституцією України, іншими законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України; діяльність органів державної влади здійснюється у формах і методами, встановленими правовими актами, діють у встановленому державою порядку; є складовою системи органів державної влади України (Про центральні органи виконавчої влади, 2011).

На думку А. Г. Равлюк, саме через компетенцію органу державної влади розкривається його сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей такого органу, які відображені відповідними правами та обов'язками, що і показує в результаті мету його створення. Проте важливим, на нашу думку, є те, що сама сутність змісту органу державної влади в жодному разі не може бути порушена, оскільки тоді змінюється його властивість. Тобто такий орган може бути створений тільки на підставі закону та для виконання завдань держави, яка за його допомогою і виконує свої функції у суспільстві (Равлюк, 2019).

Вибір Європейського вектору розвитку для України означає рух у напрямку європейської цивілізаційної моделі, що передбачає складний демократичний перехід до політично організованого, відповідального суспільства нової якості, в якому поступово підвищується рівень ділової активності та політичної участі громадян, забезпечення їхніх прав і свобод, формується нова структура соціального простору. Організаційна система державної влади та управління містить в собі набори композицій конкуруючих феноменів та механізмів: влади та управління, концентрації та децентрації, централізації та децентрації, жорсткості бюрократичної структури та потреба в інноваціях, авторитаризм та демократизм; політичні популістські обіцянки та реалії управління державним бюджетом та державним майном (Лебедева & Граціотова, 2021).

Державна влада має забезпечувати необхідний рівень захисту прав і свобод громадян (Ніцевич, 2024). використовуючи можливості цивільного та адміністративного судочинства в порядку ст. 56 ЦПК та ст. 53 КАС можливо у випадках, передбачених законом, у зв'язку з цим виникає правова невизначеність щодо реалізації зазначеними суб'єктами права на судовий захист.

Зазначене зумовлено тим, що в жодному спеціальному законі або положенні про органи державної влади та державні органи не закріплено право звернення за судовим захистом на користь інших осіб. Якщо виходити з постулату про процесуальне закріплення зазначеного права як форми реалізації конституційної гарантії щодо звернення до суду за захистом

прав, свобод і законних інтересів. підстави для ініціювання спору у тих випадках, коли діяльність органів регламентована підзаконними актами, до яких належать положення про органи.

Внаслідок правової неоднозначності визначення підстав звернення суб'єктів права до судів щодо ЦПК та КАС, виникає законодавчий дефект між нормами цивільного та адміністративного процесуального права та нормами галузевого законодавства, що регламентують діяльність зазначених органів.

Відсутність нормативного закріплення в компетенції суб'єктів владних повноважень положень визначених статтями 53 та 54 КАС України може бути усунена шляхом закріплення у спеціальних законах і положеннях, що регулюють діяльність цих суб'єктів, права на звернення до судів.

Дана пропозиція дозволить підвищити якість реалізації органами, що входять до системи публічної влади, повноважень щодо захисту прав, свобод і законних інтересів інших осіб та усуне можливий розсуд судом наявності чи відсутності підстав для такого роду звернень, що позитивним чином позначиться на розвитку механізму реалізації цими суб'єктами права на звернення до судів. Суд через правосуддя забезпечує безпосередню дію прав і свобод людини на території України, у тому числі права на судовий захист.

Висновки

Дорожня карта з питань верховенства права (за класифікацією 1 «Основи процесу вступу до ЄС», підпункт 2, пункт а, розділ 1.3, глави 1 «Правосуддя») передбачає розвиток доступу до правосуддя в адміністративних спорах за участю центральних органів влади. Судовий захист доцільно розглядати як комплексне явище, що відбиває складний характер відповідного правового інституту.

На відміну від судового захисту приватних інтересів, публічним інструментом соціального спрямування захисту інтересів невизначеного кола осіб виступає інститут захисту прав інших осіб, що є складовою правового інституту судового захисту. Право на судовий захист – це принципове, невід'ємне право кожної фізичної і юридичної особи, гарантоване Конституцією України, яке полягає у юридичній можливості суб'єкта владних повноважень – органу державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), органу місцевого самоврядування, їх посадових чи службових осіб, при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства звернутися до суду для відновлення порушених, невизначених чи оспорюваних прав, свобод або інтересів. Воно є ключовим механізмом захисту у системі прав людини, що реалізується процесуальним шляхом.

Диспозиції ст. 56 «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано

право звертатися до суду в інтересах інших осіб» ЦПК України та ст. 53 «Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» КАС України мають відсильний характер щодо законодавства, що передбачає закріплення за спеціальними суб'єктами повноважень звернення до суду за захистом інтересів інших осіб. Водночас є правова невизначеність у питанні реалізації зазначеними суб'єктами конституційного права на судовий захист, оскільки в жодному спеціальному законі чи положенні про органи державної влади та державні органи дані положення не закріплено.

Список використаних джерел

- Верховна Рада України (2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/6447:59506>
- Гайченко, А. В. (2019). Поняття, сутність та особливості теоретичних категорій «державний орган» та «апарат держави». *Наукові записки*. 6(2), 50–55. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/6_spec_II_2019/50-55.pdf
- Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» № 475-р (2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p#Text>
- Джафарова, М. В. (2025). Реалізація права на звернення до адміністративного суду за захистом порушених прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 87(2), 347–352.
- Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-IV (2011). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3166-17>
- Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV (2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
- Конституція України № 254/к-96 (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
- Лебедева, В. В. & Граціотова, Г. О. (2021). Поняття, ознаки, види органів держави та форми державного правління. *Економіка: реалії часу*, 5(57), 71–80.
- Марущак, Н. В. & Пророченко, В. В. (2019). Поділ влади як принцип організації та діяльності державних органів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2019, 2, 31–33. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/8.pdf
- Ніцевич, О. В. (2024). Підходи науковців до визначення понять органи державної влади та інститути громадянського суспільства в умовах євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал*, 8, 63–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/11>
- Петришин, О. В., Погребняк, С. П., Смородинський, В. С. та ін. (2015). Теорія держави і права. Право.
- Право на судовий захист. Конституційний Суд України (2025). URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>
- Рабінович, П. М. (2015). Основи теорії та філософії права. Видавництво ЛОБФ «Медицина і право».
- Равлюк, А. Г. (2019). Зміст поняття органу державної влади. *Актуальні проблеми держави і права*, 84, 54–62. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i84.150>
- Цивільний процесуальний кодекс України №2747-IV(2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Ільницька Надіра Фатехівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри приватного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7461-3673>

У статті здійснено історико-правовий аналіз становлення та розвитку нормативно-правового регулювання створення юридичних осіб на українських землях із визначенням ключових етапів трансформації відповідних правових моделей. Дослідження охоплює імперський, радянський та сучасний періоди, що дозволяє простежити еволюцію підходів до визначення моменту виникнення правосуб'єктності юридичної особи та процедур її легітимації.

Обґрунтовано, що у дореволюційний та радянський періоди домінував дозвільний порядок створення юридичних осіб, який характеризувався значною роллю державних органів у наданні дозволів та відсутністю уніфікованої реєстраційної процедури. Встановлено, що лише наприкінці 1980-х років державна реєстрація почала набувати правовстановлюючого значення, що згодом було закріплено у законодавстві незалежної України.

Проаналізовано кодифікаційні зміни, пов'язані з прийняттям нових актів цивільного законодавства, а також формування сучасної реєстраційної моделі, заснованої на принципах публічності, формалізованості та правової визначеності. Визначено основні проблеми чинного регулювання, зокрема фрагментарність нормативної бази, наявність термінологічних розбіжностей і концептуальних колізій.

Зроблено висновок, що історико-правовий підхід дозволяє системно оцінити сучасний стан правового регулювання створення юридичних осіб та окреслити напрями його подальшої уніфікації і вдосконалення.

Ключові слова: створення юридичних осіб, нормативно-правове регулювання, історія, реєстраційна система, дозвільний порядок, державна реєстрація.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE LEGAL REGULATION OF THE ESTABLISHMENT OF LEGAL ENTITIES IN UKRAINE

Ilnytska Nadira Fatekhivna,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Private Law
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7461-3673>

The article provides a historical and legal analysis of the formation and development of the regulatory framework governing the establishment of legal entities in Ukraine, identifying the key stages in the transformation of the relevant legal models. The study covers the imperial, Soviet, and contemporary periods, which makes it

Рекомендоване посилання:

Ільницька Н. Ф. Історія розвитку нормативно-правового регулювання створення юридичних осіб в Україні. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.08>

possible to trace the evolution of approaches to determining the moment of acquisition of legal personality by a legal entity and the procedures for its legal recognition.

It is substantiated that during the pre-revolutionary and Soviet periods, a permissive (authorization-based) procedure for the establishment of legal entities predominated, characterized by the significant role of state authorities in granting permissions and the absence of a unified registration procedure. It is established that only in the late 1980s did state registration begin to acquire constitutive legal significance, which was subsequently consolidated in the legislation of independent Ukraine.

The codification changes associated with the adoption of new civil legislation and the formation of a modern registration model based on the principles of publicity, formalization, and legal certainty are analyzed. The main shortcomings of the current regulation are identified, including the fragmentation of the regulatory framework, terminological inconsistencies, and conceptual conflicts.

It is concluded that the historical and legal approach enables a comprehensive assessment of the current state of legal regulation of the establishment of legal entities and outlines directions for its further unification and improvement.

Key words: establishment of legal entities, regulatory framework, history, registration system, authorization-based procedure, state registration.

Актуальність теми

Створення юридичних осіб передбачає залучення значної кількості суб'єктів, а їх подальше функціонування впливає на права та інтереси потенційно необмеженого кола осіб, що обумовлює необхідність чіткого правового регулювання. Саме процедура створення юридичних осіб, закріплена в нормативно-правових актах, визначає легітимність їх участі в цивільному обороті та обсяг правосуб'єктності. Тому історичний аналіз трансформації підходів до створення юридичних осіб дозволяє виявити закономірності розвитку нормативно-правового регулювання та оцінити ступінь його відповідності сучасним викликам, виявити доктринальні помилки, суперечності та прогалини, які мають місце у правозастосовній практиці.

Стан дослідження

Питанням законодавчого регулювання створення юридичних осіб присвячено роботи Спасиво-Фатеевої І. В., Борисової В. І., Юркевича Ю. М., Зозуляк О. І., Зеліско А. В., Вовк М. З., Вінник О. М., Щербини В. С., Макаревич О. та інших. Серед робіт останніх років варто відмітити наукові статті Зозуляк О. І. «Тенденції розвитку законодавства та доктрини приватного права про підприємницькі юридичні особи»; Спасиво-Фатеевої І. В. «Поняття юридичної особи в праві України: ознаки, теорії, доктрини, правосуб'єктність».

Слід зазначити, що дослідження вітчизняних вчених в межах даної проблематики в основному присвячені аналізу нормативно-правового регулювання правового статусу юридичних осіб в цілому, або окремих аспектів їх функціонування, або процесу створення окремих їх видів, зокрема, товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств тощо. Питання ж розвитку законодавства саме про створення юридичних осіб в історичному контексті як правило не є предметом окремих досліджень вчених, що робить дану роботу актуальною та своєчасною.

Мета статті

Метою дослідження є аналіз розвитку нормативно-правового регулювання створення

юридичних осіб в історичному контексті, виявлення закономірностей такого розвитку та його значення для сучасного нормативно-правового закріплення процесу створення юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу

Історично прийнято вважати, що найпершими утвореннями, які мали окремі ознаки юридичної особи, були приватні корпорації у Римі. Як правило, вони володіли певним майном і діяли на підставі встановлених правил як у взаєминах із третіми особами, так і у внутрішній діяльності. Водночас такі об'єднання можна розглядати лише як прообрази юридичних осіб (Гладкий, 2016).

Закони XII таблиць фактично закріплювали майже необмежену свободу створення колегій та асоціацій, учасники яких мали право ухвалювати будь-який статут за умови, що його положення не суперечили публічним законам.

Надалі із переходом до монархії підхід до природи приватних корпорацій зазнав трансформації: у їхніх статутах почали закріплювати принцип неподільності корпоративного майна, заборону виділення частки з нього, а також положення про те, що зміна складу учасників не впливає на безперервність існування об'єднання. Одночасно свобода створення приватних об'єднань була обмежена законом, сенатськими постановами та імператорськими конституціями (Борисова та ін., 2008). Відтоді для заснування приватної корпорації римські громадяни мали отримати попередній дозвіл держави, який міг бути загальним або спеціальним. Спеціальний дозвіл вимагався у разі утворення юридичної особи з новим правовим статусом, тоді як загальний надавався для типових форм об'єднань (зокрема, похоронних колегій або колегій взаємодопомоги). Такий порядок створення можна порівняти із сучасною дозвоільною системою.

Основи нормативного регулювання створення юридичних осіб у вітчизняній правовій традиції пов'язані з формуванням у Древній Русі об'єднань осіб у формі товариств (компаній).

Дослідження історії становлення національного законодавства дає підстави виокремити

декілька етапів розвитку нормативно-правового регулювання створення юридичних осіб.

Дорадянський (імперський) період.

На ранньому етапі становлення законодавства, з'єднання осіб регулювалися переважно звичаями ділового обороту, оскільки законодавство щодо створення юридичних осіб фактично було відсутнє. Практично статuti акціонерних компаній набували чинності шляхом їх затвердження імператорськими указами.

У період із кінця XVII століття до 1805 року переважало індивідуально-правове регулювання діяльності акціонерних компаній, за якого саме індивідуальні правові акти – статuti – виконували функцію своєрідного акціонерного законодавства.

Утворення перших комерційних компаній у формі акціонерних товариств датується 1757 роком. Такі товариства створювалися у дозвільному порядку, тобто на підставі урядового рішення, яким визначалися ключові привілеї конкретної компанії та її основні параметри (розмір статутного капіталу, кількість і номінальна вартість акцій, порядок їх розміщення (підписки) тощо). Водночас низка істотних питань, зокрема процедура ухвалення рішень (одноголосно чи більшістю голосів – простою або кваліфікованою), відносилася до локального регулювання і визначалася на розсуд засновників (акціонерів) (Вінник & Щербина, 2000).

Правові засади створення комерційних організацій були закріплені в царському Маніфесті про привілеї, надані купецтву. Цим актом передбачалося два види «купецьких товариств» (торговельних домов) – повне товариство та товариство на вірі. Окрім того, допускалося утворення «товариств по частинах», що формувалися з кількох осіб шляхом об'єднання визначених внесків у складений капітал. У науковій літературі зазначається, що йдеться фактично про акціонерні компанії. Проте питання порядку їх заснування у Маніфесті не було врегульовано детально.

Головним нормативним актом, який залишався чинним до 1917 року, стало Положення про акціонерні компанії, затверджене Законом 1836 року. У подальшому з відповідними змінами та доповненнями воно було включене до Зводу законів Російської імперії як друга частина глави «Про товариства» під назвою «Про товариства з часток та компанії на акціях» (Вінник & Щербина, 2000).

Отже, законодавство зазначеного періоду не містило комплексної та детальної регламентації стадій створення юридичних осіб. Акціонерні компанії засновувалися за дозвільною процедурою, тоді як для інших видів товариств передбачався відносно спрощений порядок утворення.

Радянський період. У 1922 році був прийнятий Цивільний кодекс УРСР (далі – ЦК УРСР 1922 р.) одночасно з прийняттям аналогічних кодексів союзних республік (Цивільний кодекс УРСР, 1922). Відповідно до ст. 14 цього Кодексу юридична особа повинна була мати статут або положення, затверджені, а у передбачених випадках зареєстровані, уповноваженим

органом. Окремі визначені законом види товариств, створених для господарських цілей, могли діяти на підставі товариського договору, зареєстрованого у встановленому порядку, замість статуту. Правоздатність юридичної особи виникала з моменту затвердження статуту (положення), а у випадках, коли закон вимагав реєстрації, – з моменту здійснення такої реєстрації.

Отже, ЦК УРСР 1922 р. не встановлював обов'язкової державної реєстрації для всіх юридичних осіб. Більше того, приватні установи, які наділялися правами юридичної особи, зокрема лікарні, музеї, наукові установи, публічні бібліотеки тощо, могли створюватися виключно за наявності дозволу відповідних органів державної влади (ст. 15 ЦК УРСР 1922 р.).

Після набрання чинності ЦК УРСР 1922 р. було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на впорядкування відносин у сфері заснування та державної реєстрації юридичних осіб, зокрема, Положення про торговельну реєстрацію, затверджене постановою РНК від 31 серпня 1927 р., та Положення про акціонерні товариства від 17 серпня 1927 р. Водночас зазначені акти також не закріплювали державну реєстрацію як загальну та обов'язкову передумову створення юридичних осіб.

У подальшому було прийнято Цивільний кодекс УРСР 1963 р., у ст. 26 якого визначалося, що правоздатність юридичної особи виникає з моменту затвердження її статуту або положення, а у випадках, коли вона повинна була діяти на підставі загального положення про організацію відповідного виду, правоздатність виникала з моменту видання компетентним органом акта про її утворення. Якщо ж статут підлягав реєстрації, правоздатність юридичної особи виникала з моменту здійснення такої реєстрації (Цивільний кодекс Української РСР, 1963).

Стаття 28 ЦК УРСР 1963 р. під назвою «Створення юридичних осіб» передбачала, що юридичні особи утворюються в порядку, встановленому законодавством Союзу РСР та Української РСР. Водночас громадські організації, порядок виникнення яких не був урегульований законодавством, створювалися відповідно до положень їхніх статутів.

Отже, як така процедура створення юридичних осіб була відсутня і переважав дозвільний порядок їх виникнення.

Наприкінці 1980-х років більшість нормативно-правових актів пов'язували момент створення юридичної особи з фактом її державної реєстрації, надаючи їй правовстановлюючого значення.

Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 11 Закону СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26 травня 1988 р. кооператив вважався створеним із моменту його державної реєстрації. Пункт 2 ст. 16 Основ законодавства СРСР і союзних республік про оренду від 23 листопада 1989 р. встановлював, що орендне підприємство вважається створеним з дня державної

реєстрації. Згідно з п. 5 ст. 5 Закону СРСР «Про підприємства в СРСР» від 4 червня 1990 року підприємство визнавалося створеним і набувало статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації.

Законодавство незалежної України.

У 1991 році були прийняті базові економічні закони, які склали законодавчу основу економічної діяльності в Україні більш ніж 10 років. У контексті нашого дослідження виділимо наступні Закони України: «Про підприємства в Україні» від 27.03.1991 № 887-XII (втратив чинність), «Про підприємництво» від 07.02.1991 № 698-XII (втратив чинність, окрім статті 4), «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XII, також Постанову КМ України від 25.05.1998 № 740, якою було затверджене Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності (втратила чинність).

Закон України «Про підприємства в Україні», який утратив чинність у зв'язку з прийняттям Господарського кодексу України, на відповідному етапі більш детально врегулював загальні умови створення підприємств, передбачивши у ст. 6, що підприємство вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації. Подібне положення закріплено і в ст. 6 Закону України «Про господарські товариства», згідно з якою товариство набуває прав юридичної особи з моменту державної реєстрації. Сам порядок державної реєстрації визначався ст. 8 Закону України «Про підприємництво», а з метою конкретизації його приписів було прийнято Порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України у 1998 році, що тривалий час регулював реєстраційну процедуру щодо юридичних осіб.

Водночас зазначені законодавчі та підзаконні акти поширювалися переважно на порядок створення підприємницьких юридичних осіб.

Базові принципи сучасного нормативного регулювання процесу створення юридичних осіб закріплені в Конституції України. Зокрема, ст. 41 передбачає право володіння, користування і розпорядження своєю власністю та проголошує непорушність права приватної власності, водночас встановлюючи обмеження щодо недопустимості завдання шкоди правам і свободам інших осіб, інтересам суспільства, довкіллю та якості землі. Стаття 42 гарантує кожному право на підприємницьку діяльність і забезпечує державний захист конкуренції у цій сфері (Конституція України, 1996).

До недавнього часу важливим законом в сфері створення юридичних осіб був також Господарський кодекс України, який у статтях 56–58 регулював питання створення суб'єктів господарювання, серед яких виокремлювалися господарські організації – юридичні особи. Кодекс визначав підстави та способи їх створення, вимоги до установчих документів, а також закріплював

обов'язковість державної реєстрації для всіх суб'єктів господарювання, включно з юридичними особами (Господарський кодекс України, 2003).

Ключовими нормативно-правовими актами, що регламентують загальні засади створення юридичних осіб на сучасному етапі, є Цивільний кодекс України від 16.01.2003, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 755-IV, а також Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX, що припинив дію Господарського кодексу України та врегулював питання створення окремих видів юридичних осіб у період до 28.08.2028 (Цивільний кодекс України, 2003; Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, 2003; Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних, 2025).

Цивільний кодекс України (ст. 87–89) визначає загальні засади створення юридичних осіб, встановлює вимоги до їх установчих документів і регламентує базові положення щодо державної реєстрації.

Найбільш детальне регулювання процедури державної реєстрації міститься у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 цього Закону, державна реєстрація створення юридичної особи є офіційним визнанням державою факту її утворення шляхом відповідного засвідчення. Стаття 3 встановлює універсальний характер дії Закону, який поширюється на всі юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, форми власності чи підпорядкування, за винятком окремих особливостей, передбачених для релігійних організацій (Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, 2003).

Частина 1 ст. 4 Закону про державну реєстрацію закріплює принципи державної реєстрації, зокрема: обов'язковість внесення відомостей до ЄДР; публічність інформації; виключність правового регулювання у цій сфері зазначеним Законом; заявницький принцип; єдність методології; об'єктивність і повноту даних; внесення відомостей виключно на підставі закону; відкритість і доступність інформації.

Загальні засади державної реєстрації також передбачають визначення форм подання документів, особливостей реєстрації при реорганізації (злитті, поділі, виділі, перетворенні), що має істотне значення для встановлення моменту виникнення юридичної особи у разі правонаступництва.

Закон визначає систему органів державної реєстрації, до яких належать Міністерство

юстиції України, його територіальні органи, виконавчі органи місцевих рад, державні адміністрації та нотаріуси, а також встановлює правовий статус державного реєстратора (розділ II). Особливо врегульовано порядок ведення ЄДР, перелік відомостей про юридичну особу, що підлягають внесенню, правовий статус таких відомостей і документів, а також питання інформаційної взаємодії між реєстрами та іншими державними інформаційними системами.

Деталізовано процедуру проведення державної реєстрації: порядок подання документів, їх перелік і вимоги до оформлення, правила формування найменування юридичної особи, обов'язок розкриття інформації про кінцевого бенефіціарного власника, строки розгляду документів, підстави для зупинення розгляду та відмови у реєстрації. Особливо регламентовано ведення реєстраційних справ (розділ IV) та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності реєстраторів (розділ V), а також питання адміністративного збору.

Особливості створення окремих видів юридичних осіб визначаються спеціальними законами, що регламентують їх правовий статус, зокрема, законами України: «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XII, «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI, «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 2275-VIII, «Про кооперацію» від 10.07.2003 № 1087-IV, «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21.07.2020 № 819-IX, «Про споживчу кооперацію» від 10.04.1992 № 2265-XII, «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР, «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III, «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V тощо.

З метою забезпечення повноти процедури легітимації юридичних осіб (Ільницька & Кулага, 2024) діють також закони України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 222-VIII, який встановлює вичерпний перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, процедуру видачі ліцензій, механізми нагляду і відповідальності у цій сфері та «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 № 2806-IV, що визначає організаційні та процедурні засади функціонування дозвільних органів і адміністраторів у сфері господарювання. Доповнюють цю систему акти у сфері регуляторної політики, державного нагляду (контролю), адміністративних послуг та інші нормативні документи.

Окрему групу становлять нормативно-правові акти, що регулюють порядок створення органів публічної влади, зокрема закони України: «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI, «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586-XIV, «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР.

Серед підзаконних актів Кабінету Міністрів України важливе значення мають постанови, що регламентують надання реєстраційних послуг у скорочені строки, порядок розгляду скарг, функціонування органів ліцензування, внесення відомостей до ЄДР, а також порядок утворення, реорганізації та ліквідації центральних органів виконавчої влади, а саме Постанови Кабінету Міністрів України: «Про надання послуг у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у скорочені строки» від 25.12.2015 № 1133; «Порядок розгляду скарг у сфері державної реєстрації» від 25.12.2015 № 1128; «Положення про Державну регуляторну службу України», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 24.12.2014 № 724; «Положення про Міністерство юстиції України», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228; «Перелік органів ліцензування», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 609 тощо.

Особливу роль відіграють нормативні акти Міністерства юстиції України як головного органу у сфері державної реєстрації та держателя Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (ЄДР). До них належать накази, якими затверджено форми заяв, порядок надання відомостей з ЄДР, вимоги до найменування юридичних осіб, процедуру державної реєстрації, функціонування електронних сервісів, діяльність відповідних комісій та врегулювання статусу державного реєстратора, зокрема, накази Мін'юсту: «Про затвердження форм заяв у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 18.11.2016 № 3268/5; «Порядок надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 10.06.2016 № 1657/5; «Порядок державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи» від 09.02.2016 № 359/5 тощо.

Важливим підзаконним актом в сфері створення юридичних осіб є Класифікатор організаційно-правих форм господарювання, затверджений Наказом Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарт) від 28.05.2004 № 97 (Класифікація організаційно-правих форм господарювання, 2004).

Слід зазначити, що на сьогоднішній день в досліджуваній сфері існує велика кількість нормативно-правових актів, які регулюють процес створення юридичних осіб та різні його етапи.

Характерним для нормативно-правового регулювання створення юридичних осіб є розпорошеність відповідних норм серед значної кількості нормативно-правових актів – загальних

і спеціальних, іноді їх суперечливий характер, а також термінологічні розбіжності в законодавстві та триваюче використання рудиментарних правових категорій (установчий договір).

Висновки

Нормативно-правове регулювання створення юридичних осіб в Україні формувалося еволюційно – від фактичної свободи об'єднання осіб у римському праві до сучасної комплексної системи державної реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур. Історичний аналіз дозволяє простежити поступову трансформацію підходів: від звичаєвого та індивідуально-дозвільного порядку (імперський період), через адміністративно-дозвільну модель радянського зразка, до реєстраційної системи, заснованої на заявницькому принципі та публічності, що функціонує в умовах незалежної України.

Таким чином, аналіз історії вітчизняного законодавства дозволяє виокремити наступні етапи розвитку законодавства про створення юридичних осіб: 1) дорадянський (імперський); 2) радянський; 3) законодавство незалежної України.

Слід відмітити, що для імперського та радянського періодів характерним було переважаюче дозвільного порядку створення юридичних осіб, відсутність чітко структурованої процедури та широкі дискреційні повноваження органів влади. Лише наприкінці 1980-х років державна реєстрація набула правовстановлюючого значення. У період незалежності відбулося інституційне оформлення реєстраційної моделі, кодифікація загальних засад у Цивільному кодексі України та деталізація процедур у законодавстві про державну реєстрацію. Водночас сучасний етап характеризується розгалуженістю нормативної бази, її фрагментарністю та наявністю термінологічних і концептуальних колізій.

Важливість даного дослідження полягає у тому, що воно дозволяє:

- 1) виявити історичні витoki сучасних інститутів створення юридичних осіб, державної реєстрації, ліцензування та дозвільної системи;
- 2) пояснити причини існування окремих рудиментарних конструкцій у законодавстві;
- 3) окреслити закономірності розвитку регулювання – від адміністративно-дозвільної до публічно-реєстраційної моделі;
- 4) сформулювати теоретичне підґрунтя для подальшої уніфікації та систематизації нормативної бази.

Отже, історико-правовий підхід не лише поглиблює розуміння сучасного стану нормативно-правового регулювання створення юридичних осіб, а й слугує методологічною основою для вдосконалення законодавства з урахуванням принципів правової визначеності, системності та узгодженості.

Список використаних джерел

Борисова, В. І., Баранова, Л. М., Домашенко, М. В. та ін. (2008). *Основи римського*

- приватного права* (за заг. ред. В. І. Борисової, Л. М. Баранової). Право.
- Вінник, О. М., Щербина, В. С. (2000). *Акціонерне право* (за ред. В. С. Щербини). Атіка.
- Гладкий, С. О. (2016). *Римське приватне право*. Полтава.
- Господарський кодекс України № 436-IV (2003). (Втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15>
- Закон «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про оренду» № 810-І (1989). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0810400-89>
- Закон «Про кооперацію в СРСР» № 8998-11 (1988). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v8998400-88>
- Закон «Про підприємства в СРСР» № 1529-І (1990). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1529400-90>
- Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» № 755-IV (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/755-15>
- Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» № 4196-ІХ (2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4196-20>
- Зозуляк, О. (2024). Тенденції розвитку законодавства та доктрини приватного права про підприємницькі юридичні особи. *Цивілістична платформа*, 2, 45–57. DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-2-2-45-57>
- Ільницька, Н. Ф. & Кулага, Е. В. (2024). Сутність та зміст легітимізації юридичних осіб за законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 86(5), 380–386. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/57-2.pdf>
- Конституція України № 254к/96-ВР (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр#Text>
- Наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів» № 97 (2004). URL: <https://stat.gov.ua/uk/page-contents/klasifikatsiya-orhanizatsiynopravovykh-form-hospodaryuvannya-kopfh>
- Спасибо-Фатеева, І. (2024). Поняття юридичної особи в праві України: ознаки, теорії, доктрини, правосуб'єктність. *Цивілістична платформа*, 2, 7–44. DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-2-2-7-44>
- Цивільний кодекс України № 435-IV (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>
- Цивільний кодекс Української РСР № 1540-VI (1963). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1540-06>
- Цивільний кодекс УРСР (1922). URL: <https://delegelata.com.ua/obrazets/ck-codex-ussr-1922/>

ФУНКЦІЇ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ: ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ

Мартинюк Роман Станіславович,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри національної безпеки та політології
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
та національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»
Острог, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4469-7762>

Дацюк Олексій Олексійович,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
Острог, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2293-6371>

Клебан Володимир Леонідович,

полковник запасу, викладач кафедри національної безпеки
та політології Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин та національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»
Острог, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7920-3997>

У науковій статті досліджено проблеми конституційного механізму реалізації функцій та повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони.

Встановлено, що конституційні повноваження Президента України у сфері національної безпеки й оборони мають надто узагальнений, фрагментарний і несистематизований характер. Це не лише ускладнює, а й провокує дискреційну форму реалізації статусу Президента України як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності України, керівника системи національної безпеки України та її зовнішньополітичної діяльності, Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, загрожує порушенням Президентом України меж його конституційної компетенції.

Обґрунтовано потребу розширити перелік конституційних повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони з метою належного забезпечення його конституційних функцій у цій сфері.

Досліджено проблеми реалізації функцій та повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони в умовах прийнятої в Україні змішаної республіканської форми правління. Встановлена Конституцією України дуалістична організація виконавчої влади зумовлює функціональну залежність Президента України від Кабінету Міністрів України. Уряд та підпорядкована йому

Рекомендоване посилання:

Мартинюк Р. С., Дацюк О. О., Клебан В. Л. Функції та повноваження президента України у сфері національної безпеки й оборони проблеми конституційного механізму реалізації. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 58–66. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.09>

система відповідних органів виконавчої влади опосередковують реалізацію функцій та повноважень Президента України у сфері національної безпеки й оборони. Водночас закріплені в Конституції України інструменти впливу Президента України на Кабінет Міністрів України недостатні для ефективної реалізації компетенції Президента України у сфері національної безпеки й оборони через систему органів виконавчої влади.

Ключові слова: президент, уряд, конституція, гарант, компетенція, функції, повноваження, сфера національної безпеки й оборони, державний суверенітет, територіальна цілісність держави.

FUNCTIONS AND POWERS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE: PROBLEMS OF THE CONSTITUTIONAL MECHANISM OF IMPLEMENTATION

Martyniuk Roman Stanislavovych,

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor of the Department of National
Security and Political Science of the Educational and Scientific
Institute of International Relations and National
Security of the National University “Ostroh Academy”
Ostroh, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4469-7762>

Datsiuk Oleksii Oleksiyovych,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of State and Legal
Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law
named after I. Malynovskyi of the National University “Ostroh Academy”
Ostroh, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2293-6371>

Kleban Volodymyr Leonidovych,

Reserve colonel, Lecturer at the Department
of National Security and Political Science
of the Educational and Scientific Institute of International
Relations and National Security
of the National University “Ostroh Academy”
Ostroh, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7920-3997>

The research article examines the problems of the constitutional mechanism for the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense.

The article establishes that the constitutional powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense are too generalized, fragmentary and unsystematic. That not only complicates, but also provokes a discretionary form of implementation of the status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the head of the national security system of Ukraine and its foreign policy activities, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, and threatens the President of Ukraine with a violation of the limits of his constitutional competence.

The need to expand the list of constitutional powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is substantiated in order to properly ensure his constitutional functions in this sphere.

The article investigates the problems of the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense under the conditions of the mixed republican form of government adopted in Ukraine. The dualistic organization of the executive branch established by

the Constitution of Ukraine determines the functional dependence of the President of Ukraine on the Cabinet of Ministers of Ukraine. The Government and the system of relevant executive bodies subordinate to it mediate the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense. At the same time, the instruments of influence of the President of Ukraine on the Cabinet of Ministers of Ukraine enshrined in the Constitution of Ukraine are insufficient for the effective implementation of the competence of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense through the system of executive bodies.

Key words: *president, government, constitution, guarantor, competence, functions, powers, sphere of national security and defense, state sovereignty, territorial integrity of the state.*

Topic relevance

The relevance of studying the problems of the constitutional mechanism for implementing the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is due to a set of political, security and constitutional factors that are of fundamental importance for the modern development of the Ukrainian state.

In the conditions of armed aggression by the Russian Federation, the role of the President of Ukraine as a guarantor of state sovereignty, territorial integrity of Ukraine and the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine has increased significantly. This objectively actualizes the study of the mechanism for implementing the aforementioned status, its compliance with the principles of the rule of law, separation of powers and democratic civilian control over the security and defense sector.

The powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense, enshrined in the Constitution of Ukraine, are characterized by significant generalization, fragmentation and unsystematicity. The conditions of war also demonstrated the need for a clear constitutional definition of the mechanism of interaction between the President of Ukraine and other higher state authorities, namely the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of national security and defense, as well as other bodies and leaders of the security and defense sector authorized to exercise leadership and coordination functions in the field of national security and defense – the Minister of Defense of Ukraine, the Minister of Internal Affairs of Ukraine, the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, the National Security and Defense Council of Ukraine, the Headquarters of the Supreme Commander-in-Chief, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, etc. The lack of constitutional regulation of the mechanism of interaction between the President of Ukraine and the aforementioned entities in the process of implementing his constitutional functions and powers in the field of national security and defense gives rise to inconsistencies, duplication of actions and problems of responsibility, which negatively affects the effectiveness of adopting and implementing strategic decisions in this area.

The transformation of the national security system of Ukraine in the context of the current

Russian-Ukrainian war, Ukraine's Euro-Atlantic integration, and the harmonization of its legislation with European Union law and NATO standards requires a rethinking of the role of the President of Ukraine as a leading entity in the security and defense sector, and proper provision of his status as a guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine with the appropriate constitutional powers. The President of Ukraine's guarantee of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine testifies to the existence of problems related to ensuring the constitutional functions of the President of Ukraine by his own constitutional powers, the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine through the system of executive bodies, the mechanism of interaction of the President of Ukraine with other bodies and leaders of the security and defense sector, the implementation of democratic civilian control over the activities of the President of Ukraine in the field of national security and defense, and the possibility of the President of Ukraine applying the doctrine of "hidden" presidential powers in his activities. The lack of a systematic doctrinal approach to solving these problems complicates the formation of effective practice in implementing the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

Research status

The issue of the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense in the domestic professional environment is a subject of scientific attention, as it concerns the basic foundations of Ukrainian statehood, the supreme command of the Armed Forces of Ukraine and democratic civilian control over the security and defense sector of Ukraine. At the same time, despite the extreme relevance of the issue of the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense, it remains generally insufficiently researched. It is noteworthy that in Ukrainian legal research there are no special monographic studies on this issue; at this level, the issue of the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense remains developed to this day within the framework of thematically

broader studies of the institution of the president and certain issues of national security of Ukraine. At the same time, the issues of implementing the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense are directly reflected in a number of scientific articles by such, in particular, Ukrainian researchers as V. Topolynskyy, H. Honcharenko, I. Koropatnik, O. Kotliarenko, O. Ostapenko, S. Melnyk.

Purpose of the article

The purpose of the article is to study the problematic aspects of the constitutional mechanism for implementing the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense.

Presentation of the main material

The role and place of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense

In the sphere of national security and defense, the role of the President of Ukraine is associated with the general (political) leadership of the bodies that ensure the national security and defense capability of Ukraine. Among the bodies being the subjects of the security and defense forces, the President of Ukraine occupies a leading place, since he heads their system, controls, coordinates and assorts their activities.

Ensuring the national security of Ukraine, guaranteeing its sovereignty and territorial integrity depend to a decisive extent on the coordinated activities of the relevant state authorities. As the head of state, the President of Ukraine is called upon to ensure their interaction (coordinated activities) in the sphere of national security and defense (Decision, No. 2-рп/2009, 2009; Decision, No. 5-рп/2009, 2009). Russian armed aggression has given, in particular, the utmost importance to the role of the President of Ukraine as the coordinator of the mechanism of interaction of all subjects of the security forces and defense forces (Koropatnik & Ostapenko, 2022).

The place of the President of Ukraine among the state authorities that directly or indirectly ensure the national security and defense capability of Ukraine is special. Although all these bodies have certain powers in the field of national security and defense, only the President of Ukraine is endowed with constitutional powers to exercise supreme leadership and strategic coordination in this area. In exercising such leadership and coordination, the President of Ukraine directs and coordinates the activities of the security and defense sector entities (Honcharenko, 2020).

The complex and multifaceted task of ensuring the national security and defense capability of the Ukrainian state in the conditions of large-scale armed Russian Federation's aggression particularly determines the need to coordinate the actions of the security and defense sector entities. The leadership and coordination role of the President of Ukraine in the field of national

security and defense corresponds to the universal nature of his competence, which covers all spheres of state and government activity. The President of Ukraine, as the head of state, the guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, directs the state authorities called upon to ensure the national security and defense capability of Ukraine, coordinates and assorts their activities.

The provisions of the Constitution of Ukraine, which define the role of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense, testify that the President of Ukraine is closely connected with all aspects of Ukraine's national security and with all manifestations of threats to it (Todyka & Yavorskyi, 1999).

The President of Ukraine is the head of the Ukrainian state, the guarantor of its sovereignty and territorial integrity. The President of Ukraine is responsible for implementing the strategic course of Ukraine aimed at obtaining the status of a full member of the European Union and the North Atlantic Alliance (Article 102 of the Constitution of Ukraine). The President of Ukraine ensures the independence and national security of Ukraine (Clause 1 of Part 1 of Article 106 of the Constitution of Ukraine), he is the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine and in this status appoints and dismisses representatives of the high command of the defense forces, exercises general leadership in the field of national security and defense (Clause 17 of Part 1 of Article 106 of the Constitution of Ukraine), being the Chairman of the National Security and Defense Council of Ukraine (Clause 18 of Part 1 of Article 106 of the Constitution of Ukraine). The combination of the aforementioned statuses in the person of the President of Ukraine – head of state, guarantor of constitutional values, Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, and head of the National Security and Defense Council of Ukraine – testifies to their close functional relationship (Kotliarenko, 2022). The status of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine turns him into the main guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, while the status of the head of the National Security and Defense Council of Ukraine change him into the main coordinator of the process of making strategic decisions on issues of national security and defense.

Performing the functions of the head of the national security system and the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, the President of Ukraine plays a leading role in the formation of state policy in the field of national security and defense. It is he who outlines the strategic guidelines for the development of the security and defense sector, determines approaches to the development of security forces and defense forces, and directs the activities

of the Cabinet of Ministers of Ukraine and other entities of the security and defense sector for their implementation (Todyka & Yavorskyi, 1999). The President of Ukraine is responsible for developing the most important documents of long-term strategic planning in the field of national security and defense, such as the National Security Strategy of Ukraine and the Military Security Strategy of Ukraine, etc. By exercising leadership in the field of national security and defense, the President of Ukraine ensures the ability of the security forces and defense forces to fulfill the tasks assigned to them (Decision, No. 5-pr/2009, 2009).

As the Head of the National Security and Defense Council of Ukraine, the President of Ukraine ensures strategic coordination and harmonization of the activities of state authorities in the field of national security and defense. Heading the National Security and Defense Council of Ukraine, the President of Ukraine ensures an operational response to internal and external threats to the national security and defense of Ukraine, develops, discusses at the highest state level and adopts the most important decisions in the field of national security and defense, organizes their implementation. The status of the Head of the National Security and Defense Council of Ukraine allows the President of Ukraine to integrate political, military, economic and information aspects of Ukraine's national security into a single national security strategy, as well as to make the decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine binding by putting them into effect by his decrees, which enhances the effectiveness of state management of Ukraine's national security and defense in crisis conditions.

Functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense

According to Article 102 of the Constitution of Ukraine, the defining function of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is to guarantee the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. Other functions of the President of Ukraine in this sphere are related to guaranteeing compliance with the Constitution of Ukraine, the rights and freedoms of man and citizen, and the implementation of the strategic course of the state towards the acquisition of full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization.

Article 106 of the Constitution of Ukraine, which establishes most of the powers of the President of Ukraine, also generally defines his powers in the sphere of national security and defense. These powers of the President of Ukraine are normative instruments for the implementation of his strategic constitutional function as the guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, and they are determined by his dominant (leading) role in the sphere of national security and defense of Ukraine.

According to Article 106 of the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine exercises the following powers that directly or indirectly relate to the sphere of national security and defense:

- ensures state independence, national security and legal succession of the state (Clause 1 of Part 1 of Article 106);
- addresses messages to the people and annual and extraordinary messages to the Verkhovna Rada of Ukraine on the internal and external situation of Ukraine (Clause 2 of Part 1 of Article 106);
- represents the state in international relations, manages the foreign policy activities of the state, negotiates and concludes international treaties of Ukraine (Clause 3 of Part 1 of Article 106);
- submits to the Verkhovna Rada of Ukraine a proposal on the appointment of the Prime Minister of Ukraine, the Minister of Defense of Ukraine, the Minister of Foreign Affairs of Ukraine (Clauses 9–10 of Part 1 of Article 106);
- submits to the Verkhovna Rada of Ukraine a proposal on the appointment and dismissal of the Head of the Security Service of Ukraine (Clause 14 of Part 1 of Article 106);
- is the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine; appoints to positions and dismisses from positions the higher command of the Armed Forces of Ukraine, other military formations; exercises leadership in the field of national security and defense of the state (Clause 17 of Part 1 of Article 106);
- heads the National Security and Defense Council of Ukraine (Clause 18 of Part 1 of Article 106);
- submits to the Verkhovna Rada of Ukraine a proposal on the declaration of a state of war and, in the event of armed aggression against Ukraine, adopts a decision on the use of the Armed Forces of Ukraine and other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine (Clause 19 of Part 1 of Article 106);
- adopts, in accordance with the law, a decision on general or partial mobilization and introduces martial law in Ukraine or in its individual localities in the event of a threat of attack or danger to the state independence of Ukraine (Clause 20 of Part 1 of Article 106);
- confers higher military ranks (Clause 24 of Part 1 of Article 106);
- awards state awards; establishes presidential decorations and awards them (Clause 25 of Part 1 of Article 106);
- introduces a state of emergency in Ukraine or in its individual localities, declares, if necessary, individual localities of Ukraine as zones of an emergency ecological situation (Clause 21 of Article 106 of the Constitution of Ukraine).

The President of Ukraine has the right of legislative initiative in the Verkhovna Rada of Ukraine (Article 93 of the Constitution of Ukraine), in particular on issues of national security and defense.

The President of Ukraine has the right to veto laws adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine

(except for laws on amendments to the Constitution of Ukraine) with their subsequent return for reconsideration by the Verkhovna Rada of Ukraine (Clause 30 of Article 106 of the Constitution of Ukraine). The President of Ukraine may veto laws of the Verkhovna Rada of Ukraine, in particular, on the grounds of their inconsistency with the national interests of Ukraine or with specific provisions of the Constitution of Ukraine on national security and defense of Ukraine.

The President of Ukraine signs laws approved by the Verkhovna Rada of Ukraine (Clause 29 of Article 106 of the Constitution of Ukraine), in particular, laws on national security and defense.

According to Article 150 of the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine is the subject of the right to appeal to the Constitutional Court of Ukraine to resolve issues of compliance with the Constitution of Ukraine, in particular its provisions on national security and defense, of laws and other legal acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as on the official interpretation of the Constitution of Ukraine, in particular its provisions relating to national security and defense.

Problems of ensuring the constitutional functions of the President of Ukraine by his constitutional powers

The lack of legal techniques in constructing the constitutional status of the president may cause the insufficiency of the constitutionally established powers of the president to exercise his constitutional functions. The lack of proper provision of the constitutional functions of the president by his constitutional powers entails the risk of transforming certain functions of the president into legal fictions or the president using “hidden” powers, i.e. powers not directly provided for by the constitution, for their implementation. The consolidation of the functions and powers of the President of Ukraine in Chapter V of the Constitution of Ukraine is a clear confirmation of the aforementioned risk. The Constitution of Ukraine lacks a separate and integral regulation of the powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense. A number of powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense are enshrined in the Constitution of Ukraine indirectly, through the constitutional fixation of his other powers. This obvious flaw in the constitutional regulation of the status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine provokes a discretionary form of its implementation.

According to Clause 31 of Part 1 of Article 106 of the Constitution of Ukraine, the President of Ukraine “exercises... the powers defined by the Constitution of Ukraine” (Constitution of Ukraine, 1996). It is obvious that the cited constitutional provision can only be interpreted literally (Shapoval, 2004). Since the powers of the President of Ukraine are defined directly and exhaustively

in the Constitution of Ukraine, he cannot resort to exercising his constitutional functions by means of some “hidden” powers. Although the constitutional powers of the President of Ukraine can and should be specified at the legislative level, such legislative detailing of the constitutional status of the President of Ukraine cannot lead to the emergence of any new powers (Decision, No. 17-rp/2009, 2009). At the same time, the President of Ukraine, guaranteeing the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its national security in difficult and dangerous conditions of war, should not be bound in his actions by the defects of his constitutional status, which prevent him from acting effectively in emergency situations. The enemy is not bound by rules, and the president, who is obliged to repel sudden attacks and respond to the actions of a not very discerning enemy, should have no less freedom of action (Holmes, 1993).

In fact, the improper provision of the status of the President of Ukraine as a guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine by his own constitutional powers opens up a wide field for the head of state for discretionary actions and the application of his so-called hidden powers in the field of national security and defense. However, the implementation of these powers may take the President of Ukraine beyond his constitutionally defined functional limits (Martyniuk & Datsiuk, 2024).

Another consequence of the absence of a separate and holistic regulation of the powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense in the Constitution of Ukraine is their “dispersion” among many laws (Topolynskiy & Ostapenko, 2022).

The competence of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is most comprehensively disclosed in Article 13 of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” dated June 21, 2018 under the title “Leadership in the Spheres of National Security and Defense” (On the National Security of Ukraine, 1998). From the point of view of the Law of Ukraine “On National Security of Ukraine”, the role and place of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense are that he exercises supreme strategic leadership in this sphere over the system of bodies that directly ensure the national security and defense capability of Ukraine. According to Article 13 of the Law, the leadership of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense has the meaning of a basic authority, the implementation of which is subordinate to the entire system of powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense, defined by the Law. The composition of Article 13 testifies that the powers of the President of Ukraine listed therein are derived from his leadership role in the sphere of national security and defense and these powers are exercised by the head of state in the process of leadership in the aforementioned sphere (Kotliarenko, 2022). However, such logic of the legal

definition of the powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is not reflected in the Constitution of Ukraine.

It is also noteworthy that the conditionality of part of the powers of the President of Ukraine, enshrined in Article 13 of the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", by his constitutional powers in the sphere of national security and defense is not very obvious. Therefore, it is important that the powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense are comprehensively and systematically enshrined directly in the Constitution of Ukraine.

Implementation of the functions and powers of the President of Ukraine through the system of executive bodies

In Ukraine, given the adopted mixed republican form of government, the functions and powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense are interconnected with the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine. It is the Cabinet of Ministers of Ukraine that has the necessary means for the effective implementation of the acts of the President of Ukraine in the field of national security and defense (Todyka & Yavorskyi, 1999). The President of Ukraine guarantees the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensures the independence and national security of Ukraine through the Cabinet of Ministers of Ukraine and the system of relevant executive bodies subordinate to the government. These bodies and their officials mediate the implementation of the constitutional status of the President of Ukraine as the guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The role of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the mechanism for implementing the functions and powers of the President of Ukraine is emphasized by the provisions of the Constitution of Ukraine that the Government in its activities is guided by the acts of the President of Ukraine (Article 113) and "ensures ... the implementation of ... acts of the President of Ukraine" (Clause 1 of Article 116) (Constitution of Ukraine, 1996).

Given the joint competence of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of national security and defense, the status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, is also linked to the status of the President of Ukraine as the Chairman of the National Security and Defense Council of Ukraine (Clause 18 of Article 106, Part 3 of Article 107 of the Constitution of Ukraine). It is the National Security and Defense Council of Ukraine that ensures the implementation of the relevant functions and powers of the President of Ukraine through the system of executive bodies. The official position of the President of Ukraine, expressed in the form of decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine on specific issues of government activity, is imperative

for the latter. According to Part 4 of Article 10 of the Law of Ukraine "On the National Security and Defense Council of Ukraine" of March 5, 1998, the decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine, put into effect by decrees of the President of Ukraine, are mandatory for implementing by executive bodies (On the National Security and Defense Council of Ukraine), and according to Part 1 of Article 26 of the Law of Ukraine "On the Cabinet of Ministers of Ukraine" of February 27, 2014, "The Cabinet of Ministers of Ukraine ensures the execution of decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine, put into effect by decrees of the President of Ukraine, which comply with the provisions of the Constitution of Ukraine" (On the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2014).

The defining problem associated with the implementation by the President of Ukraine of his functions and powers in the field of national security and defense with the participation of the Cabinet of Ministers of Ukraine is that the President of Ukraine does not have sufficient constitutional means of influencing the Cabinet of Ministers of Ukraine.

As a result of the constitutional reform carried out on December 8, 2004, the President of Ukraine lost fundamentally important instruments of direct influence on the Cabinet of Ministers of Ukraine, i.e. the right to appoint members of the government, the right to dismiss them from office, the right to terminate the powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine in general, the right to cancel government acts. The independence of the Cabinet of Ministers of Ukraine from the President of Ukraine has reached a level that allows the government to pursue a political course that is actually opposed to the political course of the head of state. Given the different party affiliations of the President of Ukraine and the Prime Minister of Ukraine, the absence of effective instruments of influence on the Cabinet of Ministers of Ukraine by the President of Ukraine threatens to cause serious complications in the exercise of the functions and powers of the President of Ukraine in the field of national security and defense.

Today, the only effective instrument of influence of the President of Ukraine on the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of national security and defense is the chairmanship of the President of Ukraine in the Council of National Security and Defense of Ukraine, whose members are ex officio the Prime Minister of Ukraine, the Minister of Defense of Ukraine, the Minister of Internal Affairs of Ukraine, and the Minister of Foreign Affairs of Ukraine. But although, according to the Constitution of Ukraine, direct subordination of these officials to the President of Ukraine without the participation of the government is impossible (Averyanov et al., 2009), the chairmanship of the President of Ukraine in the National Security and Defense Council of Ukraine creates a certain possibility for the President of Ukraine to

directly influence them (Averyanov, 2010). Such influence, however, is insufficient for the effective implementation of the status of the President of Ukraine as a guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine through the system of executive bodies, which raises the issue of finding more effective instruments of influence of the President of Ukraine on the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of national security and defense.

Conclusions

The role of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is associated with the general (political) leadership of the bodies that ensure the national security and defense capability of Ukraine. Among the bodies being subjects of the security and defense forces, the President of Ukraine occupies a leading position, since he heads their system, controls, coordinates and ascertains their activities.

The powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense are normative instruments for the implementation of his strategic constitutional function as the guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine and are determined by his dominant (leading) role in the sphere of national security and defense of Ukraine.

The Constitution of Ukraine lacks a separate and integral regulation of the powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense. This obvious flaw in the constitutional regulation of the status of the President of Ukraine as the guarantor of the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine provokes a discretionary form of its implementation.

The importance of the spheres of state and government activity for which the President of Ukraine is responsible requires that his constitutional functions be fully ensured by his own constitutional powers. Excessive generalization and fragmentation of the constitutional consolidation of the powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense impedes the effective implementation of his status as a guarantor of state sovereignty and territorial integrity of Ukraine, and creates a threat that the President of Ukraine will go beyond his constitutional competence.

In Ukraine, under the conditions of a mixed republican form of government, the implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense is mediated by the Cabinet of Ministers of Ukraine and the system of relevant executive bodies subordinate to the government. At the same time, the President of Ukraine does not have sufficient constitutional instruments of influence on the Cabinet of Ministers of Ukraine.

The constitutional reform of December 8, 2004, having deprived the President of Ukraine of fundamentally important instruments of his direct influence on the Cabinet of Ministers of Ukraine, left

at the disposal of the head of state the only effective instrument of influence on the activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine in the sphere of national security and defense which is the chairmanship of the President of Ukraine in the National Security and Defense Council of Ukraine, whose members are ex officio members of the government. However, such an instrument of influence is not enough for the effective implementation of the functions and powers of the President of Ukraine in the sphere of national security and defense through the system of executive bodies.

References

- Averyanov, V. (2010). Dualism of the executive power in the light of the constitutional improvement of the form of state government in Ukraine. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 3, 106–115.
- Averyanov, V., Derets, V. & Pukhtetska, A. (2009). The organization of the executive power requires reform. *Law of Ukraine*, 12, 39–46.
- Constitution of Ukraine (1996): Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254/96-vr. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, Art. 141.
- Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of 53 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Decree of the President of Ukraine "On Some Issues of Managing the State's Foreign Policy" dated January 15, 2009 No. 2-pn/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-09#Text>
- Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 49 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Decree of the President of Ukraine "On Some Issues of the Implementation of Leadership in the Spheres of National Security and Defense" dated February 25, 2009 № 5-pn/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09#Text>
- Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the President of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Powers of the Constitutional Court of Ukraine, Features of Proceedings in Cases on Constitutional Appeals and Prevention of Abuse of the Right to a Constitutional Submission", Parts One, Two of Article 6, Parts Three, Four of Article 44, Clause 3 of Part One, Part Two of Article 45, Part Two of Article 71, Part Three of Article 73 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine", Part Six of Article 52 of the Law of Ukraine

- “On the Cabinet of Ministers of Ukraine” (case on the constitutionally established procedure for the entry into force of a law) dated July 7, 2009 № 17-rp/2009. Constitutional Court of Ukraine: decisions, conclusions, 2009 / Constitutional Court of Ukraine. In Yure. 249–250.
- Holmes, S. (1993). The Postcommunist Presidency. *East European Constitutional Review*, 2(4), 36–39.
- Honcharenko, H. (2020). Powers of the President of Ukraine in managing the security sector: organizational and legal aspects. *Bulletin of the Zaporizhzhia National University. Legal Sciences*, 1, 108–109.
- Koropatnik, I. & Ostapenko, A. (2022). Normative and legal consolidation of the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine: current state and prospects for development. *Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Studies of the Ivan Cherniakhovskyi National Defense University of Ukraine*, 1(74), 100–109.
- Kotliarenko, O. (2022). Characteristics of the content and scope of the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. *Analytical and Comparative Law*, 2, 52–58.
- Martyniuk, R., Datsiuk, O. (2024). The President of Ukraine as the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. *Kwartalnik Bellona*, 4(4), 237–255.
- Melnyk, S. (2019). Powers of the President of Ukraine in the field of military management. *Academic Notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Legal Sciences*, 30(69). 141–145.
- On the Cabinet of Ministers of Ukraine (2014): Law of Ukraine of February 27, 2014 № 794-VII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13, Art. 222.
- On the National Security and Defense Council of Ukraine: Law of Ukraine dated March 5, 1998. № 183/98-VR. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 35, Art. 237.
- On the National Security of Ukraine (2018): Law of Ukraine of June 21, № 2469-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 31, Art. 241.
- Shapoval, V. (2004). The Constitution and the Executive Power. Yurinkom Inter.
- Todyka, Y. & Yavorskyi, V. (1999). The President of Ukraine: constitutional and legal status. Fact.
- Topolynskyi, V. & Ostapenko, A. (2022). Historical and legal analysis of the legislative consolidation of the powers of the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine. *Law and Society*, 4, 54–61.

КОРПОРАТИВНІ КОНФЛІКТИ З ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Мельник Андрій Павлович,
здобувач ступеня «Доктор філософії»
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
Вінниця, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9835-3246>

У статті проаналізовано, що корпоративні конфлікти в юридичній особі корпоративного типу за участю директора виникають через розбіжності у баченні стратегії розвитку компанії, методів управління, у зв'язку з невивплатою дивідендів, зловживанням правом посадовими особами, незадоволеністю учасниками фінансовими результатами господарського товариства, рівнем прозорості діяльності керівництва, наявністю фактів неефективності управлінських рішень тощо або конфліктогенність можуть вбачати і самі посадові особи, яка виражається в тиску на останніх та надмірному втручанні у виконавчі функції з боку учасників товариства. Визначено, що за критерієм суб'єктів корпоративного конфлікту конфлікт між засновниками (акціонерами, учасниками) та директорами, топ-менеджментом є одним з найбільш розповсюджених серед видів корпоративних конфліктів. Аргументовано, що досвід європейських країн щодо притягнення до відповідальності директора в формі дискваліфікації доречно імплементувати в національне законодавство шляхом визначення, що: 1) особа, яка відповідно до установчих документів чи закону, виступає від імені юридичної особи, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, може бути відсторонена (дискваліфікована) на певний час від виконання своїх обов'язків або позбавлена права обіймати посаду директора назавжди за рішенням суду; 2) якщо особа відсторонена (дискваліфікована на певний час)/позбавлена права обіймати посаду директора в зв'язку з завданням шкоди конкретній юридичній особі, але в документах, поданих для державної реєстрації, стосовно іншої юридичної особи зазначається як директор, рішенням державного реєстратора юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань має бути відмовлено в державній реєстрації з обґрунтуванням, що така особа не може бути призначена на посаду керівника юридичної особи в зв'язку з тим, що документи суперечать вимогам законів України. Наголошено, що має місце невизначеність щодо критеріїв оцінки дій директора в конфлікті між ним і юридичною особою корпоративного типу, між ним (коли він ще є одночасно і мажоритарним акціонером) та міноритаріями стосовно формулювань категорій добросовісність та розумність дій директора, в зв'язку з чим виникають проблеми в правозастосовній практиці, які пов'язані, зокрема, з відсутністю чітких критеріїв відмежування понять «діяти добросовісно» та «діяти з допустимим підприємницьким ризиком» («правило виправданого рішення»). Зроблено висновок, що вирішенням цієї проблеми може бути закріплення в законодавстві положення про те, що не вважаються недобросовісними дії директора, якщо при прийнятті їх він розумно розраховував, що діє на підставі достатньої та адекватної інформації в найкращих інтересах компанії. Критерієм відмежування добросовісних та недобросовісних дій директора може бути лише наявність вини у формі умислу, свідоме ігнорування своїх обов'язків посадовою особою.

Ключові слова: корпоративний конфлікт, корпоративний спір, міноритарні акціонери, мажоритарні акціонери, посадова особа, директор, право власності, добросовісність, розумність, обачність, відшкодування збитків, конфлікт інтересів, фідучіарні обов'язки, зловживання правом, ефективні способи захисту прав, справедливий баланс (принцип пропорційності), верховенство права, ЄСПЛ.

Рекомендоване посилання:

Мельник А. П. Корпоративні конфлікти з посадовими особами господарських товариств. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.10>

CORPORATE CONFLICTS INVOLVING OFFICERS OF BUSINESS COMPANIES

Melnyk Andrii Pavlovych,

Candidate for the degree of Doctor of Philosophy

Vasyl Stus Donetsk National University

Vinnytsia, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9835-3246>

The article analyzes that corporate conflicts in a corporate-type legal entity involving a director arise due to differences in visions of the company's development strategy and management methods, non-payment of dividends, abuse of rights by officials, participants' dissatisfaction with the financial results of the business entity, the level of transparency in management activities, the presence of ineffective managerial decisions, etc. Conflictogenic factors may also be perceived by the officials themselves, manifested in pressure on them and excessive interference in executive functions by the company's participants.

It is determined that, according to the criterion of the subjects of a corporate conflict, conflicts between founders (shareholders, participants) and directors or top management are among the most common types of corporate conflicts. It is argued that the experience of European countries in holding directors liable in the form of disqualification should be implemented in national legislation by establishing that: 1) a person who, in accordance with the constituent documents or the law, acts on behalf of a legal entity, as well as a member of a collegial executive body of a legal entity, may be suspended (disqualified) for a certain period from performing their duties or permanently deprived of the right to hold the position of director by a court decision; 2) if a person is suspended (disqualified for a certain period) or deprived of the right to hold the position of director due to causing damage to a specific legal entity, but is indicated as a director of another legal entity in documents submitted for state registration, the state registrar of legal entities, individual entrepreneurs, and public formations must refuse state registration, substantiating that such a person cannot be appointed as a head of a legal entity because the submitted documents contradict the requirements of Ukrainian law.

It is emphasized that there is uncertainty regarding the criteria for evaluating a director's actions in a conflict between the director and a corporate-type legal entity, as well as between the director (when simultaneously a majority shareholder) and minority shareholders, particularly in the interpretation of the categories of good faith and reasonableness of the director's actions. This leads to problems in law enforcement practice, including the lack of clear criteria for distinguishing between "acting in good faith" and "acting with permissible entrepreneurial risk" (the business judgment rule).

It is concluded that a solution to this problem may be to enshrine in legislation a provision that a director's actions shall not be considered in bad faith if, when making decisions, the director reasonably believed they were acting on the basis of sufficient and adequate information in the best interests of the company. The criterion for distinguishing between good-faith and bad-faith actions of a director should be solely the presence of fault in the form of intent or the conscious disregard by the official of their duties.

Key words: *corporate conflict, corporate dispute, minority shareholders, majority shareholders, official, director, property rights, good faith, reasonableness, prudence, damages compensation, conflict of interest, fiduciary duties, abuse of rights, effective remedies, fair balance (principle of proportionality), rule of law, ECtHR.*

Актуальність теми

Відповідно до розуміння юридичної особи в класичній теорії права – це суб'єкт абстрактний, певна фікція, в зв'язку з чим він діє через свої органи, що прямо визначено діючим законодавством. Так, положеннями ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) закріплено, що юридична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Діяти у відповідності до закону та установчих документів означає діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно та розумно. Отже, директор юридичної особи має бути уособленням

свідомості та розумності, оскільки в іншому випадку він ризикує бути притягнутим до відповідальності. Зокрема, при порушенні принципу добросовісності та розумності, директор буде відшкодовувати збитки, які спричинив своїми діями юридичній особі. При цьому складним завданням є визначення розміру таких збитків.

Стан дослідження

Проблематикою корпоративних конфліктів займалися такі представники науки господарського та цивільного права як О. М. Вінник, Л. М. Дорошенко, Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кологойда, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші. Проте питання, які знаходяться в площині виникнення

та розв'язання корпоративних конфліктів товариства або його учасників з директором, не були предметом окремого дослідження, що підкреслює актуальність цієї тематики для нових наукових розвідок, зокрема в контексті міркувань щодо можливих форм притягнення його до відповідальності.

Мета статті

Метою статті є аналіз причин виникнення та способів вирішення корпоративних конфліктів за участю директора юридичної особи корпоративного типу та розробка пропозицій щодо впровадження в національне законодавство ефективних форм притягнення його до відповідальності та захисту прав господарського товариства та його акціонерів (учасників).

Виклад основного матеріалу

Обов'язок директора діяти в інтересах юридичної особи, розумно та добросовісно закріплений не тільки на рівні загальної норми, а і на рівні спеціального корпоративного законодавства. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» посадовим особам органів акціонерного товариства належить діяти:

- 1) в інтересах товариства;
- 2) добросовісно та розумно;
- 3) у межах повноважень, наданих їм статутом акціонерного товариства та законодавством.

Відповідно до положень ч. 4 цієї ж статті посадові особи товариства зобов'язані: 1) сприяти досягненню товариством успішних результатів; 2) ухвалювати незалежні рішення; 3) діяти з розумним ступенем обачності, професійності та старанності; 4) уникати конфлікту інтересів; 5) утримуватися від прийняття вигод (благ) від третіх осіб; 6) повідомити про заінтересованість у правочині (Про акціонерні товариства, 2022).

Положеннями ч. 2 ст. 40 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлюються обов'язки та відповідальність членів наглядової ради товариства та членів виконавчого органу товариства, а саме: вони несуть відповідальність перед товариством за збитки, заподіяні товариству їхніми винними діями або бездіяльністю (Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, 2018). Крім того, в статті міститься бланкетна норма, яка встановлює, що обов'язки посадових осіб органів товариства щодо цього товариства та відповідальність за їх порушення встановлюються законом.

Н. Ю. Філатова-Білоус вважає обов'язки осіб, які уповноважені виступати від імені юридичної особи (керівників компанії), одними із найбільш неоднозначних питань корпоративного права. Науковиця зауважує, що з одного боку відносини між юридичною особою та керівником мають особливо довірчий (фидуціарний) характер, в зв'язку з чим засновники (учасники) висувають до них підвищені вимоги. Проте з іншого фокусу – діяльність керівника завжди

пов'язана з підприємницьким ризиком, а тому директор часто опиняється в ситуації, в якій виявляється нездатним знайти таке рішення, яке б влаштувало б всіх засновників (учасників) юридичної особи корпоративного типу та інших заінтересованих осіб (кредиторів, працівників, клієнтів тощо) (Філатова-Білоус, 2021). Тому обов'язки посадових осіб юридичної особи корпоративного типу сформульовано законодавцем з високим ступенем абстрактності з використанням оціночних категорій, що, напевно, переслідувало мету досягнення гнучкості у правозастосуванні та отримання можливості врахувати всі обставини конкретної справи при вирішенні корпоративного спору.

Посадові особи товариства зобов'язані діяти у такий спосіб, який, на їхнє добросовісне переконання, з найбільшою ймовірністю сприятиме досягненню успішних результатів діяльності товариства на користь усіх його акціонерів. Вони мають здійснювати свою діяльність з розумним ступенем обачності, професійності та старанності. Діяти обачно, професійно та старанно означає, що так зазвичай діяла б розумна особа, яка:

1) володіє таким рівнем знань, професійності та досвіду, які можна розумно очікувати від особи, яка виконує функції посадової особи товариства;

2) володіє відповідним рівнем знань, професійності та досвіду, який повинна мати посадова особа (Про акціонерні товариства, 2022).

Крім того, посадові особи товариства мають уникати конфлікту інтересів, зокрема, ситуацій, в яких у них існує або може виникнути прямиий чи опосередкований інтерес щодо використання майна, інформації або можливостей товариства, якщо такий інтерес суперечить або може суперечити інтересам товариства та якщо задоволення такого інтересу призводить чи може призвести до заподіяння шкоди товариству.

Отже, добросовісно в цьому випадку – це виконувати свою роботу бездоганно та ретельно, керуючись не власними уявленнями про справедливість, розумність, довіру та мораль, а відповідно до приписів нормативно-правових актів та локальних актів конкретної юридичної особи. Завдання директора – всюди та завжди дотримуватись балансу інтересів: особисті егоїстичні інтереси не мають йти у розріз з інтересами товариства. Також він має діяти в інтересах своєї юридичної особи, проте не на шкоду контрагенту. Так, в положеннях абз. 3 ч. 5 ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено, що посадові особи товариства мають... за певних обставин, враховувати інтереси кредиторів товариства чи діяти в їхніх інтересах.

Коли поведінка директора є очікуваною, тобто такою що відповідає нормам діючого законодавства, це означає, що він діє належним чином, розумно та обачно. Так, Л. М. Дорошенко виокремлює ознаки розумної обачності суб'єкта

правовідносин, а саме обачна поведінка – це поведінка (діяння у формі дії, бездіяльності), за якої: 1) суб'єкти правовідносин, зіставляючи зовнішні, об'єктивні, явні та очевидні обставини, можуть та повинні знати про наявність / відсутність певних фактичних обставин / юридичних фактів, що мають значення у конкретній ситуації; 2) суб'єкти правовідносин мають не допускати ігнорування вочевидь сумнівних ситуацій, а за їх появи повинні вжити певних заходів з метою запобігання виникненню негативних юридичних наслідків для себе (Дорошенко, 2024). Якщо директор діяв недобросовісно та нерозумно, в результаті чого юридична особа корпоративного типу не змогла досягнути своїх цілей, то збитки будуть стягнуті саме з директора. При цьому не можна ігнорувати, що може мати місце нормальний, звичайний підприємницький ризик. Директор не обов'язково може бути недобросовісним та нерозумним, можливо, що його поведінка була ризиковою, проте ризик не виправдав очікування і тоді єдиний аргумент на його користь – відсутність умислу. Оскільки в законодавстві немає визначень понять «розумна обачність», «стандартна ділова практика», тому суди виходять з обставин кожної конкретної справи.

На практиці одним з розповсюджених видів конфліктів за критерієм суб'єктів конфлікту є конфлікт між засновниками (акціонерами, учасниками) та менеджментом. Такі спірні ситуації можуть полягати в незадоволеності учасниками рівнем прозорості або ефективності керівництва, в той час посадові особи можуть вбачати в діях таких учасників тиск та надмірне втручання у виконавчі функції.

Такі конфліктні ситуації між посадовими особами та учасниками можуть виникати щодо різних питань, одним з яких може бути невиплата дивідендів. Зокрема, у країнах англо-саксонської системи права захист прав на отримання дивідендів здійснюється через принцип "fairness" (справедливості) у межах концепції протидії зловживанню правом. У Великій Британії Закон про компанії 2006 року не передбачає обов'язкової виплати дивідендів, проте відповідно до положень ст. 994, акціонер може звернутися до суду з вимогою до директорів компанії відшкодування завданих їм збитків, якщо справи компанії ведуться несправедливо, на шкоду його інтересам, наприклад, у разі неправомірного використання активів компанії директорами, необґрунтованої невиплати дивідендів. Суди наділені широкими повноваженнями і мають право зобов'язати мажоритарних акціонерів викупити акції міноритарних акціонерів за справедливою вартістю, а також прийняти рішення про примусову ліквідацію компанії у крайніх випадках (Кибенко, 2025) згідно з розділом 122(1) (g) Закону про неплатоспроможність 1986 року. У США прийняття рішення про виплату дивідендів належить до компетенції ради директорів, а не акціонерів.

О. В. Кологойда наголошує, що акціонери можуть у судовому порядку вимагати стягнення дивідендів або відшкодування збитків, завданих неправомірною бездіяльністю ради директорів, якщо доведуть, що відмова від виплати дивідендів є необґрунтованою, зловживанням довірою, а корпорація має достатньо прибутку для виплати дивідендів (Кологойда, 2025).

Положення законодавства європейських країн взагалі стимулює директорів компаній діяти добросовісно і в інтересах компанії. Показовим з точки зору аналізу в цьому контексті є приклад регулювання цих правовідносин на Мальті. Відповідно до положень мальтійського законодавства кінцевий бенефіціар корпорації не несе відповідальності за її діяльність, оскільки він виконує роль інвестора та не відповідає за управлінські рішення. Ризики, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, покладено на legal representative (директора, законного представника компанії), який несе відповідальність, наприклад, у вигляді арешту всіх рахунків та іншого роду санкцій за її негативні результати. Так, нещодавно Законом № XXXI від 2020 року (ACT No. XXXI of 2020, 23rd June) до ст. 142 та ст. 320 Закону Мальти «Про компанії» (Companies Act, Cap. 386) внесено зміни, якими впроваджено нові положення щодо дискваліфікації директора компанії. В ст. 142 Закону Мальти «Про компанії» в новій редакції визначено, що: 1) особа не може бути призначена або обіймати посаду директора компанії, якщо вона: (а) є недієздатною або є банкрутом, який не виконав своїх зобов'язань; (b) була засуджена за злочин, пов'язаний з відмиванням грошей у розумінні Закону «Про запобігання відмиванню грошей»; за злочини, пов'язані з фінансуванням тероризму, або за будь-який із злочинів, що підривають суспільну довіру; (c) вона є неповнолітньою, яка не була емансипованою для здійснення підприємницької діяльності; або (d) вона підпадає під дію рішення про позбавлення прав (дискваліфікацію) відповідно до ст. 320 за умови, що позбавлення прав відповідно до пункту (b) є чинним на визначені законом строки. Нові зміни передбачають, що дискваліфікація має бути на строк: а) назавжди, якщо покаранням за злочин, за який вона була засуджена, є довічне ув'язнення; б) протягом п'ятнадцяти (15) років, якщо покаранням за злочин, за який вона була засуджена є позбавлення волі на строк від двадцяти п'яти (25) до тридцяти (30) років; в) протягом десяти (10) років, якщо покаранням за злочин, у якому вона була визнана винною, є позбавлення волі на строк від десяти (10) до двадцяти п'яти (25) 30 років; г) на строк від восьми (8) років, якщо покарання за злочин, у якому вона була визнана винною, становить від п'яти (5) до десяти (10) років позбавлення волі; г) на строк від п'яти (5) років, якщо покаранням за злочин, в якому вона була визнана винною,

є позбавлення волі на строк від чотирьох (4) до десяти (10) років; та д) на строк три (3) роки, якщо покарання за злочин, за який вона була засуджена, становить позбавлення волі на строк менше чотирьох (4) років з зазначенням застереження, що в будь-якому випадку строк позбавлення прав відповідно до цих положень не може бути меншим за строк позбавлення волі, який був призначений цій особі (ст. 320). Дискваліфікація застосовується навіть при неочевидному та опосередкованому завданні збитків компанії (наприклад, коли директор не оцінив ризики належним чином, а саме коли корпорації вже загрожувало банкрутство, а він, усвідомлюючи це, укладав договори та брав товари в кредит тощо). Вбачається, що цей досвід щодо притягнення до відповідальності директора в такій формі доречно імплементувати в вітчизняне законодавство. Доцільно доповнити ч. 3 ст. 92 ЦК України абзацем 3 наступного змісту: «Особа, яка відповідно до установчих документів чи закону, виступає від імені юридичної особи, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, може бути відсторонена (дискваліфікована) на певний час від виконання своїх обов'язків або позбавлена права обіймати посаду директора назавжди за рішенням суду. Якщо особа відсторонена (дискваліфікована на певний час)/позбавлена права обіймати посаду директора в зв'язку з завданням шкоди конкретній юридичній особі, але в документах, поданих для державної реєстрації, стосовно іншої юридичної особи зазначається як директор, рішенням державного реєстратора юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – державний реєстратор) має бути відмовлено в державній реєстрації з обґрунтуванням, що така особа не може бути призначена на посаду керівника юридичної особи в зв'язку з тим, що документи суперечать вимогам законів України».

Інтерес з точки зору неформального підходу суду до конфліктів між учасниками всередині корпорації представляє кейс, розглянутий ЄСПЛ, щодо захисту власності між STĂVILĂ v. the Republic of Moldova (№ 25819/12). Заявник у цій справі був гендиректором та асоційованим членом, якому належало 70 % активів ТОВ «Хепон S. R. L.» (далі – Хепон); 30 % належали V. V. В 2010 році V. V. подав позов до суду про виключення заявника зі списку власників Хепон, посилаючись на ст. 154 Цивільного кодексу (п. 8 рішення). Він звинувачував заявника в шахрайстві, стверджуючи, що останній розпоряджався активами Хепон у спосіб, що завдавав шкоди ТОВ, в контексті чого просив призначити судову експертизу для визначення загального економічного стану товариства і вартості частки його асоційованих членів.

Суд першої інстанції відхилив позов, проте апеляційний суд м. Кишинів скасував це рішення і ухвалив нове, яким постановив виключити

заявника зі списку акціонерів. Суд встановив, що в серпні 2009 року заявник, як адміністратор Хепон, продав три квартири, що належали товариству, приватній компанії W., 50 % акцій якої належали дружині заявника. Загальна ціна продажу становила 64 843 EUR, водночас в експертному висновку їхню вартість було оцінено 78 135 EUR. Хепон також продав W. автомобіль за 381 EUR. V. V. стверджував, що ринкова вартість автомобілю – 10 000 EUR. У 2012 році Верховний Суд залишив це рішення суду без змін, визнавши, що заявник ошукав товариство, свідомо та навмисно завдавши шкоди його інтересам.

До ЄСПЛ заявник скаржився за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на непропорційність застосованих до нього заходів, що призвели до втрати ним контролю над компанією. ЄСПЛ наголосив, що основною метою положень цієї статті є захист особи від необґрунтованого втручання Держави в мирне користування майном. Навіть у горизонтальних відносинах можуть бути присутні міркування громадського інтересу, що можуть накладати на Державу певні зобов'язання. Межі між позитивними та негативними зобов'язаннями Держави за ст. 1 Першого протоколу не підлягають точному визначенню. Проте застосовні принципи є подібними. Незалежно від того, чи розглядається справа в контексті позитивного зобов'язання Держави, чи в контексті втручання органу державної влади, що потребує обґрунтування, критерії, що застосовуються, не відрізняються за своєю суттю. Втручання в мирне володіння майном, так само як й утримання від дій повинні забезпечувати справедливий баланс між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи. У цій справі ЄСПЛ вважав, що внаслідок судових рішень, що призвели до втрати заявником контролю над своєю компанією, мало місце втручання в право заявника, гарантоване ст. 1 Першого протоколу, проте це втручання передбачене законом. ЄСПЛ висловив припущення, що вжиті заходи відповідали суспільним інтересам, а саме зобов'язанню Держави захищати права міноритаріїв у приватних компаніях. Тому ЄСПЛ здійснив аналіз на предмет – чи був захід, вжитий щодо заявника, пропорційним відповідному суспільному інтересу.

Національні суди зазначили, що в діях заявника не було нічого незаконного і що всі укладені ним договори залишалися чинними. Однак вони також встановили, що він діяв за наявності конфлікту інтересів і в такий спосіб завдав істотної шкоди компанії. ЄСПЛ виснував, що шкода, заподіяна власній приватній компанії, сама по собі не є підставою для втручання Держави. Реакцію національних судів зумовлено скаргою міноритарія V. V. щодо того, що це порушило його право власності, зменшивши вартість його частки в компанії. Відповідно, органи влади мали позитивне зобов'язання захищати право власності міноритарного власника від зловживання з боку

мажоритарія, дотримуючись при цьому принципу пропорційності засобів, що застосовуються для досягнення поставленої мети. У зв'язку з цим зазначається, що закон передбачав для міноритарного власника 3 різні способи захисту своїх прав у компанії, а саме:

(1) він міг вимагати від адміністратора, відповідно до ст. 73 Закону про ТОВ, відшкодувати компанії заподіяні їй збитки;

(2) він міг продати свою частку в компанії, якщо був незадоволений способом її управління;

(3) він міг звернутися до суду з вимогою про виключення адміністратора.

Суди були зобов'язані відповісти на конкретну позовну вимогу V. V., а саме виключення заявника. Водночас, вирішуючи, чи є цей захід пропорційним меті захисту прав міноритарія, суди повинні були врахувати, що виключення асоційованого члена є найсерйознішою формою втручання в його права. Однак вони не розглянули, чи могли інші способи захисту, згадані вище, достатньо захистити права V. V. без повного виключення заявника з компанії. Суди не взяли до уваги той факт, що заявник володів 70 % компанії, отже, виключення його з компанії фактично означало експропріацію компанії на користь міноритарного власника.

Насправді, можливим є існування ситуацій, коли інші, менш серйозні форми втручання можуть виявитися недостатніми, і коли усунення мажоритарного власника, що вчинив порушення, є єдиним можливим способом ефективного захисту прав міноритарних власників. До прикладу, мажоритарний власник може бути неплатоспроможним (відтак, не в змозі відшкодувати компанії завдані збитки) або він може керувати компанією в спосіб, що ставить під загрозу її існування тощо. Проте для того, щоб вирішити, чи компанію було доведено до такої крайньої ситуації, національні суди мали б визначити загальний вплив дій мажоритарія на компанію. у цій справі незрозуміло, яким чином суди могли визначити, що заявник завдав такої істотної шкоди компанії без проведення аудиту або іншої експертної оцінки її справжнього економічного стану та розміру завданої шкоди. Це прямо вимагалось, але не було зроблено. Також зазначається, що загальний розмір збитків, заподіяних заявником, становив від 344 000 до 423 000 EUR, що менше, ніж збитки, заподіяні V. V., що становили понад 500 000 EUR. Оцінені збитки, заподіяні діями заявника, становили лише невелику частину загального боргу Херон, що в 2010 р. становив понад 2,5 млн EUR. Однак до 2012 р. компанія все ще функціонувала, і на той час жодна зі сторін або суди в національному провадженні не згадували про неповернення нею будь-яких її боргів або процес ліквідації. Національні суди жодного разу не перевіряли, наскільки дії заявника справді ставили під загрозу існування компанії такою мірою, що це вимагало б фактично відібрати в нього компанію, а також не оцінювали

його спроможність відшкодувати товариству завдану шкоду, як це було зроблено щодо V. V.

Отже, ЄСПЛ виснував, що національні суди не провели належної оцінки пропорційності заходу, вжитого з метою захисту прав міноритарія. В той же час вони підтримали найсерйознішу форму втручання, експропріювавши, по суті, компанію заявника на користь міноритарного власника, не визначивши, чи його дії спричинили настільки серйозні наслідки для міноритарного власника, що інші, менш суворі засоби, передбачені законом, не були б достатніми (Огляд рішень Європейського суду з прав людини, 2025). Відповідно, мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Рішення в цій справі ухвалене Палатою 24 квітня 2025 р. Отже, ці справа цікава тим, що ЄСПЛ в конфлікті між міноритарним та мажоритарним акціонером за наявності протиправної поведінки останнього захистив інтереси мажоритарія, тому що способи захисту міноритарія були неадекватними неправомірним діям мажоритарного акціонера і фактично спричинили експропріацію його компанії на користь міноритарного акціонера, не дотримуючись принципу балансу (принципу пропорційності) як важливої складової верховенства права.

Стандартом в законодавстві більшості європейських країн є те, що керівник компанії має бути 1) лояльним (вірним) до неї; 2) належно піклуватися про справи компанії. Існує два підходи щодо цього. Перший – директор не має демонструвати при виконанні останнього більших навичок, ніж можна розумно очікувати від особи з аналогічними знаннями та досвідом роботи («суб'єктивний стандарт»). Другий – директор повинен проявляти до справ компанії таку турботливість, яку розумно очікувати від будь якої дбайливої особи, яка має знання, навички та досвід, яка повинна мати будь – яка особа, що виконує обов'язки директора компанії (об'єктивно – суб'єктивний стандарт). У сучасній доктрині застосовується обидва стандарти в їх сукупності.

Отже, є певна невизначеність щодо критеріїв оцінки дій директора в конфлікті між ним і юридичною особою корпоративного типу, між ним (коли він ще є одночасно і мажоритарним акціонером) та міноритаріями. Має місце невизначеність формулювань добросовісність, розумність дій директора, в зв'язку з чим виникає чимало проблем в правозастосовній практиці. Немає чітких критеріїв відмежування понять «діяти добросовісно» та «діяти з допустимим підприємницьким ризиком» («правило виправданого рішення»). Вбачається, що рішенням цього буде закріплення в законодавстві положення щодо того, що не вважаються недобросовісними дії директора, якщо при прийнятті їх він розумно розраховував, що діє на підставі достатньої та адекватної інформації в найкращих інтересах компанії. Критерієм відмежування добросовісних та недобросовісних дій директора може бути лише наявність

вини у формі умислу, свідоме ігнорування своїх обов'язків посадовою особою.

Висновки

Аргументовано, що досвід європейських країн щодо притягнення до відповідальності директора в формі відсторонення / позбавлення права (дискваліфікації) доцільно імплементувати в вітчизняне законодавство. Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 92 ЦК України абзацем 3 наступного змісту: «Особа, яка відповідно до установчих документів чи закону, виступає від імені юридичної особи, а також яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, може бути відсторонена (дискваліфікована) на певний час від виконання таких обов'язків або позбавлена права обіймати посаду директора назавжди за рішенням суду. Крім того, якщо особа була відсторонена (дискваліфікована на певний час)/позбавлена права обіймати посаду директора в зв'язку з завданням шкоди конкретній юридичній особі, але зазначена в документах іншої юридичної особи як директор, рішенням державного реєстратора юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (далі – державний реєстратор) має бути відмовлено в державній реєстрації з обґрунтуванням, що така особа не може бути призначена на посаду керівника юридичної особи в зв'язку з тим, що документи суперечать вимогам законів України. Доведено, що для покарання недобросовісних посадових осіб впроваджено дієвий спрощений механізм – дискваліфікація, яку, зокрема, при у визначених передбачених законодавством випадках може застосовувати державний реєстратор та суд, які можуть винести рішення про дискваліфікацію будь-якої посадової особи, яка визнана винною у вчиненні правопорушення, передбаченого законодавством, в результаті чого така особа стає зобов'язаною нести персональну відповідальність перед корпорацією. Суд може також винести рішення про дискваліфікацію будь-якої особи, якщо, наприклад, (а) така особа, протягом часу, коли вона була директором компанії, порушила положення законодавства втретє протягом періоду двох років, який обчислюється з моменту першого порушення, тобто у разі наявності ознак систематичності; або (б) така особа є або була директором компанії, яка в будь-який час стала неплатоспроможною, незалежно від того, чи це сталося під час її перебування на посаді директора, чи згодом, і що її поведінка як директора цієї компанії, окремо або разом з її поведінкою як директора будь-якої іншої компанії або компаній, робить її непридатною для управління компанією. Постанова про дискваліфікацію може бути на строк від

одного року до назавжди. Рішення про дискваліфікацію – це рішення, згідно з яким особа не може без дозволу суду бути: (а) директором або секретарем компанії; або (б) ліквідатором або тимчасовим адміністратором компанії; або (с) менеджером бізнесу компанії; або (д) будь-яким чином, прямо чи опосередковано, брати участь у діяльності, створенні або управлінні компанією протягом визначеного періоду, починаючи з дати винесення рішення. Повідомлення про рішення про дискваліфікацію має: (а) бути доведено судом до державного реєстратора для здійснення реєстраційних дій; (б) має бути внесено державним реєстратором до ЄДР.

Список використаних джерел

- Laws of Malta (n.d.). Companies Act (Chapter 386). URL: <https://legislation.mt/eli/cap/386/eng/pdf>
- UK Parliament (2006). Companies Act 2006 (c. 46). URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/pdfs/ukpga_20060046_en.pdf
- Верховна Рада України (2003). Цивільний кодекс України (Закон України від 16 січня 2003 р.). Відомості Верховної Ради України, (40–44), 356.
- Верховна Рада України (2018). Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 р.). Відомості Верховної Ради України, (13), 69.
- Верховна Рада України (2022). Про акціонерні товариства (Закон України № 2465-IX від 27 липня 2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20>
- Дорошенко, Л. М. (2024). Оціночні поняття «розумна обачність» та «стандартна ділова практика» в корпоративному праві. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса, 2, 82–93.
- Кібенко, О. Р. (2005). Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Страйд.
- Кологойда, О. В. (2025). Право міноритарних акціонерів на отримання частини чистого прибутку в акціонерних товариствах. Право України, 12, 127–149.
- Тарасенко, О. Ю., Мудрак, Д. О., Петренко, А. А. та ін. (2025). Огляд рішень Європейського суду з прав людини (квітень 2025 року). Київ.
- Філатова-Білоус, Н. Ю. (2021). Добросовісність у системі обов'язків керівників юридичної особи. У І. В. Спасибо-Фатєєва (ред.), Добросовісність: доктрина & судова практика (сс. 240–260). ЕКУС.

СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ У ТРАНСКОРДОННИХ ЦИВІЛЬНИХ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Мельниченко Оксана Вікторівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного та приватного права

Київського університету права Національної академії наук України

Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1217-1950>

Стаття присвячена дослідженню правових аспектів виведення майна зі спільної сумісної власності у міжнародному приватному праві. У сучасних умовах активної міграції населення, поширення міжнародних шлюбів та формування нових правових форматів сімейно-майнових відносин проблема правового регулювання таких процесів набуває особливої актуальності. Необхідно зосереджується на виявленні колізійних норм та прогалів у правовому полі України у співвідношенні з європейськими стандартами, а також на аналізі тенденцій розвитку інституту спільної сумісної власності у контексті визнання різних форм шлюбних союзів. У роботі висвітлено правові наслідки визнання або невизнання одностатевих шлюбів, особливості укладення шлюбів за релігійними канонами, а також визначено ризики обходу закону під час виведення майна з-під режиму спільної сумісної власності. Підкреслено важливість уніфікації законодавства та запровадження механізмів, які забезпечують баланс між приватними інтересами сторін і публічним порядком держави. Результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення, зокрема для судової та нотаріальної практики у справах, ускладнених іноземним елементом.

У сучасному міжнародному приватному праві питання виведення майна зі спільної сумісної власності постає у зв'язку з динамічним розвитком сімейно-майнових відносин, глобалізацією та збільшенням кількості шлюбів із «іноземним елементом». Наявність відмінностей у правових системах держав, зокрема у визначенні правового статусу подружнього майна, створює складні колізійні ситуації, що потребують єдиних підходів до тлумачення та застосування норм. Проблема полягає в тому, що чинне українське законодавство, попри загальні принципи міжнародного приватного права, не забезпечує повного регулювання відносин щодо розподілу чи виведення майна у випадках змішаних або релігійних шлюбів, а також партнерств, які не визнаються традиційними формами шлюбу.

Ключові слова: процесуальна юрисдикція, цивільне і господарське судочинство, позовне провадження, апеляційне провадження, касаційне провадження, касаційний суд, іноземний елемент, визнання та виконання судових рішень першої інстанції, шлюб, колізійна прив'язка.

Рекомендоване посилання:

Мельниченко О. В. Спільна сумісна власність у транскордонних цивільних та комерційних провадженнях. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.11>

JOINT COMMON PROPERTY IN TRANSNATIONAL CIVIL AND COMMERCIAL PROCEEDINGS

Melnychenko Oksana Victorivna,

PhD in Law,

Associate Professor, Department of International and Private Law, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1217-1950>

The article is devoted to the study of the legal aspects of removing property from joint common ownership in private international law. In the contemporary context of active population mobility, the spread of transnational marriages, and the emergence of new legal formats of family-property relations, the issue of legal regulation of such processes acquires particular relevance. The research focuses on identifying conflict-of-law rules and legislative gaps in the legal framework of Ukraine in comparison with European standards, as well as on analyzing the development trends of the institution of joint common ownership in the context of recognition of various forms of marital unions.

The paper examines the legal consequences of recognition or non-recognition of same-sex marriages, the specific features of marriages concluded according to religious canons, and identifies the risks of circumvention of the law in the process of removing property from the regime of joint common ownership. Particular emphasis is placed on the importance of legislative harmonization and the introduction of mechanisms ensuring a balance between private interests of the parties and the public policy of the state. The results of the study have both theoretical and practical significance, especially for judicial and notarial practice in cases complicated by a foreign element.

In modern private international law, the issue of removing property from joint common ownership arises in connection with the dynamic development of family-property relations, globalization processes, and the growing number of marriages involving a foreign element. Differences between national legal systems, particularly in defining the legal status of matrimonial property, create complex conflict-of-law situations that require consistent approaches to interpretation and application of legal norms. The core problem lies in the fact that the current Ukrainian legislation, despite incorporating general principles of private international law, does not provide comprehensive regulation of property division or removal in cases of mixed or religious marriages, as well as partnerships that are not recognized as traditional forms of marriage.

Key words: *procedural jurisdiction, civil and commercial proceedings, action proceedings appellate proceedings, cassation proceedings, cassation court, foreign element, recognition and enforcement of judgments of the first instance courts, marriage, conflict-of-law rules.*

Relevance of the Topic

The relevance of researching international jurisdiction in civil and commercial cases involving a foreign element is обусловлена the rapid development of cross-border private-law relations, the globalization of economic activity, the digitalization of asset circulation, and the increasing mobility of natural and legal persons. The expansion of the range of subjects and objects of legal relations, particularly in the sphere of digital assets and new forms of entrepreneurial activity, objectively increases the number of disputes subject to consideration by courts of different states.

The removal of property from joint common ownership in cases involving a foreign element acquires particular significance in the context of cross-border civil and commercial proceedings. Unlike purely domestic disputes between co-owners, the cross-border nature of such legal relations necessitates resolving a complex set of procedural issues: determining international

jurisdiction, establishing the proper venue, applying rules of international legal assistance, and ensuring the recognition and enforcement of judgments abroad.

Where co-owners of property are business entities, transnational corporations, or participants in corporate structures, a dispute concerning the removal of an asset may combine elements of corporate, contractual, and property law. In such cases, it becomes necessary to determine not only international jurisdiction but also the appropriate type of proceedings – civil or commercial.

State of Research on the Problem

Numerous related issues have been examined in academic literature and legal periodicals; however, the topic of joint common ownership within cross-border civil and commercial legal relations has not yet been addressed comprehensively. Related aspects have been explored by such scholars as V. O. Kozhevnikova, A. O. Barabash, P. V. Rufina, A. L. Paskar and others.

The purpose of the article

The purpose of the article is to examine the peculiarities of the legal regulation of joint common ownership in cross-border civil proceedings, the removal of property from joint common ownership in private international law, and the specific features of case consideration at various stages of judicial proceedings.

Issues concerning the division of matrimonial property and the legal regime of joint common ownership have been analyzed in the works of domestic and foreign scholars in civil and family law. Academic research has primarily focused on contractual regulation of marital relations, the principle of party autonomy, and conflict-of-law application. At the same time, insufficient attention has been paid to cases involving cross-border or religious elements, which require a comparative assessment of norms from different legal systems. Contemporary case law of the European Court of Human Rights and the courts of the European Union demonstrates a gradual expansion of approaches to recognizing the property rights of partners; however, Ukrainian legislation lacks harmonization with these standards.

Presentation of the Main Material

In the contemporary context of globalization and increasing population mobility, the issue of removing property from joint common ownership increasingly arises within the framework of private international law. Active migration, marriages between persons of different nationalities or citizenship, the existence of property abroad, and joint economic activities conducted across several jurisdictions create complex conflict-of-law situations. Traditional national approaches to regulating matrimonial property prove insufficient, as each legal system has its own model of the matrimonial property regime – ranging from universal community of property to separation of property or mixed systems.

The issue of removing property from joint common ownership in private international law is of a complex nature, as it combines norms of family, civil, and conflict-of-law regulation. The choice of applicable law, recognition of foreign prenuptial agreements, determination of the legal status of property acquired in different countries, and ensuring effective protection of the parties' rights in cross-border disputes constitute only part of the challenges requiring resolution. It is also important to note that private international law actively applies the principles of party autonomy and international cooperation between judicial and notarial authorities.

Thus, the study of removing property from joint common ownership in private international law is relevant not only from the perspective of national law-enforcement practice but also in the context of harmonizing Ukrainian legislation with European and international standards and norms. Such research makes it possible to identify the specific features and gaps in conflict-of-law regulation,

assess the prospects of incorporating foreign experience, and determine optimal mechanisms for protecting the rights of spouses in cross-border legal relations.

The majority of scholars adhere to the view that private international law constitutes a branch of the national legal system. Proceeding from this understanding, its sources include, *inter alia*, the national legislation of Ukraine. In the field of private international law, the key legislative act governing private-law relations (civil, family, etc.) is the Law of Ukraine "On Private International Law" (Verhovna Rada, 2005).

Ukrainian legislation does not provide for the emergence of joint common ownership for all subjects of civil law. As a rule, joint common ownership arises for spouses, family members as a result of joint activity financed by common funds, as well as by agreement between other participants in civil legal relations. Such participants may include natural persons, legal entities, the state, and territorial communities.

On the one hand, within the framework of safeguarding and protecting the property interests of Ukrainian citizens, and on the other hand, the interests of EU citizens abroad, there is a pressing need for transparent regulation and broad interpretation of property relations between subjects of joint common ownership at the Ukraine-Europe level. For example, in the sphere of property relations, a person holding the legal status of an owner may find themselves unemployed and in a difficult financial situation, which raises additional concerns regarding the effective protection of property rights.

The lawful grounds for the acquisition of rights to joint common property (private property) include the modes of acquisition provided for in the Chapter 24 of the Civil Code of Ukraine (Verkhovna Rada, 2024), as well as the grounds stipulated in the Article 60 of the Family Code of Ukraine (Verkhovna Rada, 2004) (acquisition of joint common ownership by spouses), namely: the legal status of registered spouses, taking into account their contribution; the legal status of registered spouses regardless of their contribution to the joint property (including cases where one spouse is declared partially incapable, for example due to alcohol abuse, etc.); cohabitation of a woman and a man as one family without formal marriage registration.

Recent developments in the legal sphere of Ukraine demonstrate a gradual recognition of the need to regulate family-property relations in non-traditional legal formats – in particular, in cases of same-sex partnerships and marriages concluded under foreign or religious (Shariat) law. Such relationships increasingly become the subject of judicial decisions and public debate; however, they remain legally uncertain with regard to joint ownership, property rights, and the removal of property from the regime of joint common ownership.

In the summer of 2025, for the first time in Ukraine, a court recognized a same-sex couple as a de facto family, confirming the existence of shared household, mutual obligations, and material support. Although this decision did not produce direct property consequences, it became a precedent for discussing the issue of joint property of such partners. As noted in a publication by The Kyiv Independent (The Kyiv Independent, 2025), the ruling may serve as a step toward legislative regulation of the legal status of partnerships and the related property issues.

A legislative initiative in this direction already exists – Draft Law of Ukraine “On the Institute of Registered Partnerships”(Verkhovna Rada, 2023), published by the Verkhovna Rada of Ukraine, provides for the possibility of granting partners, regardless of sex, rights to joint property, inheritance, social guarantees, and other family-property consequences. This reflects public recognition of the problem, while the current regulatory framework does not establish clear mechanisms for division or regulation of joint property of such couples.

Furthermore, in the judgment of the European Court of Human Rights in *Maimulakhin and Markiv v. Ukraine* (ECHR, 2023), it was held that the absence of legislative recognition of same-sex couples constitutes a violation of Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The author emphasized that the lack of regulation of such relationships affects not only social but also property rights of partners. In light of Ukraine’s international integration, this creates an obligation to adapt national family and civil legislation to European standards, including in matters of property rights.

In her doctoral research on countries recognizing same-sex marriages, V. O. Kozhevnikova (Kozhevnikova, 2020) concluded that “the concept of marriage acquires forms previously unknown to Ukrainian legislation: marriage as contract, marriage as status, or marriage as partnership.” She further notes that the most widespread view in European legislation and doctrine is that traditional marriage constitutes a contract giving rise to personal and property rights and obligations of the spouses.

She also observes the following: “First, a jurisdiction that does not recognize same-sex marriage in its substantive law may deny any legal validity to such a marriage and, consequently, all property effects arising therefrom. Second, a jurisdiction that recognizes same-sex marriage in its substantive law may partially or fully recognize its property consequences. Third, a jurisdiction that does not recognize same-sex marriage in its substantive law but whose law provides for registered same-sex partnerships may downgrade such a relationship to the status of a partnership.” Therefore, even jurisdictions that recognize same-sex marriage may only partially recognize its property consequences, thus not granting identical rights to partners and spouses.

Particular attention should be paid to the observation that a jurisdiction which does not recognize same-sex marriage in its substantive law may deny any legal validity to such a marriage and, consequently, all property consequences arising from it.

In particular, in France, the Netherlands, Italy, and other European countries that recognize same-sex marriages, the matrimonial property regime of community property applies to married couples.

The issue of opposite-sex marriage is traditionally classified as relating to the substantive conditions for the conclusion of marriage. “Substantive conditions for the conclusion of marriage are the requirements established by legislation or religious norms that determine the right and capacity of persons to enter into marriage. In our view, the substantive conditions for the conclusion of marriage are essentially marital capacity. The Family Code of Ukraine classifies as substantive conditions for marriage: attainment of marriageable age, legal capacity of the partners, free consent of the bride and groom, monogamy, opposite sex of the spouses, and the impossibility of marriage between persons in direct lineal kinship. None of these conditions can be considered universal. The legislation of different countries contains diverse and often contradictory requirements” (Barabash, 2024).

In contrast, other conditions are referred to by A. Barabash (Barabash, 2024) as formal conditions. “The Family Code of Ukraine classifies as formal conditions for marriage: state registration of the marriage; mutual awareness of the engaged persons about each other’s state of health; and the personal presence of the engaged persons at the moment of marriage registration. Legislative acts of foreign countries may establish additional formal conditions”.

Within the EU, Ukrainian citizens may register a same-sex marriage in states where such a right is recognized; however, such a marriage will not be considered valid in Ukraine in light of the aforementioned legislative provisions.

First, the Article 55 of the Law of Ukraine “On Private International Law” (Verkhovna Rada, 2005) refers the regulation of the substantive conditions of marriage to “the personal law of each of the persons entering into marriage.” Thus, with regard to monogamy, the applicable law for a Ukrainian citizen will be Ukrainian law. In this case, the Article 58 of the same Law will apply.

Second, pursuant to the Article 58 of the Law of Ukraine “On Private International Law”(Verkhovna Rada, 2005), the rule of validity of marriage is established as follows: “A marriage between Ukrainian citizens, a marriage between a Ukrainian citizen and a foreigner, or between a Ukrainian citizen and a stateless person, concluded outside Ukraine in accordance with the law of a foreign state, shall be valid in Ukraine provided that, with respect to the Ukrainian citizen,

the requirements of the Family Code of Ukraine concerning the grounds for invalidity of marriage have been observed” (Verkhovna Rada, 2004).

The same Article further provides that: “A marriage between foreigners, between a foreigner and a stateless person, or between stateless persons, concluded in accordance with the law of a foreign state, shall be valid in Ukraine”(Verkhovna Rada, 2004). Therefore, this provision does not apply to Ukrainian citizens.

However, when applying paragraph 1 of the Article 58, the public policy exception must be taken into account. Public policy refers to the legal order of the state, its fundamental principles and foundations forming the basis of the existing constitutional and legal system. The public policy exception is a principle of private international law according to which, in regulating private-law relations complicated by a foreign element, the foreign law designated by a conflict-of-laws rule shall not be applied if there are grounds to believe that its application would lead to a violation of the forum state’s public policy.

It is precisely for the purpose of ensuring conformity with public policy that paragraph 1 of the Article 58 of the Law of Ukraine “On Private International Law” (Verkhovna Rada, 2005) in conjunction with the Family Code of Ukraine concerning the grounds for invalidity of marriage, is applied to marriages between a Ukrainian citizen and a foreigner from a country recognizing same-sex marriage.

Under this system of conflict-of-laws regulation, it may be concluded that same-sex marriages involving a Ukrainian citizen and concluded abroad are not recognized as valid under Ukrainian law. This entails a number of negative civil-law consequences.

In light of the above, a marriage shall not be valid in Ukraine if the requirements of the Family Code of Ukraine concerning the grounds for validity of marriage have not been complied with in respect of the Ukrainian citizen.

The Article 64 of the Law of Ukraine “On Private International Law” (Verkhovna Rada, 2005) provides that the invalidity of a marriage concluded in Ukraine or abroad shall be determined by the law applicable pursuant to the Articles 55 and 57 of that Law. The Article 55 refers to the requirements of the Family Code of Ukraine. The Article 45 of the Family Code enumerates the consequences of invalidity of marriage. Accordingly, an invalid marriage does not constitute grounds for the emergence of rights and obligations between the persons who registered it that are established for spouses. Part two of that Article explicitly provides that property acquired during an invalid marriage shall be considered as belonging to the persons concerned on the basis of common shared ownership, and the size of their shares shall be determined according to their respective contribution to the acquisition of such property by their labor and funds.

Thus, the detailed procedure described above for the conclusion of marriage and its recognition as invalid in private international law may intentionally be used as one of the unlawful methods of removing property from the regime of joint common ownership of spouses. In other words, spouses or persons equated to them in terms of property rights and obligations, or one of them, may use the described conflict-of-laws mechanism to successfully separate their share from joint common property.

The legislation of Ukraine and many European states where Ukrainian citizens reside provides for the legal regime of joint common ownership of spouses, as opposed to the regime of common shared ownership.

Such application of conflict-of-laws rules by spouses may fall within the concept of “evasion of the law” as defined in the Article 9 of the Law of Ukraine “On Private International Law” (Verkhovna Rada, 2005). This Law provides a rather broad definition of evasion of the law; however, it contains certain shortcomings. In particular, Article 9 does not take into account the fact that the Family Code and other legislative acts contain their own conflict-of-laws rules. It remains unclear whether the application of law pursuant to those provisions would constitute evasion of the law or not.

A separate legal complexity arises with respect to marriages concluded under religious (in particular, Muslim) rites, where there is no clear correlation between traditional Sharia norms and the provisions of Ukrainian law on joint common ownership. Such cases, especially in mixed marriages between Ukrainian citizens and foreign Muslim nationals, create conflicts in determining the applicable law to property relations and hinder the effective division of property or proper legal regulation of the removal of assets from the regime of joint common ownership. Existing judicial practice addresses these issues only partially, which confirms the need for further research.

Such marriages are often concluded between citizens of different states, creating a complex interaction between national and religious legal orders. Within the Ukrainian legal framework, such relationships acquire the status of “marriages with a foreign element”; however, the absence of clear legislative guidance regarding the property regime of assets acquired during such marriages leads to difficulties related to the removal of property from joint common ownership. A prenuptial agreement in Ukraine is not equivalent in its legal nature and consequences to a marital contract under Muslim law.

European judicial practice also demonstrates divergences in the recognition of such agreements. For example, in *Radmacher v. Granatino*, the court partially recognized a marital agreement concluded in accordance with Muslim traditions, but emphasized that it must not contradict principles of fairness and gender equality.

In the Ukrainian context, similar situations remain legally challenging. In most cases, courts

refuse to recognize religious marriages that lack state registration, which automatically excludes the application of the rules governing joint common ownership. Consequently, persons in such unions are effectively deprived of the possibility to protect their property rights in the event of dissolution of the relationship or death of one of the partners. This indicates the need to create a legal mechanism that would allow recognition of the consequences of such marriages within the civil-law framework and ensure the possibility of fair removal or allocation of property.

A marriage between a citizen of Ukraine and a Muslim spouse, as noted above, constitutes a relationship with a foreign element. During the marriage, such a couple may acquire property either in Ukraine or in another state, including a Muslim-majority state.

The marriage may be registered in Ukraine or concluded under religious canons in a Muslim state. In certain states, the form of marriage is determined imperatively, and non-compliance with formal requirements results in invalidity. For that reason, marriages are often concluded in both jurisdictions. Where the marriage is concluded in Ukraine, Ukrainian law applies to the formal conditions of marriage, as previously stated.

Pursuant to the Article 61 of the Law of Ukraine "On Private International Law" (Verkhovna Rada, 2005) "In the absence of a choice of law by the spouses, the property consequences of marriage shall be determined by the law applicable to the legal consequences of marriage." The Article 60 of the same Law provides that "The legal consequences of marriage shall be determined by the spouses' common personal law, and in the absence thereof, by the law of the state in which the spouses had their last common residence, provided that at least one of them still resides in that state; in the absence of such, by the law of the state with which both spouses are most closely connected" (Verkhovna Rada, 2005).

Between a Muslim spouse and a Ukrainian spouse there is no common personal law. In the absence of a voluntary choice of law, only two conflict-of-laws connecting factors remain possible: the law of the last common residence or the law of the state with which the spouses have the closest connection.

Due to this limited choice and the mandatory rules of Muslim law, women in particular risk being deprived of lawfully acquired joint common property.

The issue of removal of property from joint common ownership in cases involving a foreign element cannot be fully examined without considering the procedural framework of its implementation – namely, cross-border civil or commercial proceedings. While at the domestic level the termination of the regime of joint common ownership primarily involves determining the appropriate remedy and applying the relevant substantive norms, in cross-border legal relations primary importance is attached to establishing

international jurisdiction and the proper procedural competence of the court.

In civil disputes between individuals, the cross-border element may arise from different citizenship of the parties, their place of residence, the location of the property, or the conclusion of transactions outside a single state. However, in the sphere of commercial legal relations, the complexity significantly increases. Where co-owners of property include business entities, transnational companies, or participants in corporate structures, a dispute concerning the removal of assets may combine corporate, contractual, and proprietary elements.

In such cases, it becomes necessary to determine not only international jurisdiction but also the appropriate type of proceedings – civil or commercial.

Particular attention should be paid to situations where joint common property is used in entrepreneurial activity or forms part of commercial circulation (for example, real estate, shares in charter capital, (integrated property complexes, digital assets). The removal of such property may affect the rights of creditors, business partners, or other participants in commercial relations, thereby imparting a public-law dimension to the dispute. Accordingly, the issue of jurisdiction acquires a complex character and requires consideration of the principle of specialization of judicial proceedings.

In cross-border commercial proceedings, significant importance is attached to party autonomy in choosing the court, where such possibility is provided by law or an international treaty. At the same time, the exercise of this principle must not violate mandatory rules of international jurisdiction or exclusive jurisdiction over specific categories of property. An incorrect determination of jurisdiction may lead to refusal of recognition and enforcement of a judicial decision in another state, thereby nullifying the very result of judicial protection.

The procedural dimension of such disputes is not limited to the stage of commencement of proceedings. Substantial importance is attached to provisional measures, the taking of evidence abroad, the application of procedural coercive measures, and coordination with mechanisms of international legal assistance. In commercial disputes involving substantial assets or corporate rights, the timely application of interim measures may determine the effectiveness of the entire proceeding.

Particular attention should also be devoted to the appellate and cassation review stages in cases of this category. It is at the cassation level that legal positions are formed regarding the criteria for attributing a dispute to a particular jurisdiction, the limits of application of private international law norms, and the delineation between civil and commercial procedure. Cassation review performs the function of ensuring the unity of judicial practice in cross-border disputes, minimizes the risks of divergent interpretation, and enhances predictability in legal application.

Thus, disputes concerning the removal of property from joint common ownership in cross-border civil and commercial proceedings should be regarded as a complex phenomenon in which substantive and procedural aspects are closely intertwined. The effectiveness of judicial protection depends not only on the correct determination of the legal regime governing the property but also on the proper establishment of international jurisdiction, the appropriate type of proceedings, and the stability of cassation practice. In this context, cross-border proceedings emerge as a mechanism for reconciling the private interests of co-owners with the requirements of public policy and the principles of international judicial cooperation.

Conclusions

The conducted research confirms that the institution of joint common ownership within private international law requires substantial modernization. The removal of property from this regime is complicated by conflicts between national, religious, and contractual norms. Particular attention must be given to situations where the parties are citizens of different states or are in partnership relationships not recognized by Ukrainian legislation as marriage. The absence of a unified approach to determining the legal status of such property creates risks of abuse, including evasion of the law.

An important step forward would be the development of a mechanism ensuring mutual recognition of prenuptial agreements and the legal consequences of unions concluded outside Ukraine, without violating principles of public policy. Proper legal regulation and harmonization of conflict-of-laws and substantive norms governing such relationships would contribute to strengthening legal certainty and protecting citizens' property rights within a globalized legal environment.

Further scholarly research should be directed toward a comparative analysis of EU

member states that have already harmonized mechanisms for the distribution of matrimonial property, as well as toward developing models for the application of foreign law within Ukrainian judicial practice. Such research would provide a foundation for the formation of a comprehensive approach to international family-property relations consistent with contemporary legal developments and Ukraine's European integration strategy.

References

- HUDOC. Maimulakhin and Markiv v. Ukraine (Application no. 71427/17) (2023). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-230201%22%5D%7D>
- Ukrainian Court Recognizes Same-Sex Couple as a Family for the First Time (2025). URL: <https://kyivindependent.com>
- Барабаш, А. & Пода, Р. (2024). Колізійні питання оформлення шлюбу в міжнародному приватному праві. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 5, 156–161.
- Закон України «Про міжнародне приватне право» №2709-IV (2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
- Кожевникова, В. (2010). Правове регулювання укладення шлюбів громадянами України у державах Європейського Союзу та їх визнання в Україні [Автореф. дис. канд. юрид. наук. Харківський національний університеті внутрішніх справ].
- Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств (2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41497>
- Сімейний кодекс України № 2947-III (2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
- Цивільний кодекс України № 435-IV (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ЩОДО СТИМУЛІВ ТА ОБМЕЖЕНЬ З ПОГЛЯДУ РІВНОВАГИ РЕГУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА СФЕРУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Петров Володимир Володимирович,

аспірант кафедри господарського права і процесу,
Національного університету «Одеська юридична академія»
Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3381-6642>

Стаття присвячена аналітичній характеристиці стимулів та обмежень як регулюючого-стимулюючого впливу держави на сферу господарювання. Доведено, що правова природа стимулу є свободою вибору правомірної поведінки, адже держава через різноманітні інструменти регулювання не примушує підприємця, а робить законний шлях розвитку найбільш привабливим, а у результаті правомірна поведінка стає не просто обов'язком, а стратегічним активом бізнесу, що забезпечує належний стан його платоспроможності і конкурентоздатності.

Запропоновані терміни «стимули» та «обмеження» господарської діяльності як основні та взаємодоповнювальні інструменти державного регулювання економіки, які саме й формують «правила гри», змушуючи бізнес діяти в межах закону (обмеження) та водночас мотивують його до розвитку (стимули). Стимули господарської діяльності це заходи, що створюють сприятливі умови для суб'єктів господарювання, заохочуючи їх до певної поведінки (наприклад, інвестування, впровадження екологічних технологій або експорту). Обмеження господарської діяльності це встановлені законом рамки, заборони або вимоги, спрямовані на захист інтересів суспільства, споживачів, екології та національної безпеки (ліцензування та квотування: дозвіл на певну діяльність (наприклад, продаж алкоголю, видобуток надр) лише за наявності спеціального документа – ліцензії.

Надано поняття валютних обмежень під час воєнного стану як системи тимчасових адміністративно-правових заходів та заборон, що встановлюються Національним банком України з метою забезпечення фінансової стабільності, захисту валютних резервів держави та запобігання непродуктивному відтоку капіталу в умовах збройної агресії, що має на меті: усунення правової невизначеності, адже чітке розмежування стандартного валютного регулювання та екстрених заходів воєнного часу та легітимізацію дій НБУ шляхом створення міцного фундаменту для постанов Правління НБУ.

Ключові слова: стимулювання, державне регулювання господарської діяльності, валютне регулювання, господарсько-правові стимули, господарсько-правові обмеження, конкуренція.

Рекомендоване посилання:

Петров В. В. Щодо стимулів та обмежень з погляду рівноваги регулюючого впливу держави на сферу господарювання. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 81–86. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.12>

ON INCENTIVES AND RESTRICTIONS FROM THE POINT OF VIEW OF THE EQUILIBRIUM OF THE STATE'S REGULATORY INFLUENCE ON THE ECONOMY

Petrov Volodymyr Volodymyrovych,

Postgraduate Student, Department of Economic Law and Process

National University "Odesa Law Academy"

Odesa, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3381-6642>

The article is devoted to the analytical characterization of incentives and restrictions as a regulatory and stimulating influence of the state on the sphere of economic activity. It is proved that the legal nature of the incentive is the freedom to choose lawful behavior, because the state through various regulatory instruments does not force the entrepreneur, but makes the lawful path of development the most attractive, and as a result, lawful behavior becomes not just an obligation, but a strategic asset of business, ensuring the proper state of its solvency and competitiveness.

The terms "incentives" and "restrictions" of economic activity are proposed as the main and complementary instruments of state regulation of the economy, which form the "rules of the game", forcing business to act within the law (restrictions) and at the same time motivating it to develop (incentives). Incentives of economic activity are measures that create favorable conditions for economic entities, encouraging them to certain behavior (for example, investment, introduction of environmental technologies or export). Restrictions on economic activity are legally established frameworks, prohibitions or requirements aimed at protecting the interests of society, consumers, the environment and national security (licensing and quotas: permission for a certain activity (for example, the sale of alcohol, mineral extraction) only with a special document – a license.

The concept of currency restrictions during martial law is presented as a system of temporary administrative and legal measures and prohibitions established by the National Bank of Ukraine in order to ensure financial stability, protect the state's foreign exchange reserves and prevent unproductive capital outflow in conditions of armed aggression, which aims to: eliminate legal uncertainty, because a clear distinction between standard currency regulation and emergency measures of wartime and legitimize the actions of the NBU by creating a solid foundation for resolutions of the NBU Board.

Key words: *incentives, state regulation of economic activity, currency regulation, economic and legal incentives, economic and legal restrictions, competition.*

Актуальність теми

Сфера господарювання є об'єктом безпосереднього державного регулювання, провідними чинниками якого є впровадження стимулів та обмежень. Проблемою є виокремлення стимулів та обмежень як господарсько-правових категорій, з погляду на їх господарсько-правове забезпечення та застосування у сфері господарювання.

Стан дослідження

Науково-теоретичний аналіз стимулів та обмежень господарської діяльності як важливих її чинників у вітчизняній доктрині досліджувалися у працях таких вчених як: О. І. Береславська, І. В. Борщевський, О. Д. Гринь, К. Е. Деменко, Р. А. Калюжний, О. Я. Лапка та інших. Проблемним є відсутність наукового обґрунтування визначення стимулів та обмежень господарської діяльності з точки зору господарсько-правового забезпечення в умовах скасування ГК України та воєнної економіки.

Мета статті

Метою статті є виокремлення й дослідження стимулів та обмежень господарської діяльності як основних та взаємодоповнювальних засобів державного регулювання економіки.

Виклад основного матеріалу

Об'єктивною даністю є регулюючий вплив держави на сферу господарювання через різноманітні інструменти економіко-правового характеру, провідне місце серед яких займають стимули та обмеження. Останні потребують рівноважного стану як запоруки ефективності регулювання. Можна сказати, що регулювання – це мистецтво утримання рівноваги між свободою та відповідальністю. Якщо цей баланс порушується, економічна система починає або «перегріватися», або стагнувати. Тобто, через призму державного регулювання господарської діяльності стимули та обмеження виступають як два взаємодоповнюючі інструменти («метод батога та пряника»), що в стані рівноваги дозволяють державі досягати цілей економічного розвитку та забезпечують баланс між приватними інтересами підприємця та публічними інтересами держави.

Для вирішення питання рівноваги між стимулами та обмеженнями важливим є визначення господарсько-правового стимулу через загальне поняття «правовий стимул». Так, наприклад, фахівці визначають «правовий стимул

як правове спонукання до законослухняної поведінки, яке створює для задоволення інтересів суб'єктів права сприятливий режим» (Калюжний та ін., 2013).

О. Ф. Скакун пропонує розглядати правові стимули як невід'ємний інструментарій ширшої категорії – правового впливу, фактично ототожнюючи останній із процесом нормативного регулювання (Скакун, 2010). У розвиток цієї думки А. Баран акцентує увагу на суб'єктивному аспекті стимулювання: це цілеспрямована дія суб'єкта, що застосовує систему правових засобів для спонукання особи до конкретної, юридично значущої поведінки (Баран, 2020). Усі дії стимулювального суб'єкта, на думку С. С. Огірок, «направлені на отримання бажаного результату в процесі діяльності об'єкта стимулювання» (Огірок, 2000). Тобто, безпосередній правовий вплив з боку стимулювального суб'єкта – це інструмент «м'якої сили», який перетворює правові норми з сухих заборон на реальні двигуни професійного та економічного розвитку.

Заслуговує на увагу думка І. В. Борщевського та О. Д. Гринь про те, що «з погляду функціонального підходу правовий стимул – це комплексний юридичний інститут, тобто сукупність норм, які закріплюють позитивні засоби на свідомість і психіку людини з метою посилення мотивації правомірної поведінки особи» (Борщевський & Гринь, 2023). На думку теоретиків «правова природа стимулу обов'язково проявляється через правомірну поведінку, яка є вольовою поведінкою суб'єкта права (діяльність або бездіяльність), що відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою» (Ткаченко та ін., 2002). З цього випливає, що правова природа стимулу є свободою вибору правомірної поведінки, адже держава через різноманітні інструменти регулювання не примушує підприємця, а робить законний шлях розвитку найбільш привабливим. Таким чином, правомірна поведінка стає не просто обов'язком, а стратегічним активом бізнесу, що забезпечує належний стан його платоспроможності і конкурентоздатності.

На противагу стимулам існує система засобів обмежуючого характеру (позитивних обов'язків, заборон, обмежень тощо). Із цього приводу цивілісти слушно пов'язують правові обмеження виключно із суб'єктивними правами особи, так, Є. О. Мічурін пропонує трактувати правові обмеження як сукупність чинників, що створюють додаткові бар'єри або ускладнення в процесі реалізації суб'єктом належних йому цивільних прав (Мічурін, 2009). Проте досить комплексно визначає обмеження О. В. Розгон, яка розглядає в правові обмеження як форму зовнішнього впливу на суб'єктивні цивільні права особи, що призводить до звуження обсягу її правових можливостей у межах конкретних правовідносин (Розгон, 2005). Проте такий підхід

моє бути скоригований з урахуванням особливостей сфері господарювання, де обов'язки бізнесу мають не лише приватно-правову (цивільничну), але й публічну складову – правила будівництва, перевезення, фінансової діяльності тощо. Наприклад, розглядаючи проблеми обмежень в державному регулюванні підприємницької діяльності, В. В. Добровольська доходить висновку, що останні полягають у встановленні різних правових тягарів для суб'єктів підприємництва. Це, зокрема, необхідність легітимації суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензування, дотримання правил про забезпечення безпеки і якості товарів, робіт і послуг, численні заборони, стосовно дій чи бездіяльності, які можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, встановлені в Законі України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 (Добровольська, 2007).

Справедливою також є вказівка на те, що саме поняття «правило» є найближчим родовим до поняттям «обмеження». Разом з цим, для дослідження ролі господарсько-правових обмежень з функціональної точки зору першорядне значення має аналіз таких обмежень в якості правових засобів. У цьому контексті варто приєднатись до М. О. Козачук, яка зазначає, що «обмеження суб'єктивних прав можуть розглядатися як правовий засіб і таке бачення буде відображати певну соціальну роль обмежень» (Козачук, 2011).

Наприклад, за судовою практикою «у статті 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» поняття «реклама й стимулювання продажу тютюну» визначається, як будь-який вид передачі комерційної інформації, рекомендації або дії, метою чи результатом або ймовірним результатом якого є стимулювання продажу тютюнового виробу або вживання тютюну, прямо чи опосередковано. Аналіз наведених норм права свідчить, що законодавством встановлена заборона розміщення у місцях реалізації тютюнових виробів, в тому числі на елементах обладнання та/або оформлення місць торгівлі, саме інформації про такі тютюнові вироби або їх виробників, а не безпосередньо самих виробів, розміщення зразків яких у місцях їх реалізації є однією з обов'язкових вимог правил роздрібної торгівлі тютюновими виробами» (Рішення Волинського окружного адміністративного суду № 117112985, 2024).

Важливим об'єктом обмежень є фінансова сфера, зокрема, можна згадати про нормативні положення у формі заборони використання іноземної валюти, при виконання господарських договорів, як правило, зовнішньоекономічного характеру. Так, надмірним та безпідставним називає О. А. Беляневич обмеження, які були встановлені у ст. 198 ГК України щодо валюти здійснення господарських зобов'язань

(Беляневич, 2006). Іншу точку зору з цього питання висловив О. П. Подцерковний, зауваживши, що «обігові функції грошей можуть лише стимулюватися державним примусом, а не визначатися ним. Підтверджує цю тезу також те, що в господарському законодавстві України знаходить відображення функція національної грошової одиниці слугувати винятково мірою вартості, а також засобом платежу. Навіть у цивільних відносинах негосподарського характеру, в яких дозволяється вільне використання іноземної валюти як одиниці виміру боргів (ч. 1 ст. 524 ЦК), платіжна функція гривні є беззаперечною (ч. 2 ст. 524 ЦК)» (Подцерковний, 2007).

Особливо гостро постала в Україні проблема фінансові обмеження під час воєнного стану. Ці обмеження постали комплексом тимчасових регуляторних заходів, запроваджених Національним банком України та Урядом для забезпечення макрофінансової стабільності, запобігання неконтрольованому відпливу капіталу (валютної паніки) та підтримки обороноздатності держави та стосуються, головним чином, валютного ринку, транскордонних операцій та обігу готівки. Фахівці зазначають, що «введення жорстких валютних обмежень після початку повномасштабного вторгнення та встановлення режиму фіксованого обмінного курсу відіграли важливу роль у стабілізації девальваційних очікувань і зниженні інфляційного тиску. Тут виникає низка економічних та правових проблем. Зокрема, фіксація обмінного курсу гривні має свої переваги та недоліки і з часом недоліки можуть переважити переваги: валютні обмеження можуть втратити свою ефективність, а очікування щодо надійності прив'язки обмінного курсу можуть змінитися. Це, своєю чергою на думку О. І. Береславської та В. М. Березовик може призвести до посилення ринкових деформацій, виникнення множини валютних курсів, тінізації економіки та відволікання ресурсів на непродуктивне використання, водночас перешкоджаючи продуктивній діловій активності. Усе це посилить зовнішні дисбаланси з негативними наслідками для управління державними фінансами» (Береславська & Березовик, 2024). Також, як вказує К. Е. Деменко, «у валютному законодавстві України воєнного часу в порівнянні із законодавством мирного часу, було збільшено кількість обмежень валютних відносин. Обмеження у вигляді правових заборон в основному стосуються проведення валютних операцій. Крім того, значна кількість обмежень стосується прав споживачів фінансових послуг» (Деменко, 2023).

Не менш проблемним є юридичне визначення таких обмежень, адже відсутність відповідної дефініції ускладнює формування рамко втручання держави в економіку. Задля подолання такої проблеми доцільне у ст. 1 Закону України «Про банки та банківську діяльність»

поняття валютних обмежень під час воєнного стану визначити як систему тимчасових адміністративно-правових заходів та заборон, що встановлюються Національним банком України з метою забезпечення фінансової стабільності, захисту валютних резервів держави та запобігання непродуктивному відтоку капіталу в умовах збройної агресії.

НБУ змушений щоденно виходити на валютний ринок з інтервенціями (продажем валюти зі своїх резервів) для покриття дефіциту, що створює постійне навантаження на золотовалютні резерви, які поповнюються переважно за рахунок міжнародної допомоги та потребу у постійному регулюванні, адже валютні обмеження не можуть бути статичними. НБУ постійно повинен балансувати та пом'якшувати їх для підтримки економіки, але будь-яке поспішне скасування може призвести до неконтрольованого відтоку капіталу та девальвації гривні.

Важливим аспектом у період воєнного стану є врівноваження стимулів та обмежень щодо державного валютного регулювання, шляхом підтримання стабільності гривні та водночас сприяння критично важливій господарській діяльності. Цей підхід полягає у виваженому застосуванні контраверсійних заходів: запровадження жорстких обмежень на операції, що можуть дестабілізувати фінансову систему (стримуючий фактор), та цільове пом'якшення або стимулювання операцій, які необхідні для функціонування економіки та оборони. Наприклад, НБУ розширюється перелік операцій, які юридичні особи-резиденти можуть здійснювати понад встановлені обмеження в межах інвестиційного ліміту, – до них буде додана репатріація дивідендів та буде надано стимули бізнесу, що підтримує Збройні Сили України. НБУ дасть змогу юридичним особам-резидентам здійснювати низку транскордонних переказів понад встановлені обмеження в межах суми, еквівалентній обсягам перерахованих ними коштів з 7 серпня 2025 року у національній чи іноземній валюті на спеціальний рахунок НБУ для збору коштів на підтримку ЗСУ (Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України, 2024).

Рівновага між стимулами та обмеженнями – це не статична точка, а постійний процес адаптації. Держава має вживати системні заходи підтримки такої рівноваги, адже динамічна природа господарських відносин та дестабілізуючі чинники зовнішнього середовища потребують безперервної корекції системи господарсько-правового регулювання задля мінімізації трансакційних витрат та запобігання виникненню інституційних деформацій.

На думку О. П. Подцерковного механізми корегування співвідношення засобів стимулювання та обмежень в сфері господарювання істотно спростилися завдяки часто-густо існуючого ігнорування державними органами Закону

України «Про основні засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Це особливо гостро проявилось під час скасування Господарського кодексу України, коли необхідність відстеження результативності кодексу як регуляторного акту практично не проводилося (Подцерковний, 2021). Зокрема, численні стимули підприємницької активності зникли, що пов'язано із усуненням із правового поля поняття залікової неустойки, скасування строків нарахування штрафних санкцій, запровадження обмежень на форми здійснення підприємництва (лише товариства та установи) тощо. Як видається, заходи впливу на економічні відносини, особливо під час воєнного стану, мають враховувати потребу ретельного опрацювання зміни балансу у наявних стимулах та обмеженнях господарської діяльності – це є запорукою послідовної та передбачуваної державної економічної політики як чинника виживання країни під час війни.

Висновки

Стимули та обмеження господарської діяльності – це два основні та взаємодоповнювальні інструменти державного регулювання економіки, які саме й формують «правила гри», змушуючи бізнес діяти в межах закону (обмеження) та водночас мотивують його до розвитку (стимули). Стимули господарської діяльності це заходи, що створюють сприятливі умови для суб'єктів господарювання, заохочуючи їх до певної поведінки (наприклад, інвестування, впровадження екологічних технологій або експорту). Обмеження господарської діяльності це встановлені законом рамки, заборони або вимоги, спрямовані на захист інтересів суспільства, споживачів, екології та національної безпеки (ліцензування та квотування: дозвіл на певну діяльність (наприклад, продаж алкоголю, видобуток надр) лише за наявності спеціального документа – ліцензії. Квоти обмежують обсяг виробництва або імпорту / експорту товарів; антимонопольні обмеження: заборона зловживання монополією, недопущення антиконкурентних змов та контроль за злиттям великих компаній; технічне регулювання та стандартизація: обов'язкова відповідність товарів вимогам якості, безпеки (ДСТУ, ISO) та санітарним нормам; екологічні обмеження: встановлення гранично допустимих норм викидів шкідливих речовин та штрафи за забруднення навколишнього середовища та валютне та фінансове регулювання: обмеження на вивезення капіталу за кордон, обов'язковий фінансовий моніторинг операцій).

Ефективність економіки залежить від того, наскільки гармонійно держава поєднує ці методи, адже надмірні обмеження призводять до «тінізації» бізнесу, корупції та гальмування економічного зростання, а надмірні стимули можуть спричинити дефіцит бюджету та розвиток «нежиттєздатних» підприємств, що існують лише завдяки

державній допомозі. Відповідна рівновага може бути досягнута лише якщо держава покладає державну економічну політику на чіткі правові рейки, бажано кодифіковані, а критерієм її ефективності стане постійний аналіз результативності регулятивного впливу з урахуванням Закону України «Про основні засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Список використаних джерел

- Баран, А. (2020). Правові стимули: теоретико-правові засади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 7(3), 31–37.
- Беляневич, О. А. (2006). Господарське договірне право України (теоретичні аспекти). Юрінком Інтер.
- Береславська, О. І., & Березовик, В. М. (2024). Роль валютних обмежень у забезпеченні стабільної динаміки обмінного курсу гривні. *Економіка та суспільство*, 64. URL: <https://economyandsociety.in.ua/>
- Борщевський, І. В., & Гринь, О. Д. (2023). Дослідження правових стимулів в рамках сучасної юридичної науки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 1(78), 9–13.
- Деменко, К. Е. (2023). Обмеження та заборони у валютній сфері за українським законодавством воєнного часу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 36, 309–313.
- Добровольська, В. В. (2007). *Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні* [Автореф. дис. канд. юрид. наук. Інститут економіко-правових досліджень НАН України].
- Калюжний, Р. А., Лапка, О. Я. & Пікуля, Т. О. (2013). Правові стимули в механізмі правового стимулювання. Київ.
- Козачук, М. О. (2011). *Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України* [Дис. канд. юрид. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка].
- Мічурін, Є. О. (2009). *Обмеження майнових прав фізичних осіб* [Дис. д-р юрид. наук. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна].
- Огірок, С. С. (2000). *Потреби і стимули як системо-утворюючі фактори розвитку особистості (на матеріалах педагогічної спадщини А. С. Макаренка та сучасних педагогів новаторів)* [Автореф. дис. канд. юрид. наук. Луганський державний педагогічний університет].
- Подцерковний, О. П. (2007). *Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики*. Юстініан.
- Подцерковний, О. П. (2021). Про загрози антимонопольно-конкурентному середовищу від скасування Господарського кодексу України. *Право України*, 11, 27–40.

- Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» № 72 (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
- Рішення Волинського окружного адміністративного суду № 117112985 від 19.02.2024 р. URL: <https://adm.vl.court.gov.ua/>
- Розгон, О. В. (2005). *Межі та обмеження права власності* [Дис. канд. юрид. наук. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого].
- Скакун, О. Ф. (2010). Теорія права та держави. Алерта.
- Цвік, М. В. (Ред.) (2002). Загальна теорія держави та права. Право.

НЕПОІМЕНОВАНІ ІТ-СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Попович Павло Олександрович,

аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7936-9167>

Сучасний етап розвитку зовнішньоекономічної діяльності характеризується глибокою цифровою трансформацією договірних відносин, зумовленою впровадженням інформаційно-телекомунікаційних технологій, автоматизованих систем управління ланцюгами постачання, блокчейн-платформ та смарт-контрактів. У цих умовах традиційні, поіменовані у чинному законодавстві способи забезпечення виконання зобов'язань не завжди здатні ефективно гарантувати належне виконання зовнішньоекономічних договорів з огляду на їхню територіальну обмеженість, складність транскордонного примусу та зростання швидкості комерційного обороту, що зумовлює формування і практичне застосування нових, непоіменованих у законі засобів забезпечення, що ґрунтуються на використанні цифрових технологій та мають алгоритмічний характер.

Особливого значення такі інструменти набувають у сфері міжнародної торгівлі, де виконання договірних зобов'язань дедалі частіше забезпечується не стільки правовими санкціями, скільки технічною неможливістю їх порушення завдяки автоматизованим механізмам контролю, блокування активів, умовного депонування коштів і самовиконуваним програмним кодам.

У статті обґрунтовано, що застосування непоіменованих ІТ-способів забезпечення виконання зовнішньоекономічних договорів зумовлює трансформацію класичних уявлень про акцесорність забезпечувальних зобов'язань та зміну ролі юрисдикційного примусу, який поступово заміщується механізмами алгоритмічної невідворотності виконання. Доведено, що такі інструменти формують нову модель превентивного захисту прав кредитора, за якої ключове значення має не подальше стягнення, а технічно гарантоване дотримання умов контракту в цифровому середовищі міжнародного комерційного обороту.

Ключові слова: непоіменовані способи забезпечення, зовнішньоекономічна діяльність, смарт-контракти, ІТ-технології, *Crypto-Escrow*, *Digital Lien*, алгоритмічна невідворотність, *EU Data Act*, господарські договори, фінансова діяльність, сфера господарювання.

Рекомендоване посилання:

Попович П. О. Непоіменовані ІТ-способи забезпечення виконання зовнішньоекономічних договірних зобов'язань у сфері фінансової діяльності. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.13>

UNNAMED IT METHODS OF ENSURING THE FULFILLMENT OF FOREIGN ECONOMIC CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF FINANCIAL ACTIVITIES

Popovych Pavlo Oleksandrovych,

Postgraduate Student, Department of Economic Law and Process

National University "Odesa Law Academy"

Odesa, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7936-9167>

The current stage of development of foreign economic activity is characterized by a deep digital transformation of contractual relations, due to the introduction of information and telecommunication technologies, automated supply chain management systems, blockchain platforms and smart contracts. In these conditions, traditional methods of ensuring the fulfillment of obligations, named in the current legislation, are not always able to effectively guarantee the proper fulfillment of foreign economic contracts due to their territorial limitations, the complexity of cross-border enforcement and the increase in the speed of commercial turnover, which leads to the formation and practical application of new, unnamed in the law means of security, based on the use of digital technologies and having an algorithmic nature.

Such tools are of particular importance in the field of international trade, where the fulfillment of contractual obligations is increasingly ensured not so much by legal sanctions as by the technical impossibility of their violation thanks to automated control mechanisms, blocking of assets, conditional deposit of funds and self-executing program codes.

The article substantiates that the use of unnamed IT methods of ensuring the performance of foreign economic contracts entails the transformation of classical ideas about the accessory nature of security obligations and the change in the role of jurisdictional coercion, which is gradually being replaced by mechanisms of algorithmic inevitability of performance. It is proven that such tools form a new model of preventive protection of the rights of the creditor, in which the key value is not further collection, but technically guaranteed compliance with the terms of the contract in the digital environment of international commercial turnover.

Key words: *unnamed methods of security, foreign economic activity, smart contracts, IT technologies, Crypto-Escrow, Digital Lien, algorithmic inevitability, EU Data Act, business contracts, financial activity, business sphere.*

Актуальність теми

Сучасний стан розвитку глобальної торговельної системи характеризується безпрецедентною швидкістю цифровізації логістичних та фінансових ланцюгів, що вимагає системної відповіді від інститутів приватного права. Динаміка транскордонних відносин у сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) зумовлює необхідність пошуку нових, більш адаптивних правових інструментів захисту прав кредитора, оскільки традиційна система способів забезпечення виконання зобов'язань, поіменована у Главі 49 Цивільного кодексу України, попри свою фундаментальність, часто не повною мірою враховує специфіку процесів, що відбуваються під впливом четвертої промислової революції. Центральним вектором наукової полеміки стають непоіменовані (інномінатні) способи забезпечення, що виникають на перетині принципу свободи договору, у тому числі зовнішньоекономічного характеру, який за своєю об'єктно-суб'єктною ознаками є господарським та інтеграції ІТ-технологій у процеси міжнародного господарювання.

Стан дослідження

Теоретичне підґрунтя інституту забезпечення зобов'язань у вітчизняній доктрині закладено у працях різноманітних вчених, як господарників, так й цивілістів, таких як Н. С. Киреева, В. В. Луць, Н. С. Кузнецова, Р. А. Майданник, Л. С. Могил, О. П. Подцерковний та інших. Зокрема, Н. С. Кузнецова зазначає, що відкритість переліку способів забезпечення виконання зобов'язань, закріплена у ч. 2 ст. 546 ЦК України, є прямим виявом диспозитивності цивільно-правового регулювання, що дозволяє суб'єктам господарювання конструювати власні захисні механізми, адаптовані до технологічних реалій (Кузнецова, 2020). В. В. Луць, аналізуючи договірне право, наголошує на гібридному характері таких механізмів у сфері ЗЕД, де правові гарантії нерозривно поєднуються з технічними процедурами виконання (Луць, 2008).

Мета статті

Метою статті є дослідження господарсько-правової природи та особливостей функціонування непоіменованих ІТ-способів забезпечення виконання договірних фінансових

зобов'язань у сфері зовнішньоекономічної діяльності в контексті цифровізації міжнародного комерційного обороту та євроінтеграційних процесів України.

Актуальність дослідження посилюється критичним розривом між статичним нормативним регулюванням та реальними потребами суб'єктів ЗЕД України, що інтегруються у єдиний цифровий ринок ЄС. Адже, на думку Н. С. Киреевої саме «операції з фінансовими активами – грошовими коштами, цінними паперами, борговими зобов'язаннями і правами вимоги боргу, що не є цінними паперами, – які здійснюються в інтересах інших осіб задля отримання прибутку та/або збереження вартості фінансових активів шляхом використання інформаційно-комунікаційних систем та інших технологічних засобів, зокрема мережі Інтернет, банківських автоматів тощо» (Киреева, 2023). В умовах воєнного стану та необхідності диверсифікації експортних шляхів, традиційні способи забезпечення, такі як застава чи порука, виявляються надмірно тривалими в реалізації та вразливими до трансграничних юрисдикційних ризиків. Впровадження непоіменованих ІТ-забезпечень, що відповідають вимогам європейських регламентів 2024–2025 років, таких як EU Data Act та AI Act, дозволяє бізнесу забезпечити високий рівень здійснення та захисту прав без залучення громіздкого державного апарату примусу.

Виклад основного матеріалу

Ключовим моментом наукової дискусії залишається питання акцесорності (додатковості) непоіменованих способів, у тому числі й щодо зовнішньоекономічних договорів фінансового характеру. Класична доктрина, прихильником якої є Р. А. Майданник, наполягає на тому, що будь-який забезпечувальний засіб має слідувати долі основного зобов'язання (Майданник, 2012). Проте аналіз новітніх викликів свідчить про необхідність перегляду цієї концепції в контексті цифрових активів та смарт-контрактів, які створюють нову форму «автономної забезпечувальної присутності», де юридична залежність заміщується програмною невідворотністю виконання фінансових операцій.

У цифрових екосистемах ЗЕД, у тому числі й фінансового характеру, акцесорність трансформується з суто юридичної категорії у функціонально-алгоритмічну: коли способом забезпечення виступає програмний код, він стає середовищем виконання договору, де забезпечувальна функція інтегрована безпосередньо в об'єкт або процедуру платежу.

У центрі трансформації забезпечувальних заходів знаходиться, зокрема, технологія смарт-контрактів – самовиконуваних програмних алгоритмів, що базуються на розподілених реєстрах (Blockchain) (Киреева, 2023). Згідно з дослідженнями Р. А. Майданника, смарт-контракти не є просто новою формою правочину, а виступають автономним середовищем, у якому забезпечувальна функція стає невід'ємною

частиною алгоритму виконання (Майданник, 2012), що дозволяє обґрунтувати концепцію «алгоритмічної невідворотності» як ключової ознаки непоіменованих ІТ-способів забезпечення фінансового характеру у ЗЕД.

Правова природа смарт-контракту у вітчизняному правовому полі залишається предметом дискусії, адже більшість дослідників схиляються до того, що він є дуалістичним об'єктом: за змістом це правочин, вчинений в електронній формі (згідно зі ст. 205, 639 ЦК України (Цивільний кодекс України, 2003) та Законом «Про електронну комерцію» (Про електронну комерцію, 2015), а, як вказує М. В. Бернацький за «формою – об'єкт авторського права (програмний код)» (Бернацький, 2020). Проте, саме самовиконувальність смарт-контракту дозволяє реалізувати такі непоіменовані заходи, як автоматичне депонування активів або припинення прав доступу (Sideman & Bancroft, 2025). Також, слушною є думка Л. С. Могил про те, що саме «смарт-контракт може забезпечити переважно виконання зобов'язань у віртуальному світі, зокрема з проведення платежів криптовалютою. Виконання робіт та надання послуг, що здійснюються в реальному світі, не може бути опосередковано смарт-договором на теперішній час і поки що важко сказати чи стане це можливим в майбутньому. За загальним правилом смарт-контракти функціонують на програмних умовах «якщо – то – інакше». Вказане суттєво спрощує договірні умови, не враховуючи різноманітні нюанси як зміни волевиявлення сторін договору, так і законодавчих вимог до того чи іншого виду угод (що має особливе значення для упорядкування господарських взаємозв'язків), зокрема форс-мажорні обставини, зміни у специфікації продукції, закупівельній ціні, у переліку робіт, їх етапності, порядок застосування санкцій тощо» (Могил, 2023).

Особливе значення має впровадження Регламенту ЄС 2023/2854 (Data Act), який з 12 вересня 2025 року встановлює вимоги до смарт-контрактів у межах Європейського Союзу (Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023, 2023), ст. 30 якого запроваджує категорію «керованої автономності», що дозволяє гармонізувати алгоритмічне забезпечення із принципами верховенства права та форс-мажорними обставинами. Це означає, що попри автоматизм, смарт-контракт повинен мати механізми безпечного припинення (Kill Switch) та можливості коригування у випадку юридичних спорів (Clifford Chance, 2025). Така «керована автономність» є критично важливою для ЗЕД-контрактів, де непередбачувані зміни регуляторного середовища або воєнні ризики вимагають гнучкості забезпечувальних заходів.

Одним із найбільш ефективних непоіменованих способів забезпечення у міжнародній торгівлі є алгоритмічне депонування, або Crypto-Escrow. На відміну від класичного банківського

ескроу (ст. 1076-1 ЦК України) (Цивільний кодекс України, 2003), де посередником виступає банк, IT-ескроу базується на незалежних оракулах – програмних шлюзах, що передають дані з фізичного світу (наприклад, про місцеперебування вантажу через IoT-датчики) у смарт-контракт.

У міжнародній поставці критичним є ризик «останньої милі», коли покупець може ухилитися від оплати після отримання товару, або продавець – від відвантаження після отримання авансу. Конструкція IT-ескроу дозволяє автоматично блокувати оплату в цифровій формі (криптовалюти або токенизованих активах) у момент укладення контракту. Оплата розблоковується та перераховується продавцю виключно за умови надходження даних від IoT-системи про успішне перетинання вантажем певної геозони або підписання електронного коносаменту (e-BL). Така модель за своєю правовою природою є непоіменованим засобом автоматизованої превенції неплатежу, що формує середовище *Lex Mercatoria Digitalis*.

Іншим перспективним непоіменованим інструментом є функціональне обмеження об'єкта (*Digital Lock / Remote Disabling*), що передбачає технічну можливість дистанційного припинення роботи пристрою у разі дефолту боржника. Цей спосіб набуває особливої популярності у контрактах на поставку складного обладнання, транспортних засобів або промислових роботів, які мають вбудоване програмне забезпечення та підключення до мережі. Наукова полеміка щодо цього способу стосується його відповідності праву власності. Слід констатувати, що таке застереження є не обмеженням права власності як такого, а добровільно прийнятим боржником обмеженням права користування, спрямованим на гарантування зустрічного виконання. Воно не є «утриманням» у класичному розумінні ст. 594 ЦК України (Цивільний кодекс України, 2003), оскільки кредитор не має фізичного контролю над річчю (вона знаходиться у боржника), а здійснює над нею цифровий контроль. Така модель «цифрового утримання» (*Digital Lien*) отримала легітимізацію у європейському правовому просторі через Регламент *EU Data Act 2025*, який дозволяє виробникам та постачальникам цифрових продуктів встановлювати технічні бар'єри у разі порушення умов оплати.

Юридична конструкція *Digital Lien* базується на превентивному характері: боржник усвідомлює неминучість технічного обмеження функціональності майна, що є значно дієвішим стимулом до виконання, ніж перспектива багаторічного судового розгляду. Це перетворює цифровий контроль на самостійний майновий інтерес кредитора, який може бути переданий або заставлений у межах нових фінансових моделей, таких як токенизовані HELOC (*Home Equity Line of Credit*) або цифрові реєстри обтяжень (*DART*).

Традиційне застереження *Negative Pledge* (негативна застава), згідно з яким боржник зобов'язується не обтяжувати своє майно

іншими заставами, у класичному праві часто вважається слабким інструментом через відсутність пріоритету кредитора. Проте цифровізація перетворює *Negative Pledge* на інформаційно-динамічний спосіб забезпечення. Ефективність цього інструменту забезпечується алгоритмічним моніторингом державних реєстрів та внутрішніх баз даних боржника через API-інтеграції (наприклад, *Opendatabot* в Україні). При спробі реєстрації нового обтяження система миттєво сповіщає кредитора або автоматично активує тригери в смарт-контрактах, що можуть заблокувати наступні транзакції боржника. Це корелює із Регламентом ЄС 2024/1689 (*AI Act*), що регулює використання систем штучного інтелекту для оцінки кредитних ризиків та моніторингу активів у ЗЕД. Використання AI дозволяє не лише констатувати порушення, а й прогнозувати ризик дефолту на основі аналізу великих масивів даних (*Big Data*) про діяльність боржника, що робить *Negative Pledge* дієвим превентивним засобом захисту майна від надмірного обтяження (*European Banking Authority, 2025*).

У зовнішньоекономічній діяльності замість банківських гарантій часто використовуються *Comfort Letters* (листи про підтримку). В умовах цифровізації вони трансформуються у цифрові репутаційні гарантії, верифіковані через блокчейн материнської компанії. Такий інструмент дозволяє верифікувати платоспроможність та надійність дочірньої компанії в реальному часі, що безпосередньо впливає на її публічний кредитний рейтинг.

На думку фахівців «юридична обов'язковість таких листів у цифровому середовищі впливає з можливості їх верифікації через відкриті реєстри, що перетворює їх на непоіменований спосіб забезпечення на базі репутаційного капіталу. Використання технологій *Verifiable Credentials* (верифікованих облікових даних) дозволяє сторонам ЗЕД-контракту обмінюватися гарантіями без потреби у паперовому документообігу, забезпечуючи при цьому незмінність та прозорість наданих обіцянок» (*Dogan & Karacan, 2023*), що, як слушно вказує *Z. Zaccagnì* «радикально знижує витрати на перевірку контрагентів (*Due Diligence*) та підвищує рівень довіри у транскордонних угодах» (*Zaccagnì, 2023*).

Особливого значення для забезпечення ЗЕД-контрактів набуває впровадження електронних коносаментів (e-BL) на базі Типового закону ЮНСІТРАЛ про електронні передавані записи (*MLETR*). Традиційно коносамент є торговорозпорядчим документом, володіння яким дає право на товар та у паперовому вигляді він часто запізнюється, що змушує сторони використовувати листи про відшкодування (*Letters of Indemnity*), які створюють додаткові ризики (*Asian Academy of Anternational Law, 2025*).

Електронний коносамент, інтегрований у систему смарт-контрактів, дозволяє реалізувати механізм «програмного заставного права»,

де титул на товар блокується в цифровому реєстрі до моменту виконання фінансових умов покупцем. Це забезпечує функціональну еквівалентність володіння (Control), як це передбачено статтями 10 та 11 MLETR. Перехід від паперового документообігу до цифрового контролю дозволяє уникнути шахрайства, підробки документів та помилок у логістиці, що є одним із найбільш затребуваних способів забезпечення інтересів кредитора у 2024–2025 роках (Asian Academy of Anternational Law, 2025).

Застосування автоматизованих заходів ставить проблему транскордонної юрисдикції, де пріоритетним стає «право платформи» (Lex Informatica). У децентралізованих системах виконання забезпечувальних заходів може відбуватися в «цифровому просторі», який не має чіткої прив'язки до території певної держави (Indonesian Journal of Law and Economics Review, 2025), що, як наслідок, мінімізує юридичні конфлікти, оскільки сторони заздалегідь погоджуються на правила алгоритму.

Важливим аспектом є практика міжнародного комерційного арбітражу, зокрема МКАС при ТПП України, де арбітри все частіше керуються волею сторін щодо використання цифрових доказів. Проблема доказування при реалізації забезпечення через ІТ-алгоритми вирішується через «застереження про технологічну доказовість», де сторони визнають лог-файли блокчейн-платформ або звіти IoT-систем належними та пріоритетними доказами. Це переводить дискусію з площини суб'єктивного сприйняття порушення у площину об'єктивних технічних даних, забезпечуючи високий рівень передбачуваності вирішення спору.

Легітимізація новітніх способів забезпечення в Україні ґрунтується на динамічному оновленні законодавства. Закон України «Про віртуальні активи» у редакції 2024 року та очікувані зміни до Податкового кодексу у 2025–2026 роках створюють умови для повноцінного використання криптоактивів як застави (Про віртуальні активи, 2022). Згідно з проєктами законів (напр. № 10225-д), з 1 січня 2026 року в Україні має запрацювати повноцінний ринок віртуальних активів, що відповідає європейським нормам MiCA (Проєкт Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні», 2025), що дозволить українським компаніям легально впроваджувати такі інструменти, як: смарт-страхування (Smart Insurance), де виплата ініціюється автоматично при порушенні логістичного регламенту; кібер-забезпечення (Cyber-security bonds), що гарантує технічну цілісність середовища виконання ЗЕД-контракту та токенизовані забезпечувальні депозити, що працюють у режимі 24/7 без вихідних та затримок банківської системи.

Удосконалення підходу до Standby Letters of Credit та їх визначення як «нормативно-

невизначених звичаєвих способів забезпечення» дозволяє українським суб'єктам ЗЕД інтегруватися у міжнародну практику логістики, де автономія від національних норм про розрахунки є критичною.

Висновки

На підставі проведеного аналізу можна сформулювати наступні положення щодо трансформативних способів забезпечення виконання зобов'язань у фінансовій сфері ЗЕД під впливом ІТ-технологій. По-перше, обґрунтовано концепцію «алгоритмічної невідворотності», яка заміщує традиційний юрисдикційний примус програмною неможливістю порушення умов контракту в автоматизованому середовищі. По-друге, запропоновано авторське визначення «цифрового утримання» (Digital Lien) як програмно-технічного обмеження корисних властивостей предмета різноманітних ЗЕД договорів, що дозволяє кредитору здійснювати ефективний контроль без фізичного володіння річчю.

По-третє, дістало подальшого розвитку трактування акцесорності у формі «керованої автономності», що відповідає стандартам Регламенту ЄС Data Act 2025 року та нівелює ризик суб'єктивного впливу сторін на виконання забезпечувальної функції. По-четверте, удосконалено правову конструкцію Negative Pledge та Comfort Letters через їх трансформацію в інформаційно-динамічні способи забезпечення, що базуються на репутаційному капіталі та автоматизованому аудиті активів у реальному часі.

Запровадження категорії «технологічної автономності» доказів та застосування принципу Lex Informatica дозволяє уникнути правової невизначеності при використанні децентралізованих технологій у транскордонних спорах. Перспективи подальших досліджень полягають у деталізації механізмів «смарт-страхування» та «кібер-забезпечення» як засобів гарантування цілісності цифрового середовища, що є критичною умовою реалізації прав кредитора у сучасному цифровому обороті, адже Україна, адаптуючи своє законодавство до вимог 2025–2026 років, має унікальний шанс стати центром криптоінновацій у Східній Європі, забезпечивши баланс між технологічним прогресом та правовою захищеністю суб'єктів ЗЕД.

Список використаних джерел

- AI Act: implications for the EU banking and payments sector (2025). URL: [https://www.eba.europa.eu/DataAct:Regulation\(EU\)2023/2854oftheEuropeanParliamentandoftheCouncilof13December2023](https://www.eba.europa.eu/DataAct:Regulation(EU)2023/2854oftheEuropeanParliamentandoftheCouncilof13December2023). URL: <https://eur-lex.europa.eu>
- Dogan, O., & Karacan, H. (2023). A Blockchain-Based E-Commerce Reputation System Built With Verifiable Credentials. ResearchGate. DOI: 10.13140/RG.2.2.14813.08160
- Entry into force of the EU Data Act: what are the key requirements? Clifford Chance. URL: <https://www.cliffordchance.com/>

- Introduction to the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records. URL: <https://aail.org/wp-content/uploads>
- Smart Contracts and the Challenges of Conflict of Laws in Digital Space. *International Journal of Law and Ethics Review*. URL: <https://ijler.umsida.ac.id/>
- Smart Contracts Revisited: Lessons From the Courts in 2025. Sideman & Bancroft. URL: <https://www.sideman.com>
- Zaccagni, Z. (2023). Using Blockchain to Ensure Reputation Credibility in Decentralized Review Management. *UNT Digital Library*. URL: <https://digital.library.unt.edu/>
- Бернацький, М. В. (2020). Смарт-контракт: форма правочину чи зміст. *Ius Privatum*, 1–2. URL: <https://iusprivatumjournal.online/>
- Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
- Закон України «Про електронну комерцію» № 675-VIII (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
- Киреєва, Н. С. (2023). *Господарсько-правове регулювання електронних фінансових послуг в умовах інформаційного суспільства* [Дис. докт. філос. Національний університет «Одеська юридична академія»]. Електронний депозитарій Національного університету «Одеська юридична академія». URL: <https://dspace.onua.edu.ua/>
- Кузнєцова, Н. С., & Хоменко, В. О. (2020). Просуб'єктна концепція підприємства. *Вісник Національної академії правових наук України*, 27(3), 14–32.
- Луць, В. В. (2008). Контракти у підприємницькій діяльності. Юрінком Інтер.
- Майданик, Р. А. (2012). Цивільне право: загальна частина. Т. I: Вступ у цивільне право. Алерта.
- Могил, Л. С. (2023). *Правове забезпечення використання криптовалют в господарському обігу* [Дис. докт. філос. Національний університет «Одеська юридична академія»]. Електронний депозитарій Національного університету «Одеська юридична академія». URL: <https://dspace.onua.edu.ua/>
- Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» № 10225-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/>
- Цивільний кодекс України № 435-IV (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Сірий Ігор Юрійович,

підполковник, слухач навчально-наукового інституту
воєнної історії, права та соціальних наук
Національного університету оборони України
Київ, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0008-8073-9249>

Медвідь Людмила Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри військового права та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту воєнної історії,
права та соціальних наук
Національного університету оборони України
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0035-9748>

У статті досліджуються правові засади соціального захисту учасників бойових дій (далі – УБД) у сучасній Україні, зосереджуючись на наслідках повномасштабної агресії РФ та правового режиму воєнного стану. Розглянуто еволюцію статусів (від «учасника АТО» та «учасника ООС» до розширення переліку учасників після 2022 року) і вплив цих змін на доступ до гарантій. Нормативну основу становлять Конституція України, спеціальні закони про статус ветеранів та про соціально-правовий захист військовослужбовців, зокрема й учасників бойових дій, доповнені підзаконними актами, кодексами й місцевими програмами. Розкрито ключові інструменти підтримки: медичне забезпечення і реабілітація, житлові та земельні механізми, податкові пільги, гарантії зайнятості, освітні та фінансові програми, сервісні послуги для родин захисників. Окреслено чинники змін системи – цифровізація процедур, єдині реєстри, е-посвідчення, міжвідомчий обмін даними, що зменшують бюрократичні витрати та підвищують адресність. Водночас виявлено системні вади: фрагментарність підзаконного регулювання, регіональні диспропорції, нерівномірність фінансування, брак психосоціальної реабілітації та слабкі механізми контролю виконання.

Стислий порівняльний огляд практик США, Польщі та Ізраїлю демонструє ефективність моделей, де поєднано комплексність, сталі бюджети й розвинену цифрову інфраструктуру супроводу ветеранів. На цій основі запропоновано кодифікацію «ветеранського» масиву норм, розгортання е-сервісів (електронне посвідчення, кабінет ветерана), уніфіковані маршрути реабілітації, цільовий фонд підтримки та громадський моніторинг. Зроблено висновок, що перехід від логіки одноразових виплат до довгострокового партнерства держава – учасник бойових дій – громада підвищить прозорість, результативність і стійкість політики реінтеграції.

Ключова слова: учасники бойових дій, соціальний захист, правове регулювання, воєнний стан, захист Батьківщини, міжнародний досвід, соціальна політика, законодавство, пільги.

Рекомендоване посилання:

Сірий І. Ю., Медвідь Л. П. Основи правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 93–99. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.14>

BASIS OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF PARTICIPANTS IN COMBAT OPERATIONS

Siryi Ihor Yuriiiovych,

Lieutenant Colonel, student of Educational and Scientific Institute of Military History, Law and Social Sciences of the National Defense University of Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0008-8073-9249>

Medvid Liudmyla Petrivna,

Candidate of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Military Law and Law Enforcement Educational and Scientific Institute of Military History, Law and Social Sciences National Defence University of Ukraine, Ukraine, Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0035-9748>

The article examines the legal principles of social protection of combatants (hereinafter referred to as the UBD) in modern Ukraine, focusing on the consequences of the full-scale aggression of the Russian Federation and the legal regime of martial law. The evolution of statuses (from “ATO participant” and “JO participant” to the expansion of the list of participants after 2022) and the impact of these changes on access to guarantees are considered. The normative basis is the Constitution of Ukraine, special laws on the status of veterans and on the social and legal protection of military personnel, including combatants, supplemented by by-laws, codes and local programs. The key support instruments are revealed: medical care and rehabilitation, housing and land mechanisms, tax benefits, employment guarantees, educational and financial programs, and services for the families of defenders. The factors of system changes are outlined – digitalization of procedures, unified registers, e-certificates, interdepartmental data exchange – that reduce bureaucratic costs and increase targeting. At the same time, systemic flaws are identified: fragmentation of secondary legislation, regional disparities, uneven funding, lack of psychosocial rehabilitation, and weak implementation control mechanisms.

A brief comparative review of the practices of the USA, Poland, and Israel demonstrates the effectiveness of models that combine complexity, stable budgets, and a developed digital infrastructure for supporting veterans. On this basis, the codification of a “veteran” array of norms, the deployment of e-services (electronic certificate, veteran’s office), unified rehabilitation routes, a target support fund, and public monitoring are proposed. It is concluded that the transition from the logic of one-time payments to a long-term partnership between the state, a participant in hostilities, and the community will increase the transparency, effectiveness, and sustainability of reintegration policies.

Key words: *combatants, social protection, legal regulation, martial law, defense of the Motherland, international experience, social policy, legislation, benefits.*

Актуальність теми

Соціальний захист є одним із фундаментальних напрямів діяльності будь-якої сучасної держави, оскільки він відображає рівень її соціальної зрілості, гуманізму та відповідальності перед громадянами. В Україні питання соціального захисту набуває особливої ваги у контексті триваючої збройної агресії російської федерації, внаслідок якої сотні тисяч українців стали учасниками бойових дій. Саме тому формування ефективною системи правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій (далі – УБД) є не лише юридичним, а й моральним обов’язком

держави. Соціальний захист УБД – це не просто надання матеріальної допомоги, а комплекс правових, економічних, медичних і психологічних заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя осіб, які віддали свої сили, здоров’я, а інколи й частину життя заради захисту Батьківщини. УБД є особливою соціальною групою, яка заслуговує на підвищену увагу з боку держави, адже військова служба пов’язана з високим ризиком для життя, порушенням соціальних зв’язків і серйозними психологічними наслідками.

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні з 2022 року, система соціального захисту

зазнала значних навантажень. Кількість осіб, які отримали статус УБД, зросла у декілька разів, що створило потребу в удосконаленні нормативно-правового регулювання, оптимізації процедур надання пільг, а також у цифровізації процесів взаємодії громадян із державними структурами. Соціальний захист УБД перетворився на одну з ключових складових національної безпеки, адже рівень соціального захисту військовослужбовців безпосередньо впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, інших категорій осіб та суспільства в цілому.

Стан дослідження

У рамках дослідження соціального захисту УБД в Україні окремі аспекти досліджували такі науковці, як С. Корольов, С. Пасіка, І. Дацюк, В. Пашинський, Ю. Прудов, Б. Шамрай та ін. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових публікацій, питання соціального захисту УБД в Україні ще потребують подальшого дослідження. Як наслідок, правове регулювання соціального захисту учасників бойових дій в Україні є необхідним і важливим, його беззаперечна наукова цінність і важливість зумовлює необхідність детального аналізу даної теми.

Мета статті

Метою даної статті є аналіз сучасного стану правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій в умовах воєнного стану та формуванні пропозицій щодо підвищення ефективності правових і організаційних механізмів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу

Необхідність забезпечення реальної, а не декларативної реалізації прав УБД є ключовою умовою побудови правової держави, гарантією соціальної справедливості та довіри громадян до інститутів влади. Попри наявність розвиненої законодавчої бази, УБД не рідко стикаються з труднощами в отриманні належних їм пільг, компенсацій чи медичної допомоги. Важливими проблемами залишаються недостатнє фінансування державних програм, бюрократичні бар'єри, розрив між правовими нормами і практикою їх застосування, а також недостатня координація між органами влади. Усе це потребує комплексного аналізу й розробки дієвих рекомендацій щодо вдосконалення системи правового регулювання.

Соціальний захист – це система правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації права громадян на достатній життєвий рівень, матеріальну підтримку у випадках соціальних ризиків, а також допомогу в інтеграції в суспільне життя. Відповідно до статті 46 Конституції України, кожен має право на соціальний захист, що включає забезпечення у разі втрати працездатності, безробіття, втрати годувальника, старості та в інших випадках.

Сутність соціального захисту полягає у тому, щоб створити для громадян умови

безпеки і впевненості в завтрашньому дні. УБД становлять особливу категорію громадян, яким держава зобов'язана гарантувати підвищений рівень соціальної підтримки.

Основними принципами соціального захисту є: принцип верховенства права, принцип рівності та недискримінації, принцип справедливості та пропорційності, принцип комплексності, принцип гарантійності та державної відповідальності, принцип відповідності світовим стандартам (Гетманець & Добровінський, 2025). Це пов'язано з виконанням ними особливого конституційного обов'язку – захисту Вітчизни, незалежності й територіальної цілісності України. Крім матеріальних гарантій, законодавство передбачає і нематеріальні аспекти соціального захисту, таких як психологічна допомога, медична реабілітація, соціальна адаптація до мирного життя.

УБД відносяться до категорії ветеранів війни. Стаття 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначає, що до ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993).

Законодавство України у сфері соціального захисту ветеранів, в тому числі і УБД базується на кількох основних правових актах: Конституція України (ст. 17, 46, 48) (Конституція України, 1996); Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993); Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, 1991); Постанови Кабінету Міністрів України, які деталізують механізми реалізації прав; Накази Міністерства у справах ветеранів України щодо процедур надання статусу, реабілітації та пільг. Так, у межах цифровізації державних послуг створено Єдиний державний реєстр ветеранів війни (Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни, 2019), затверджений порядок надання та позбавлення статусу учасника бойових дій, а також запроваджено електронне посвідчення ветерана (Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів війни та запровадження електронного посвідчення ветерана, 2021). Це дозволяє спростити доступ до пільг, зменшити бюрократію та підвищити прозорість у наданні соціальної допомоги. Таким чином, законодавча база є комплексною, однак існують колізії та неузгодженості та її практична реалізація потребує вдосконалення, зокрема в частині фінансування, обліку ветеранів та узгодженості між різними відомствами. Соціальний захист УБД – важливий елемент державної політики, спрямований на забезпечення належного рівня життя осіб, які ризикували власним життям заради миру та незалежності країни. Правова

база, що регулює ці питання, в цілому сформована, але потребує модернізації відповідно до сучасних умов. Подальший розвиток системи має орієнтуватися на автоматизацію процесів, підвищення ефективності державних програм та посилення контролю за виконанням законів.

Система соціального захисту УБД в Україні побудована на поєднанні державних, муніципальних і громадських механізмів підтримки. Основною метою цієї системи є створення сприятливих умов для матеріального, психологічного та соціального відновлення осіб, які брали участь у бойових діях. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (ст. 12) визначає перелік основних соціальних гарантій, що надаються учасникам бойових дій. До них належать: пільги у сфері житлово-комунального господарства – учасникам бойових дій надається знижка у розмірі 75 % на оплату житлово-комунальних послуг (газ, електроенергія, вода, опалення). Крім того, вони мають право на першочергове отримання житла у разі перебування на квартирному обліку. Медичне забезпечення – мають право на безоплатне медичне обслуговування у державних і комунальних закладах охорони здоров'я. Це включає діагностику, лікування, забезпечення медикаментами, протезування, санаторно-курортне лікування та медичну реабілітацію. Освітні пільги – учасники бойових дій та їхні діти мають право на безоплатне навчання у державних і комунальних закладах освіти, а також на пільги при вступі до закладів вищої освіти. Особи, звільнені зі служби, можуть проходити перекваліфікацію за рахунок держави. Трудові гарантії – законодавство передбачає переважне право учасників бойових дій на залишення на роботі у разі скорочення штату. Також гарантується право на безкоштовне професійне навчання та переорієнтацію. Фінансова підтримка – щороку до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога (її розмір встановлюється постановами Кабінету Міністрів). Додатково ветерани можуть отримувати допомогу до Дня Незалежності України або інших державних свят. Інші пільги – безкоштовний проїзд усіма видами міського транспорту, пільговий проїзд у міжміському транспорті, першочергове обслуговування у державних установах, звільнення від податку на майно у межах, визначених законом (Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, 1993).

Таким чином, система соціальних гарантій охоплює ключові сфери життя ветеранів – житлову, медичну, освітню, трудову й фінансову. Наявність законодавчих гарантій є лише першим етапом соціального захисту. Ефективність системи залежить від дієвого механізму реалізації цих прав.

Основними державними органами, які реалізують соціальні права ветеранів, в тому числі УБД є: Міністерство у справах ветеранів України – координує політику у сфері соціального

захисту ветеранів, веде реєстр УБД, розробляє державні програми підтримки; Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України – забезпечує комплексну підтримку учасників бойових дій (УБД) через такі основні напрямки: грошові виплати, пільги на комунальні послуги та транспорт, медичну і реабілітаційну допомогу, протезування, санаторне лікування, соціальний супровід, психологічну підтримку, правову допомогу та підтримку їхніх сімей; Міністерство охорони здоров'я України – забезпечує безкоштовне лікування та медикаменти, реабілітацію і протезування, санаторно-курортне оздоровлення, психологічну допомогу та пріоритетний доступ до медичних послуг. Органи місцевого самоврядування – реалізують програми підтримки ветеранів на регіональному рівні. Для підвищення доступності послуг ветерани можуть скористатися порталом «Дія», через який доступні електронні посвідчення, заявки на отримання пільг, запити до реєстру ветеранів. Це є важливим кроком до зменшення бюрократичних процедур і прискорення процесу отримання допомоги.

Водночас у практиці реалізації соціальних гарантій зберігаються певні проблеми: недостатнє фінансування державних програм; розрив між законодавчими нормами та практикою; недосконалість обліку ветеранів; в тому числі УБД, затримки у виплатах грошової допомоги; відсутність комплексної системи психологічної підтримки. Вирішення цих проблем вимагає інтегрованого підходу – спрощення процедур, збільшення фінансування, посилення міжвідомчої взаємодії.

Важливою складовою дослідження є аналіз судової практики, яка демонструє, як саме на практиці реалізуються законодавчі гарантії УБД. Суди часто розглядають спори щодо: надання або відмови у статусі УБД; невиклати або зменшення розміру грошової допомоги; порушення права на пільги при оплаті комунальних послуг; відмови у безкоштовному медичному забезпеченні.

Верховний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що будь-яке обмеження соціальних гарантій ветеранів без належного правового обґрунтування є незаконним. Так, Постанова Верховного Суду у справі № 560/8064/22 від 13.06.2023 підтверджує: зменшення розміру щорічної разової допомоги до 5 травня, встановленого на виконання постанов Кабінету Міністрів України, є неправомірним, оскільки ветерани мають безумовне право на отримання її за встановленим Законом розміром – і жодне підзаконне рішення не може обмежувати це право (Постанова Верховного Суду у справі № 560/8064/22, 2023). Аналіз судової практики свідчить, що: ветерани часто стикаються з формалізмом органів соціального захисту; існують проблеми у доведенні факту участі у бойових діях (особливо у добровольчих формуваннях); рішення

судів нерідко не виконуються вчасно через дефіцит бюджетних коштів.

Законодавча база є розвиненою, однак механізми реалізації потребують посилення. Урядом напрацьовані рішення, щоб захисники і захисниці могли гідно інтегруватися в соціальне життя після повернення з війни У статті «Нова ветеранська політика: від реабілітації до самореалізації» наведено п'ять пріоритетів держави для допомоги ветеранам. Зокрема вказано: 1) забезпечення сервісної інфраструктури для захисників і захисниць – запровадження нових послуг, цифровізація ветеранських сервісів, інтеграція реєстрів, спрощення процедур та масштабування «єдиних вікон» у ЦНАПах; 2) створення умов для економічної активності – сприяння працевлаштуванню або відкриттю власного бізнесу, надання можливостей для отримання нової професії або вдосконалення навичок; 3) лікування та реабілітація ветеранів і ветеранок, включно з фізичною та психологічною реабілітацією, а також відкриттям сучасних Центрів реабілітації по всіх регіонах; 4) доступне житло для захисників і захисниць – компенсації на придбання житла для ветеранів та їхніх родин; 5) вшанування подвигу українських військових – просування тематики пам'яті через освіту та масштабні національні проекти політики пам'яті (Малолеткова, 2023). Тільки за умови ефективного поєднання законодавчих норм та їх практичного виконання можливо забезпечити гідне життя для УБД і членів їхніх сімей.

Водночас система соціального захисту УБД в Україні має низку серйозних проблем, що ускладнюють ефективну реалізацію їхніх прав. Недостатнє фінансування програм соціального захисту – державний бюджет України не завжди забезпечує повне фінансування передбачених законом виплат і пільг. У період дії правового режиму воєнного стану значна частина ресурсів спрямовується на оборонні потреби, тому програми соціальної підтримки часто фінансуються за залишковим принципом. Це призводить до затримок у виплатах, скорочення розміру допомог та невиконання рішень судів. Нерівність у доступі до соціальних послуг – проблемою залишається нерівномірність реалізації програм у різних регіонах України. У великих містах ветерани мають ширший доступ до медичних і психологічних послуг, тоді як у сільській місцевості система практично не функціонує. Це суперечить конституційному принципу рівності громадян перед законом. Недостатній рівень психологічної та соціальної реабілітації – багато ветеранів потребують психологічної допомоги через наслідки участі у бойових діях. Однак система реабілітації залишається фрагментарною: не вистачає фахівців, належної матеріальної бази, а також програм реінтеграції до мирного життя. Відсутність ефективного контролю за виконанням законів – органи соціального захисту часто не несуть реальної відповідальності

за неналежне виконання своїх обов'язків. Відсутній механізм громадського моніторингу, що знижує прозорість системи та створює простір для зловживань. Таким чином, існуючі проблеми мають як фінансовий, так і організаційно-правовий характер, що вимагає системних реформ на рівні державної політики.

За результатами дослідження, проведеного Українським ветеранським фондом та дослідницькою агенцією “Info Sapiens” виокремлено низку потреб, що стосуються медичної та психологічної сфери, освіти та працевлаштування, пільг, проблеми переходу та реінтеграції, а також проєктів для ветеранів та їхніх родин. Відмічено низку пропозицій щодо реалізації базових медичних послуг, які вони отримують. Наприклад, обстеження / лікування репродуктивного здоров'я, зубів, процедури комп'ютерної томографії, магнітно-резонансної томографії. Нині ці послуги, зі слів ветеранів, є для них платними. Щодо психологічної допомоги, то називають її актуальною, втім, за місцями їхнього проживання бракує центрів та інституцій, де б її надавали. Бракує психологів також у військових частинах та лікарнях (ZMINA, 2024).

Аналіз міжнародного досвіду дає змогу визначити ефективні моделі соціальної підтримки військовослужбовців і ветеранів, які можна адаптувати в Україні. У Сполучених Штатах діє Департамент у справах ветеранів (VA) – потужна структура, яка надає ветеранам комплексну підтримку: пенсійне забезпечення, медичні послуги, пільгові кредити, освіту, працевлаштування та житлові програми. Фінансування цієї системи є стабільним і закріпленим у бюджеті. Окрему увагу приділено психологічній реабілітації ветеранів, які повертаються із зон бойових дій (U. S. Department of Veterans Affairs 2024). У Польщі діє Управління у справах ветеранів і репресованих осіб, яке координує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів. Польський досвід показує, що ефективність системи залежить від міжвідомчої взаємодії та високого рівня оцифрування послуг. Ветерани мають можливість подати заявку на пільгу або допомогу онлайн (Polish Office for War Veterans and Victims of Oppression, 2025). Держава Ізраїль приділяє особливу увагу військовим і членам їхніх сімей. Міністерство оборони Ізраїлю забезпечує не лише фінансову підтримку, але й довготривалу соціальну інтеграцію ветеранів через систему реабілітаційних центрів, навчальних грантів та підтримку бізнесу, який створюють ветерани (Israel Ministry of Defense, 2023).

Світова практика демонструє, що ефективна система соціального захисту ветеранів базується на трьох ключових принципах: комплексність – об'єднання медичних, освітніх, фінансових і психологічних програм у єдину систему. Діджиталізація – спрощення процедур завдяки електронним сервісам і єдиному реєстру. Стійке фінансування – чітке бюджетне планування без

скорочень під час кризових періодів. Застосування цих принципів в Україні сприятиме посиленню соціальної політики у сфері підтримки ветеранів війни, зокрема і УБД.

На підставі проведеного аналізу можна визначити основні напрями вдосконалення системи соціального захисту ветеранів, зокрема і УБД в Україні: Удосконалення законодавчої бази, а саме необхідно провести ревізію чинних нормативно-правових актів, щоб усунути дублювання положень і неузгодженості між різними законами. Варто створити єдиний кодифікований акт – «Ветеранський кодекс України», який би систематизував усі права та гарантії. Розвиток електронних сервісів, як позитивний крок є впровадження електронного посвідчення ветерана через портал «Дія», але необхідно розширити функціонал – додати можливість отримання компенсацій, подання заяв, консультацій у режимі онлайн. З метою підвищення рівня психологічної реабілітації слід рекомендувати створити єдину національну програму психосоціальної адаптації, що охоплюватиме не лише ветеранів, а й членів їхніх сімей. До реалізації мають бути залучені фахові психологи, соціальні працівники та волонтерські організації. Зміцнення фінансового забезпечення програм – потрібно передбачити цільовий державний фонд соціальної підтримки ветеранів, який не залежатиме від коливань бюджету оборонної сфери. Кошти фонду можуть формуватися з держбюджету, благодійних внесків, міжнародної допомоги. Посилення громадського контролю – важливо створити механізми участі ветеранських об'єднань у контролі за реалізацією законів. Це сприятиме прозорості та запобіганню зловживанням у сфері розподілу соціальних ресурсів. Запит на розвиток партнерства з бізнесом, тобто необхідно стимулювати приватний сектор до участі у програмах підтримки ветеранів через податкові пільги, гранти та соціальні ініціативи (наприклад, програми «робота для ветеранів» або «ветеранський бізнес»). Правове регулювання соціального захисту УБД в Україні має суттєві досягнення, але залишається динамічною сферою, що потребує подальших реформ.

Частину проблем можливо вирішити шляхом цифровізації, посилення громадського впливу та підвищення прозорості у розподілі ресурсів. Досвід розвинених держав свідчить, що справжній соціальний захист ветеранів – це не лише матеріальна підтримка, а й створення умов для їх повноцінної інтеграції у суспільство. Тому головним напрямом української політики має стати перехід від моделі «допомоги» до моделі «партнерства та розвитку», у якій ветерани сприймаються як активні учасники соціального та економічного життя країни.

Висновки

Соціальний захист УБД є важливою складовою державної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя осіб, які брали участь

у захисті територіальної цілісності України. Його сутність полягає в системі правових, економічних і організаційних заходів, що гарантують реалізацію конституційного права. Нормативно-правова база соціального захисту ветеранів війни, в тому числі УБД, є достатньо розгалуженою та включає Конституцію України, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Закон «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також низку підзаконних актів.

Проте між ними існують певні неузгодженості, що ускладнюють реалізацію прав ветеранів на практиці. В Україні сформовано широку систему соціальних гарантій, що охоплює пільги на оплату житлово-комунальних послуг, медичне забезпечення, освітні та трудові пільги, грошові виплати, допомогу на лікування, психологічну реабілітацію тощо. Проте практична реалізація цих гарантій часто ускладнена через брак фінансування, бюрократичні перепони та нерівномірність надання послуг у регіонах. Судова практика підтверджує, що ветерани нерідко змушені відстоювати свої права в суді. Це свідчить про недосконалість механізмів виконання законів і недостатній контроль з боку державних органів. Основними проблемами системи соціального захисту УБД залишаються: фінансова нестабільність програм підтримки; недосконалість нормативного регулювання; низький рівень психологічної реабілітації; брак цифрових сервісів та електронної взаємодії; недостатня участь громадських організацій у контролі за виконанням законів. З урахуванням міжнародного досвіду (США, Польща, Ізраїль) визначено, що найефективніші системи підтримки ветеранів базуються на комплексності, діджиталізації та стабільному фінансуванні. Для підвищення ефективності системи соціального захисту УБД в Україні слід запропонувати: Кодифікувати законодавство у сфері ветеранської політики (створення «Ветеранського кодексу»); створити цільовий державний фонд підтримки ветеранів; розширити цифрові сервіси для ветеранів через портал «Дія»; забезпечити системну психологічну реабілітацію та професійну адаптацію; запровадити громадський моніторинг за реалізацією соціальних гарантій. Підсумовуючи, можна стверджувати, що правове регулювання соціального захисту УБД в Україні потребує подальшого вдосконалення, зокрема через удосконалення законодавства, зміцнення фінансових механізмів і впровадження європейських стандартів соціальної політики. Ефективна підтримка ветеранів, зокрема УБД – це не лише виконання державного обов'язку, а й запорука суспільної стабільності, єдності та розвитку української державності.

Список використаних джерел

- Israel Ministry of Defense (2023). *Rehabilitation Department Programs*. Tel Aviv.
 Polish Office for War Veterans and Victims of Oppression (2025). URL:

- <https://www.kombatanci.gov.pl/index.php/en/the-office/about-the-office>
- U. S. Department of Veterans Affairs. *Annual Report 2024*. Washington (2024). URL: <https://www.dva.gov.au/documents-and-publications/annual-reports>
- Гетманець, О. П., Добровінський, А. В. (2025). Правові принципи соціального захисту військовослужбовців в Україні. URL: https://www.researchgate.net/publication/395637071_Pravovi_principi_socialnogo_zahistu_viyskovosluzbovciv_v_Ukraini
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів війни та запровадження електронного посвідчення ветерана» № 1954-IX (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1954-20#Text>
- Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-XII (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
- Конституція України № 3551-XII (1993). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- Малолеткова, О. (2023). Нова ветеранська політика: від реабілітації до самореалізації. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/nova-veteranska-politika-vid-reabilitaciyi-do-samo/>
- Міністерство охорони здоров'я України (2025). URL: <https://moz.gov.ua/uk/v-ukrayini-rozshiryuyut-mozhливosti-pidtrimki-veteraniv-u-zakladah-ohoroni-zdorov-ya>
- Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України (2025). URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/veteranam-viyskovosluzhbovtsyam-ta-simyam>
- Міністерство у справах ветеранів України (2025). URL: <https://mva.gov.ua>
- Постанова Верховного Суду від 13.06.2023 у справі № 560/8064/22 (2023). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_06_16_560_8064_22
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни» № 700 (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2019-п#Text>
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України» № 413 (2014). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247586818>
- Серед ветеранів поширеним є знецінення особистого психічного стану та допомоги фахівців – дослідження (2024). URL: <https://zmina.info/news/sered-veteraniv-poshyrenym-ye-zneczinennya-osobystogo-psychologichnogo-stanu-ta-dopomogy-fahivcziv-doslidzhennya/>

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ РОЗУМНОСТІ ПОВЕДІНКИ КРЕДИТОРА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ НИМ ДІЙ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ ЗБИТКІВ

Федорко Марина Сергіївна,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8358-3787>

У представленій статті проаналізовано нормативну модель мінімізації збитків, закріплену у ч. 2 ст. 616 Цивільного кодексу України, та в актах міжнародної та європейської уніфікації договірних права, зокрема: Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципах європейського договірних права, Модельних правилах європейського приватного права.

Обґрунтовано функціональну близькість моделей мінімізації збитків, які втілені у досліджуваних актах, що полягає у коригуванні обсягу відшкодування з урахуванням поведінки потерпілої сторони після порушення зобов'язання.

Доведено, що обов'язок мінімізації збитків не заперечує принцип повного відшкодування, а виступає його функціональним уточненням, виключаючи з компенсації ту частину шкоди, яка виникла внаслідок нерозумної або пасивної поведінки самого кредитора.

Обґрунтовано внутрішній зв'язок між принципом розумності та обов'язком мінімізації збитків, за якого розумність виконує роль оцінки стандарту поведінки, а обов'язок мінімізації збитків є його практичним проявом. Вказується, що відсутність у Цивільному кодексі України прямого нормативного закріплення критерію розумності у контексті дій кредитора щодо мінімізації власних збитків – ускладнює формування стандарту належної поведінки кредитора.

Продемонстровано відсутність єдиного підходу при застосуванні українськими судами положень ч. 2 ст. 616 Цивільного кодексу України та ігнорування принципу розумності при оцінці дій кредитора щодо мінімізації власних збитків.

Обґрунтовується доцільність закріплення вимоги розумності дій кредитора у ч. 2 ст. 616 ЦК України з метою підвищення правової визначеності та наближення національного регулювання до європейських стандартів.

Сформульовано основні критерії розумної поведінки кредитора, які полягають у наступному: відповідність звичайним стандартам цивільного обороту та діловій практиці, доступність заходів конкретному кредитору за конкретних обставин, а також незалежність оцінки розумності від фактичної результативності вжитих заходів.

Ключові слова: мінімізація збитків, відшкодування збитків, принцип повного відшкодування збитків, принцип розумності, уніфіковане договірне право.

Рекомендоване посилання:

Федорко М. С. Критерії оцінки розумності поведінки кредитора при здійсненні ним дій щодо мінімізації збитків. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.15>

CRITERIA FOR ASSESSING THE REASONABLENESS OF THE CREDITOR'S CONDUCT IN MITIGATING LOSSES

Fedorko Maryna Serhiivna,

Senior Lecturer, Department of Civil Law Disciplines,
Odesa National University named after I. I. Mechnikov
Odesa, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8358-3787>

The article analyzes the normative model of loss mitigation as enshrined in Part 2 of Article 616 of the Civil Code of Ukraine, as well as in acts of international and European unification of contract law, in particular the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, the Principles of European Contract Law, and the Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference.

The functional similarity of the loss mitigation models embodied in the analyzed instruments is substantiated. This similarity lies in the adjustment of the scope of compensation with due regard to the conduct of the injured party after the breach of the obligation.

It is demonstrated that the obligation to mitigate losses does not contradict the principle of full compensation, but rather serves as its functional specification, excluding from compensation that part of the damage which resulted from the unreasonable or passive conduct of the creditor.

The internal connection between the principle of reasonableness and the obligation to minimize losses is substantiated, whereby reasonableness serves as a standard for evaluating behavior, and the obligation to minimize losses constitutes its practical implementation. It is noted that the absence of direct normative enshrinement of the reasonableness criterion in the Civil Code of Ukraine, in the context of the creditor's actions to minimize their own losses, complicates the formation of a standard of proper creditor behavior.

The lack of a unified approach by Ukrainian courts in applying the provisions of Part 2 of Article 616 of the Civil Code of Ukraine and the disregard for the principle of reasonableness in assessing the creditor's actions to minimize their own losses are demonstrated.

The advisability of enshrining the requirement of reasonableness of the creditor's actions in Part 2 of Article 616 of the Civil Code of Ukraine is substantiated in order to increase legal certainty and bring national regulation closer to European standards.

The main criteria for reasonable creditor behavior are formulated as follows: compliance with the usual standards of civil commerce and business practice, the availability of measures to a specific creditor under specific circumstances, and the independence of the assessment of reasonableness from the actual effectiveness of the measures taken.

Key words: *loss mitigation, damages, principle of full compensation of damages, principle of reasonableness, unified contract law.*

Актуальність теми

Порушення договірної зобов'язання не лише породжує питання відповідальності боржника, а й актуалізує оцінку поведінки кредитора. Право не залишається байдужим до пасивної поведінки кредитора, який, за реальної можливості вжити доступних і доцільних заходів для зменшення негативних наслідків порушення договору, утримується від їх здійснення. У таких випадках з обсягу відшкодування виключаються ті збитки, яких можна було уникнути за умови розумної та добросовісної поведінки кредитора.

У цивільному праві України положення щодо впливу поведінки потерпілої сторони на розмір збитків закріплено у частині другій статті 616 Цивільного кодексу України. Водночас українська судова практика засвідчує відсутність єдиного підходу до визначення змісту обов'язку

кредитора щодо мінімізації збитків, а також критеріїв оцінки розумності його поведінки.

У контексті реформування цивільного законодавства України відповідно до Концепції оновлення Цивільного кодексу України особливої актуальності набуває дослідження підходів, закріплених у джерелах міжнародної та європейської уніфікації договірних прав щодо стандартів поведінки кредитора після порушення зобов'язання. Зіставлення вказаних підходів із положеннями цивільного права України та практикою їх застосування дає змогу виявити наявні прогалини й окреслити напрями удосконалення правового регулювання відшкодування договірних збитків.

Стан дослідження

Питання обов'язку кредитора щодо мінімізації збитків досліджували вітчизняні науковці, зокрема І. А. Діковська, В. Б. Марченко, В. Д. Примак, І. В. Розізнана. Серед зарубіжних

дослідників слід відзначити M. G. Bridge, H. McGregor, E. Farnsworth, O. Lando, Ch. Von Bar, R. Zimmermann. Водночас проблема визначення та практичного застосування критеріїв оцінки розумності дій кредитора щодо мінімізації збитків в українському праві залишається недостатньо розробленою.

Мета статті

Мета дослідження полягає у виявленні сутності та специфіки нормативного закріплення обов'язку кредитора щодо мінімізації збитків у цивільному праві України та в актах міжнародної і європейської уніфікації договірних права, а також у формуванні теоретичних положень щодо оптимізації реалізації цього обов'язку в цивільному праві України.

Виклад основного матеріалу

Обов'язок щодо мінімізації кредититором власних збитків історично сформувався в англійському праві на основі низки прецедентів. Англійська доктрина сприймає дії кредитора зі зменшення власних збитків як виконання обов'язку, причому відзначається не зовсім коректне вживання терміну «обов'язок», оскільки у разі його порушення кредитора не можна притягнути до відповідальності, а санкція полягає у неможливості стягнення збитків (Beatson, 2020).

Надалі обов'язок кредитора щодо мінімізації збитків знайшов закріплення в континентальних правопорядках, а також закріпився на рівні актів міжнародної та європейської уніфікації договірних права.

Відповідно до ст. 616 Цивільного Кодексу України суд має право зменшити розмір збитків, які стягуються з боржника, якщо кредитор умисно або з необережності сприяв збільшенню розміру збитків, завданих порушенням зобов'язання, або не вжив заходів щодо їх зменшення.

Відповідно до Конвенції про міжнародну купівлю-продаж відшкодування збитків обмежується обов'язком зменшити збитки, який регулюється статтею 77 Конвенції ООН про міжнародну купівлю-продаж наступним чином: сторона, що посилається на порушення договору, повинна вжити таких заходів, які є розумними за даних обставин для зменшення шкоди, включаючи упущену вигоду, що виникає внаслідок порушення договору. Якщо вона не вживає таких заходів, то сторона, що порушила договір, може вимагати зменшення відшкодування збитків на суму, на яку вони могли бути зменшені.

Відповідно до положень ст. 7.4.8 Принципів УНІДРУА сторона, яка не здійснила виконання, не несе відповідальності за шкоду, завдану постраждалій стороні, в мірі, в якій така шкода повинна була бути зменшена об'єктивними діями постраждалої сторони. Постраждала сторона має право на відшкодування будь-яких витрат, об'єктивовано понесених у зв'язку із намаганням зменшити шкоду.

Відповідно до ст. 9.505 Принципів європейського договірних права сторона, яка

не виконала зобов'язання, не несе відповідальності за збитки, понесені потерпілою стороною, у тій мірі, в якій потерпіла сторона могла б зменшити збитки, вживши розумних заходів. Потерпіла сторона має право на відшкодування будь-яких розумно понесених витрат, спрямованих на зменшення збитків.

Також у III, 3.705 Модельних правилах європейського приватного права закріплено, що боржник не несе відповідальності за збитки, понесені кредитором, тою мірою, якою кредитор міг би зменшити збитки, вживши розумних заходів. Кредитор має право відшкодувати будь-які витрати, розумно понесені при спробі зменшити збитки.

Слід відзначити функціональну близькість української моделі мінімізації кредититором власних збитків та моделей, закріплених в актах міжнародної та європейської уніфікації договірних права, яка полягає у коригуванні обсягу договірної відповідальності з урахуванням поведінки потерпілої сторони після порушення зобов'язання. Водночас у Цивільному кодексі України відсутня пряма вказівка на принцип розумності як стандарт поведінки кредитора при вчиненні ним відповідних дій. Вказану ситуацію можна пояснити тим, що за загальним правилом розумність виступає одним із базових засадничих принципів цивільного права та підлягає застосуванню при оцінці поведінки учасників цивільних правовідносин. У цьому значенні вимога розумності дій кредитора щодо мінімізації збитків діє опосередковано – через загальні засади цивільного законодавства.

В юридичній літературі існують різні оцінки обов'язку кредитора щодо мінімізації збитків. Більшість дослідників розглядають його як необхідний елемент сучасної моделі цивільно-правової відповідальності, спрямований на запобігання необґрунтованому зростанню розміру шкоди, тобто, покладаючи в основу економічну доцільність, забезпечення балансу інтересів сторін та реалізацію принципу розумності (Примак, 2013). Вказується, що мета принципу зменшення збитків – визнання того, що потерпіла сторона сама повинна дбати про себе, і цей обов'язок не зникає лише тому, що інша сторона завдала їй шкоди (Bridge, 2009).

Критичне ставлення до закріплення обов'язку кредитора щодо мінімізації власних збитків було висловлено В. Б. Марченко, який вказував, що «у контексті сучасної зобов'язально-правової парадигми імперативна вимога щодо вжиття кредитором «достатніх заходів», щоб запобігти виникненню збитків чи зменшити їх» виглядає логічно суперечливою і юридично непояснюваною <...> Суди, застосовуючи цей принцип фактично сприяють переключенню відповідальності за порушення зобов'язання з боржника на кредитора, а за своїм змістом він суперечить самій ідеї цивільних прав, оскільки фактично позбавляє кредитора права на захист

від порушення зобов'язання боржником шляхом відшкодування упущеної вигоди (Марченко, 2024).

Наведені критичні аргументи не враховують ані нормативної логіки ст. 616 ЦК України, ані функціонального призначення обов'язку мінімізації збитків у механізмі цивільно-правової відповідальності. По-перше, зазначена норма не перекладає відповідальність за порушення зобов'язання з боржника на кредитора, а виключає компенсацію тієї частини збитків, яка виникла внаслідок нерозумної або пасивної поведінки кредитора. Таким чином, положення щодо мінімізації кредитором власних збитків спрямовані на коригування обсягу відшкодування з урахуванням поведінки потерпілої сторони після порушення. По-друге, законодавство не виключає відшкодування упущеної вигоди як складової збитків, оскільки положення ст. 616 ЦК України охоплюють не лише упущену вигоду, а й реальні збитки, якщо їх збільшення стало наслідком умисних або необережних дій (бездіяльності) самого кредитора.

На нашу думку, положення щодо мінімізації кредитором власних збитків спрямовані на виключення з обсягу відшкодування тієї частини збитків, яка виникла внаслідок нерозумної чи пасивної поведінки самого кредитора після порушення зобов'язання. У цьому значенні обов'язок мінімізації збитків виступає не запереченням, а функціональним уточненням принципу повного відшкодування. Отже, критичні оцінки обов'язку мінімізації збитків, що зводяться до тверджень про перекладення відповідальності з боржника на кредитора або про заперечення права на повне відшкодування, не враховують його нормативної та функціональної природи.

Як зазначалось вище, у Цивільному кодексі України відсутнє пряме нормативне закріплення критерію розумності у контексті дій кредитора щодо мінімізації власних збитків. В юридичній літературі саме з позиції реалізації принципу розумності розглядаються дії потерпілого щодо мінімізації своїх витрат після правопорушення, при цьому, сторони мають керуватися інтересами протилежної сторони (Примак, 2013). Визначаючи розумну поведінку як таку, що спрямована на мінімізацію власних витрат після правопорушення з урахуванням інтересів протилежної сторони, автор фактично розглядає мінімізацію збитків як конкретний прояв принципу розумності у договірних правовідносинах. За такого підходу принцип розумності виступає критерієм оцінки поведінки кредитора, тоді як обов'язок мінімізації збитків – його практичною реалізацією. Вказане свідчить про наявність внутрішнього зв'язку між обов'язком мінімізації збитків та принципом розумності.

Українська судова практика демонструє своєрідність застосування положень ч. 2 ст. 616 Цивільного кодексу України щодо дій потерпілого зі зменшення власних збитків. В більшості випадках суди обмежуються декларативною констатацією наявності відповідного припису

ст. 616 ЦК України, але не супроводжують її фактичним застосуванням до конкретної справи. Зокрема, такий підхід продемонстровано у рішенні Дніпровського районного суду м. Херсона від 23.05.2013 по справі № 666/2181/13-ц, рішенні Краматорського міського суду Донецької області від 28.09.2012 по справі № 0528/11864/2012, рішенні господарського суду Житомирської області від 25.09.2025 по справі № 906/808/24.

Носівський районний суд Чернігівської області у рішенні від 27.04.2007 по справі № 2-194/2007 року звернувся до аналізу поведінки самого кредитора у контексті приписів статті 616 ЦК України, вказавши на «можливі» заходи з боку кредитора, перелічивши їх та дійшовши висновку, що кредитор сприяв збільшенню розміру шкоди або принаймні не перешкодив її зростанню, що прямо охоплюється диспозицією статті 616 ЦК України. У рішенні від 23.01.2020 по справі № 911/1621/19 Господарський суд Київської області констатував, що збитки виникли не лише (і не стільки) внаслідок порушення перевізника, скільки внаслідок власної господарської поведінки позивача.

Слід відзначити, що обґрунтування можливості зменшення розміру збитків перебуває у сфері інтересів порушника зобов'язання і має здійснюватися саме ним. Саме боржник зацікавлений у доведенні причинно-наслідкового зв'язку між пасивною поведінкою кредитора та розміром шкоди, а також доведенні того, які саме збитки могли бути відвернуті розумними діями кредитора. Водночас аналіз судових рішень українських судів свідчить про відсутність з боку порушника економічного обґрунтування наслідків невчинення кредитором заходів щодо мінімізації збитків. Внаслідок цього зменшення розміру відшкодування здійснюється без обґрунтованих розрахунків, які б пояснювали величину такого зменшення. Також аналіз судових рішень дозволяє дійти висновку, що, застосовуючи положення ч. 2 ст. 616 ЦК України, суди жодного разу прямо не апелюють до критерію розумності поведінки кредитора. Іноді суди вказують на можливі або потенційні дії, які міг вчинити кредитор з метою зменшення збитків: відключення абонента від споживання, заміна контрагента, зміна умов договору, незалежно від оцінки реальності цих дій, їхньої розумності, економічної доцільності. Загалом спостерігається ігнорування судами загальнонормативного припису дотримання принципу розумності, а судова дискреція ґрунтується на «належній» або «очікуваній» моделі поведінки кредитора. Вказане свідчить про нормативну невизначеність підходів судів до застосування обов'язку кредитора щодо мінімізації збитків. У цьому контексті особливого значення набувають положення актів міжнародної уніфікації договірних прав, які дозволяють конкретизувати зміст вимоги розумності дій кредитора.

Певні орієнтири щодо видів розумних заходів щодо мінімізації збитків можна знайти в коментарі до Принципів УНІДРУА 2010 року, де такі дії поділяються на дві групи: 1) ті, що спрямовані на зменшення існуючої шкоди (наприклад, укладення замінюючих правочинів); 2) ті, що запобігають збільшенню початкової шкоди. Слід відзначити, що, попри те, що у 2016 році відбулася редакція Принципів УНІДРУА, положення про обов'язок мінімізації шкоди у Принципах УНІДРУА залишаються незмінними. Керуючись вказаним поділом, до другої групи заходів можна віднести, виділені А. І. Діковською «заходи запобігання зіпсуттю товару, припинення використання певного об'єкту після того, як у ньому були виявлені дефекти тощо» (Діковська, 2013).

Ілюстративним прикладом зменшення збитків у зв'язку з невиконанням розумних заходів (зокрема, укладення замінюючого договору) є справа Верховного суду Швейцарії від 17.12.2009 (№ 4A_440/2009). Швейцарська компанія – поставальник припинила поставку продукції годинників українській компанії (покупцю), після чого останній вимагав відшкодування різниці між договірною та роздрібною ціною. Суд, посилаючись на ст. 77 Віденської конвенції, зменшив розмір збитків, зазначивши, що покупець мав можливість мінімізувати їх шляхом закупівлі товару в нового дистриб'ютора. Відтак збитки підлягають обчисленню як різниця між ціною договору та ціною такої закупівлі.

Зрозуміло, що на практиці існує велика кількість заходів щодо мінімізації збитків, що відповідає різноманіттю цивільно-правових договірних зобов'язань, і перелічити їх або ж систематизувати не уявляється можливим, та й навряд чи є доречним. Більш важливим, на нашу думку, є визначення критеріїв розумної поведінки кредитора. Очевидно, що розумність поведінки є оціночною категорією, яку суд визначає зважаючи на специфіку конкретної справи. Водночас можна виокремити загальні критерії для оцінки розумності дій кредитора. При цьому слід враховувати, що розумність у доктрині цивільного права розуміється у суб'єктивному (як іманентно пов'язана з інтелектуальними характеристиками суб'єкта) і об'єктивному аспекті (як зовнішня, об'єктивна міра, яка опосередковує вимогу (критерій), що ставиться до поведінки учасника цивільних відносин, масштаб його дій) (Тобота, 2020).

По-перше, дії кредитора визнаються розумними, якщо він поводить себе як звичайний учасник цивільного обороту, а його поведінка відповідає ustalеній діловій практиці у відповідній сфері. Як вказується в юридичній літературі, потерпілий не має вживати екстраординарних заходів, пов'язаних з особливими витратами, надмірними зусиллями, чи брати на себе істотні ризики (McGregor, 2009; Burrows, 2009). Тобто його дії мають бути пропорційними, адекватними обставинам справи, які враховують характер порушення, економічний контекст, витрати та ризики.

По-друге, розумними слід вважати ті

заходи, які були реально доступні кредитору за конкретних обставин. Розумність дій кредитора оцінюється з погляду реальної можливості вчинити конкретні дії за конкретних обставин – враховуються ресурси, можливості, час, місце, організаційні чи фінансові обмеження.

По-третє, при оцінці розумності заходів, ужитих кредитором для мінімізації збитків, їх фактична успішність не має значення. Іншими словами, розумність не залежить від досягнутого результату. У цьому контексті доречно звернутися до позиції І. А. Діковської, яка вказала, що за певних умов розумними можуть визнаватися заходи, що мали на меті зменшення шкоди, але фактично призвели до її збільшення (Діковська, 2013).

Може здатися нелогічним визнавати розумними дії, що призвели до збільшення шкоди. Але у контексті обов'язку мінімізації збитків право оцінює не те, чи вдалося реально зменшити шкоду, а те, чи діяв кредитор розумно. Тобто логіка полягає у відокремленні оцінки поведінки від фактичного результату, оскільки через об'єктивні обставини, наприклад, ринкові коливання, технічні збої, дії третіх осіб, розумні дії можуть призводити до більших витрат. В іншому випадку, тобто, якби розумність дій пов'язувалася з результатом, це б не стимулювало кредитора до вчинення дій з мінімізації та суперечило б власне принципу розумності. Саме тому, якщо заходи були розумними, усі пов'язані з ними витрати підлягають відшкодуванню, навіть якщо вони фактично збільшили шкоду.

Висновки

Дослідження нормативної моделі мінімізації кредитором власних збитків, що закріплена у ч. 2 ст. 616 Цивільного кодексу України, а також в актах міжнародної та європейської уніфікації договірних прав дозволило дійти висновку, що на відміну від актів міжнародної та європейської уніфікації договірних прав, ч. 2 ст. 616 ЦК України не містить прямої вказівки на розумність як критерій поведінки кредитора. Зазначене ускладнює формування єдиного стандарту належної поведінки кредитора про що свідчить неоднорідна судова практика. Тому вважаємо за доцільне прямо закріпити вимоги розумності дій кредитора при мінімізації збитків у ч. 2 ст. 416 ЦК України. Зазначене дозволить підвищити правову визначеність та наблизити національне регулювання до європейських підходів.

Внутрішній зв'язок обов'язку мінімізації збитків із принципом розумності полягає в тому, що принцип розумності виконує роль критерію оцінки поведінки кредитора, тоді як обов'язок мінімізації є практичною реалізацією принципу розумності. Положення щодо мінімізації кредитором власних збитків не заперечують принцип повного відшкодування, а виконують коригувальну функцію, уточнюючи обсяг компенсації з урахуванням поведінки потерпілої сторони після порушення зобов'язання.

Ключові критерії розумної поведінки кредитора при мінімізації збитків зводяться до наступного: 1) відповідність поведінки звичайним стандартам цивільного обороту та діловій практиці; 2) доступність відповідних заходів конкретному кредитору за конкретних обставин; 3) незалежність оцінки розумності від фактичної результативності вжитих заходів. Вважаємо, що застосування вказаних критеріїв у своїй сукупності дозволить забезпечити правову визначеність, баланс інтересів сторін, і узгодженість обов'язку мінімізації збитків із принципом повного відшкодування шкоди.

Список використаних джерел

- Beatson, J. (2020). *Anson's Law of Contract* / J. Beatson, A. Burrows, J. Cartwright. 31st ed. Oxford University Press.
- Bridge, M. G. (2009). *The Sale of Goods*. 2nd ed. Oxford.
- Burrows, A. (2009). *Remedies for Torts and Breach of Contract*. 3rd ed. New York.
- McGregor, H. (2009). *On Damages*.
- Principles of European contract law (PECL) (2020). URL: <https://www.trans-lex.org/400200>
- Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR) (2009). URL: https://www.trans-lex.org/400725/_outline-edition-/
- Switzerland 17 December 2009 Supreme Court. Case № 4A_440/2009 (2009). (Watches case). URL: https://cisg-online.org/files/cases/7939/fullTextFile/2022_94624933.pdf
- UNIDROIT Principles of International commercial Contracts (2010). UNIDROIT.
- Діковська, І. А. (2013). Співпраця – обов'язок сторін міжнародного приватного договору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 6-1(2). 218–220. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1\(2\)_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)_54)
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (1980). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text
- Концепція оновлення Цивільного кодексу України (2020). АртЕк.
- Марченко, В. Б. (2024). Обов'язок кредитора запобігати власним збиткам: принцип вирішення господарських спорів щодо упущеної вигоди чи сталінський анахронізм? *Юридичний науковий електронний журнал*, 5, 223–226. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/46112>
- Примак, В. Д. (2013). Засада розумності в механізмі цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*, 6-2(2). С. 37–40.
- Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА в редакції 2016 року (2016). URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/uni/>
- Рішення господарського суду Житомирської області від 25.09.2025 по справі № 906/808/24 (2025). URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/130492094/>
- Рішення господарського суду Київської області від 23.01.2020 по справі № 911/1621/19 (2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87395790>
- Рішення Дніпровського районного суду м. Херсона від 23.05.2013 по справі № 666/2181/13-ц (2013). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31353933>
- Рішення Краматорського міського суду Донецької області від 28.09.2012 по справі № 0528/11864/2012 (2012). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26327282>
- Рішення Носівського районного суду Чернігівської області від 27.04.2007 по справі № 2-194/2007 (2007). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/2466384>
- Тобота, Ю. А. (2020). Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві. ХНПУ. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3750>
- Цивільний кодекс України № 435-IV (2003). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ЕСТОПЕЛЬ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Шаталова Лариса Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та приватного права,
Київський університет права Національної академії наук України
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0327-4141>

Намясенко Ольга Кузьмівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9368-1698>

Здійснено аналіз правової природи естопеля та особливості його застосування у міжнародному публічному праві. В правовій доктрині естопель розуміється як: правило, принцип, інструмент, доктрина, захисний механізм.

Зазначено, що ситуацію естопеля породжує непослідовна поведінка у відносинах публічного характеру за участю суб'єкта владних повноважень. Естопель у міжнародному публічному праві застосовується з метою зупинення недобросовісної поведінки держави, якщо така непослідовна поведінка держави завдає шкоди іншому суб'єкту міжнародного права, або ж дозволяє державі-порушниці отримати неправомірну перевагу або вигоду. Цей правовий принцип означає втрату державою права посилатися на будь-які факти чи обставини на обґрунтування своїх міжнародних посягань.

*Розкрито особливості застосування естопеля як ефективного засобу проти дій російської федерації, зокрема: блокує спроби РФ щодо заперечення відповідальності за порушення прав людини та окупацію українських територій; допомагає закріпити правовий статус окупованих територій як українських. Є ефективним засобом відповідальності держав за порушення усталених правил та норм міжнародного правопорядку. Цей принцип зміцнює універсальні норми міжнародного права *jus cogens* та зобов'язання *erga omnes*, перешкоджаючи РФ уникати відповідальності за порушення сутності міжнародних договорів.*

Охарактеризовано обов'язкові складові юридичні елементи, необхідних для застосування принципу естопеля до правових позицій російської федерації, закріплених у міжнародних договорах з Україною: 1) репрезентація; 2) залежність / покладання; 3) шкода / перевага.

Ключові слова: естопель, основні елементи естопеля, міжнародний договір, агресія, міжнародна відповідальність.

Рекомендоване посилання:

Шаталова Л. М., Намясенко О. К. Естопель як засіб протидії порушенням міжнародних договорів російською федерацією. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 4 (6). С. 106–110. DOI: <https://doi.org/10.32844/ibpala-2025-4.16>

ESTOPPEL A MEANS OF COUNTERING VIOLATIONS OF INTERNATIONAL TREATIES BY THE RUSSIAN FEDERATION

Shatalova Larysa Mykolaivna,

Ph.D in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International
And Private Law, Kyiv University of Law National
Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0327-4141>

Namiasenko Olga Kuzmivna,

Ph.D in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Private Law,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9368-1698>

This article analyzes the legal nature of estoppel in public international law and outlines the specific features of its application. In legal doctrine, estoppel is understood as a rule, a principle, a tool, a doctrine, or a protective mechanism.

It is noted that a situation of estoppel arises from inconsistent conduct in public legal relations involving a public authority. In public international law, estoppel is applied to prevent a state from acting in bad faith where its inconsistent conduct causes harm to another subject of international law or allows the violating state to obtain an unlawful advantage or benefit. This legal principle implies that a state loses the right to rely on certain facts or circumstances to justify its international wrongful acts.

*The paper also highlights the specific features of applying estoppel as an effective measure against the actions of the Russian Federation. In particular, estoppel can block attempts by the Russian Federation to deny responsibility for human rights violations and the occupation of Ukrainian territories, and it helps to reaffirm the legal status of the occupied territories as part of Ukraine. Estoppel serves as an effective mechanism for holding states accountable for violations of established rules and norms of the international legal order. This principle strengthens peremptory norms of international law (*jus cogens*) and *erga omnes* obligations, preventing the Russian Federation from evading responsibility for breaches of hundreds of international treaties.*

The mandatory legal elements required for applying the principle of estoppel to the legal positions of the Russian Federation set out in international treaties with Ukraine are identified as follows: (1) representation; (2) reliance; and (3) detriment or advantage.

Key words: *estoppel, essential elements of estoppel, international treaty, aggression, international responsibility.*

Актуальність теми

Систематичні порушення російською федерацією (далі – РФ) міжнародно-правових зобов'язань, особливо під час збройної агресії проти України актуалізують пошук ефективних правових інструментів. Які сприятимуть забезпеченню стабільності міждержавних правовідносин та притягненню до відповідальності непослідовних у своїй зовнішній політиці держав. Доктрина естопель є фундаментальною для забезпечення послідовності дій суб'єктів міжнародних відносин, зокрема держав, і, водночас, становить важливий елемент інститута міжнародної відповідальності.

Естопель – дієвий інструмент, який можна знайти в різних системах судової практики,

визнаний всіма системами приватного права та водночас поширюється й на міжнародну публічну сферу. В українському законодавстві нині відсутнє чітке законодавче регулювання цього принципу.

Стан дослідження

Доктрина «естопель» для національного законодавства є новим правовим явищем. Окремі її аспекти розглядалися відомими українськими вченими: К. Б. Дрогозюк, І. Бутирська, В. Г. Буткевич, А. І. Мануїлова, А. С. Новосад, С. Я. Рабовська, Т. В. Степанова та іншими. Водночас залишається актуальною проблема застосування естопель у міжнародному публічному праві. Зокрема, його застосування

при порушенні державами своїх міжнародних зобов'язань та рф міжнародних договорів, укладених з Україною.

Мета статті

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів та умов застосування доктрини матеріального естопеля у міжнародному публічному праві щодо порушень державою-агресоркою зобов'язань за двосторонніми міжнародними договорами.

Виклад основного матеріалу

Широта правової природи «естопель» пояснює існування великої кількості його видів, їх позначень і застосування в доктринах різних країн. Так, естопель розуміється як: правило, принцип, інструмент, доктрина, захисний (Рабовська, 2023).

У науковій літературі естопель визнається процесуально-матеріальним втіленням загального принципу добросовісності. В матеріальному праві естопель – це превентивний засіб, який забороняє сторонам посилатися на неукладеність договорів або недійсність зобов'язань після виконання його умов, якщо своєю поведінкою вони вже підтвердили наявність волевиявлення на його виконання. Принцип добросовісності (*bona fides*) є схожим засобом забезпечення справедливості в системі континентального права, як естопель – для загального права. В країнах романо-германської правової сім'ї термін «естопель» нормативно не закріплений, проте присутні та функціонують аналогічні йому конструкції. Зокрема, відомий принцип доброї совісті, закріплений у ЦК України (ст. 3, 13 ЦК України).

У міжнародному публічному праві естопель визнається як загальний принцип права. Що забезпечує його універсальне застосування, незалежно від конкретних норм міжнародних договорів. Зазначене впливає з змісту статті 38(1)(с) Статуту Міжнародного суду ООН. У сукупності з загальними принципами міжнародного публічного права: добросовісності, належного виконання прийнятих на себе зобов'язань, стабільності, передбачуваності та чесності у відносинах між суб'єктами. Концепція естопеля як загального принципу міжнародного публічного права, забезпечує виконання функції юридичного стримування водночас, забороняє державам отримувати переваги від власної суперечливої поведінки. Держава може реалізовувати свої суб'єктивні права тільки в обсязі, який не порушує права іншого суб'єкта міжнародного права.

Неодмінною умовою фіксації ситуації естопеля та застосування доктрини естопеля у міжнародному праві є наявність основних правових елементів: 1) репрезентація, тобто існування певної зрозумілої та недвозначної міжнародно-правової позиції держави з окремих питань; 2) суттєва зміна чи скасування державою своєї початкової позиції; 3) залежність / покладання, а саме вчинення іншим суб'єктом міжнародного права, який добросовісним способом покладался на цю позицію, будь-яких дій або утримання від

них; 4) шкода / перевага – як наслідок таких дій чи бездіяльності завдання збитків іншій державі.

Отже, принцип естопеля покликаний стимулювати послідовну поведінку держав, що відповідає принципу добросовісності. Настає як результат конкретного недотримання правила послідовності у поведінці держави, за обставин проявленої довіри щодо цієї поведінки з боку іншої держави.

Хоча міжнародне право не обмежує суб'єкта в можливості змінити свою позицію в межах досягнутих домовленостей з тих чи інших причин (Мануїлова, 2018). Згідно з визначенням поняття у словнику міжнародного права «естопель – це «міжнародно-правова норма, що означає втрату державою права посилатися на підстави припинення, призупинення або недійсності міжнародних договорів» (Перепьолкін та ін., 2014). Таким чином, держава втрачає право посилатися на підстави, якщо вони були їй відомими, і на які вона раніше погодилась або виявила мовчазну згоду. У майбутньому несподівана зміна своєї позиції з позиції інституту естопеля визнаються неправомірними.

З точки зору доктрини «естопель» на особливу увагу заслуговує, заява президента рф у березні 2014 року про те, що в результаті подій останніх кількох місяців на території України виникла нова держава, щодо якої росія ніяких зобов'язуючих документів не підписувала (Посольство України в Грецькій Республіці (2014) Aide mémoire про порушення РФ імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*)). Такі дії слід розуміти як обов'язковий елемент естопеля, а саме як суттєва зміна чи скасування державою своєї початкової позиції. Така непослідовна поведінка мала наслідком припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і рф.

У правовій доктрині додатково звертається увага на складне питання щодо обмеження дії естопеля, зокрема у випадках порушення імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*) або зобов'язань *erga omnes*. Держава, яка вчиняє міжнародні злочини, наприклад, агресію, геноцид чи екоцид, не може бути *estopped* від заперечення цих злочинів. Естопель може застосовуватися лише для блокування юридичних маневрів порушника, а не для легалізації порушення норм *jus cogens*. Також, розглядуваний принцип, забороняє державі, що вчинила агресію, використовувати процесуальні чи матеріальні заперечення для уникнення відповідальності. У цьому контексті, естопель є засобом посилення міжнародної відповідальності, який перешкоджає бажанню агресора посилатися на суперечливі правові позиції з метою уникнення наслідків своїх дій.

РФ під час гібридної війни та повномасштабної агресії проти України порушила сотні міжнародних договорів. Що свідчить про повне зневажання принципів міжнародного права *jus*

cogens, зобов'язань *erga omnes*, незалежності та суверенітету України.

Наведемо деякі міжнародні договори та принципи, які були порушені рф:

1. Статут ООН та Декларація про принципи міжнародного права 1970 року. Безпосередньо порушено принципи суверенної рівності держав, територіальної цілісності та заборони застосування сили. Згадаємо, що 1 березня 2014 року рада федерації федеральних зборів рф одноголосно підтримала звернення президента рф про введення «обмеженого військового контингенту» збройних сил рф на територію України.

2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (1994) (далі – Будапештський меморандум. Порушено гарантії безпеки – рф демонстративно відмовилась від попередніх консультацій з Україною і державами-гарантами її територіальної цілісності, що є показовим нехтуванням її міжнародно-правовими зобов'язаннями. Росія систематично нехтує фундаментальними нормами міжнародного права, нівелюючи, зокрема, принципи ядерного роззброєння.

3. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та рф (1997). Цей договір порушений рф у 2014 році та денонсований Україною у 2018 році.

4. Також Гельсінський заключний акт ОБСЄ (1975) – порушено принципи непорушності кордонів та територіальної цілісності України. Принципи Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – рф здійснює масові порушення прав людини на окупованих територіях, що призвело до виключення рф з Ради Європи. Конвенцію ООН з морського права – здійснюється блокування українських портів та незаконне використання морських ресурсів. Всі Женевські конвенції – порушуються норми щодо поводження з військовополоненими та цивільним населенням. Агресія рф була засуджена світовим співтовариством та оцінена як правовий нігілізм.

Доктрина естопеля забезпечує причинно-наслідковий зв'язок між фундаментальними принципами права та конкретними порушеннями. Наприклад, доктрина естопеля прямо визначає класичним правопорушенням порушення рф норм Будапештського меморандуму, зокрема відмову від односторонніх чи договірних гарантій безпеки. Доктрина естопеля покликана зупинити саме такі правопорушення, оскільки Україна повністю покладалася на гарантії держав-гарантів, відмовившись від свого ядерного арсеналу.

Охарактеризуємо дії рф на відповідність ключовим правовим елементам естопеля. *Репрезентація* означає, що при укладанні міжнародних договорів повинна існувати чітка, недвозначна заява, обіцянка або послідовна поведінка держави-гаранта. За вказаними вище договорами рф створювала певне очікування або правовий стан

для України. *Залежність / покладання* означає, що Україна, укладаючи Будапештський меморандум, покладалася на цю репрезентацію країн-гарантів – надання їй гарантій безпеки та суверенітету. Відповідно до принципу естопеля Україна може змінити свою позицію, взяти на себе зобов'язання або відмовитися від певних прав, внаслідок обставин, які створені непослідовною поведінкою рф як держави-гаранта. *Наявність шкоди або переваги* внаслідок зміни своєї початкової позиції рф Україна зазнала шкоди в результаті агресії. Приєднання до рф окупованих територій України дає рф неправомірну вигоду, за що має намір уникнути відповідальності. Якщо ці елементи знайдуть документальне підтвердження і будуть доведені, до рф можна застосувати принцип *estoppel*, що означає позбавлення права змінювати її початкову правову позицію. Особливого значення у механізмі естопеля набуває діяльність з фіксації юридичних фактів недотримання країною-агресоркою норм міжнародного права в Україні.

Доктрина естопеля відіграє важливу роль в інституті міжнародної відповідальності держав. Естопель встановлює факт непослідовності, блокує юридичні спроби агресора уникнути наслідків такої поведінки та легітимізувати незаконно отримані переваги або використовувати процесуальні заперечення, що суперечать його попереднім діям. Що підтверджує функціональне призначення естопеля щодо міжнародної відповідальності, яке виходить за рамки простого доказування.

У контексті міжнародної відповідальності, естопель з правила доказування трансформується у механізм протидії зміні, раніше заявленої поведінки. Естопель фіксує порушення попередньої послідовної поведінки, і робить майже неможливою легітимізацію подальшої зміни: поведінки; актів держави; тлумачення власних зобов'язань. Так, через зміну правової позиції та тлумачення власних зобов'язань щодо державних кордонів з Україною, рф були порушені зобов'язання, встановлені у Договорі між Україною і рф про українсько-російський державний кордон від 28 січня 2003 р. Спочатку був анексований Крим, пізніше – шляхом збройної агресії та окупації повністю або частково деяких областей України. Для надання легітимності цієї окупації були внесені зміни до ч. 1 ст. 65 конституції рф. У зазначеній статті перераховуються російські регіони, серед яких вказані окуповані території як «нові суб'єкти РФ». Слід зазначити, що світовою спільнотою ці акти визнаються порушенням основних принципів міжнародного права.

Висновки

Таким чином, естопель можна застосувати як засіб протидії нехтуванням нормами міжнародного права країною-агресоркою. Для цього наявні всі юридичні факти недотримання рф норм міжнародного права в Україні для застосування доктрини естопеля. Зокрема, репрезентована

раніше чітка, недвозначна позиція (заява, обіцянка або послідовна поведінка) держави-гаранта. Відповідно рф створювала певне очікування або правовий стан для України – визнання державного суверенітету та непорушності державних кордонів України. Присутня залежність дій України, які відповідають непослідовній поведінці рф. Україна має законне право на самозахист та зміну своєї позиції, взяти на себе зобов'язання або відмовитися від певних прав, внаслідок обставин, що створені державою-гарантом-агресоркою. Внаслідок зміни початкової позиції рф, визначених у договорах Україна зазнала шкоди в результаті її агресії.

Список використаних джерел

- Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон. № 1681_15 (2004).
- Мануїлова, А. (2018). Становлення принципу естопеля в міжнародному праві the formation of the principle of estoppel in international law. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 53(2), 140–144.
- Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. № 998_158 (1994).
- Посольство України в Грецькій Республіці (2014). Aide mémoire про порушення Російською Федерацією імперативних норм міжнародного права (jus cogens).
- Про міжнародні договори України. № 1906-IV. 50. Ст. 540 (2004).
- Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. № 2643-VIII. 1. ст. 2 (2019).
- Рабовська, С. (2023). Принцип «естопель» чи доктрина venire contra factum proprium: співвідношення та пріоритетність. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*, 1(125), 81–88.
- Сироїд, Т. (Ред.). (2014). Міжнародне право: словник-довідник. Юрайт.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Журнали включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), який має загальнодержавну й зарубіжну сферу розповсюдження.

Наукова стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською та українською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською та українською мовами.
4. Анотацію англійською та українською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською та українською мовами).
6. Структура текстової частини:

- актуальність теми;
- стан дослідження;
- мета статті;
- виклад основного матеріалу;
- висновки;

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та References (відповідно до стилю APA).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилати у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (__) потім тип документа note – анотація або topic – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою .

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати не повинен перевищувати 5 000 слів (у виняткових випадках – до 6 000 слів).

Для публікації статті у журналі на електронну адресу bulletin_pla@ukr.net необхідно надіслати наступні матеріали:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- скан-копію рецензії в форматі pdf, підписану доктором наук або доктором філософії у галузі державного управління чи доктором філософії у галузі права на самостійні публікації здобувачів I та II рівнів вищої освіти.

• Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

• *До уваги авторів: при подачі статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.*

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції. Надані матеріали не повертаються.

**Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»
03035, Україна, м. Київ, вул. Г. Кірпи, 2 А
Тел.: +38-075-927-89-85**

Наукове видання

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Електронний науковий журнал

№ 4'2025

Відповідальний редактор – Кіяшко Ю. М.

Рекомендовано до опублікування 30.12.2025 р.
Формат 60x84/8

Свідоцтво про внесення суб'єкта господарювання до державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 8106 від 22.05.2024

Scientific Magazine

INTERNATIONAL BULLETIN ON PUBLIC ADMINISTRATION AND LEGAL AFFAIRS

Electronic Scientific Journal

No. 4'2025

Managing Editor – Kiiashko Yu. M.

Recommended for publication 30.12.2025.
Format 60x84/8

Certificate of incorporation of the business entity into the state
the register of publishers, manufacturers and distributors of the publishing house
products DK No. 8106 dated 22.05.2024